

ISSN 2617-9660

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17))

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

EXPERT: PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION

№ 5 (17) – жовтень 2021

ISSN 2617-9660

DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17))

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР СУДОВОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ

ЕКСПЕРТ: ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

EXPERT: PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION

№ 5 (17) – жовтень 2021

Електронне наукове видання
підготовлене у науковому партнерстві
із Всеукраїнською Асамблеєю
докторів наук з державного управління

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

Редакція

Головний редактор

Романенко Євген Олександрович,
доктор наук з державного управління, професор,
Проректор з наукової роботи Національного
авіаційного університету, Президент Асамблеї
докторів наук з державного управління України,
Академік Міжнародної Кадрової Академії,
Академії наук вищої школи та Української
Технологічної Академії, Почесний доктор На-
ціонального інституту економічних досліджень
Грузії, Заслужений юрист України. Заступники
головного редактора:

Федоренко Владислав Леонідович,
доктор юридичних наук, професор,
DrHb-доктор хабілітований наук правничих,
заслужений юрист України
Кислий Анатолій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор
Жукова Ірина Віталіївна,
кандидат наук з державного управління,
доцент

Видається з листопада 2018 року
Періодичність: 6 разів на рік + спецвипуск
Друкується за рішенням Вченої ради
Науково-дослідного центру судової експертизи
з питань інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України
(Протокол №02/2021 від 29.10.2021)

Згідно Наказу Міністерства освіти і науки
України від 28.12.2019 № 1643 (Додаток 4)
журналу присвоєно категорію "Б"
в галузях юридичних наук та державного
управління

Видання включено до Google Scholar, а також,
до міжнародних наукометричних баз: Turkish
Education Index (Турція), Polish Scholarly
Bibliography (Польща), Eurasian Scientific Journal
Index, ResearchBib.

Відповідальність за зміст, достовірність фактів,
цитат, цифр несуть автори матеріалів. Редакція
залишає за собою право на незначне редагування
і скорочення (зі збереженням авторського
стилю та головних висновків). Редакція не
завжди поділяє думки авторів та не несе
відповідальність за надану ними інформацію.
Матеріали подано в авторській редакції.
Передрук – тільки з дозволу редакції.

Адреса редакційної колегії: бульвар Л. Українки,
26, офіс 501, м. Київ, 01133,
e-mail: irina_pravo@ukr.net, <https://intellect.org.ua/>

Адреса видавництва:
«Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1
тел./факс (044) 247-93-37; 228-81-12
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net

Editorial

Editorial in Chief

Romanenko Yevgen Oleksandrovych,
Doctor of Science in Public Administration,
Professor, Vice-Rector for Research at the National
Aviation University, President of the Assembly of
Doctors of Science in Public Administration
of Ukraine, Academician of International
Personnel Academy, Academy of Higher Schools
and Ukrainian Technological Academy, Honorary
Doctor of Economics and National Studies
of Ukraine

Honored Lawyer of Ukraine Deputy Editors:
Fedorenko Vladislav Leonidovich,
Doctor of Law, Professor, DrHb-Doctor Habilitated
Law Sciences, Honored Lawyer
of Ukraine
Kisliy Anatoliy Mikhailovich,
Doctor of Law, Professor
Iryna Vitaliivna Zhukova,
Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor

Published from november 2018
Pereodisity: 6 times on a year + one
Published according to the decision
of the Academic Council of the Research Center
for Forensic Examination on Intellectual
Property of the Ministry of Justice of Ukraine
(Protocol No 02/2021 from 29.10.2021)

According to the Order of the Ministry of
Education and Science of Ukraine dated December
28, 2019 № 1643 (Annex 4), to the magazine was
assigned category "B" in the fields of legal sciences
and public administration.

The publication is included in Google Scholar,
as well as in international scientific databases:
Turkish Education Index (Turkey), Polish Scholarly
Bibliography (Poland), Eurasian Scientific Journal
Index, ResearchBib.

The authors are responsible for the content,
accuracy of the facts, quotes, numbers. The editors
reserves the right for a little change and reduction
(with preservation of the author's style and main
conclusions). Editors can not share the world views
of the authors and are not responsible
for the information provided. Materials filed
in the author's edition.
Reprinting – with the editorial's permission strictly.

Address of the editorial board:
L. Ukrainka Boulevard, 26, office 501, Kyiv, 01133.,
e-mail: irina_pravo@ukr.net, <https://intellect.org.ua/>

Address of the editorial:
«Publishing Lira-K»
Certificate number 3981, series DK.
03142, Kyiv, street. V. Stusa, 22/1
tel / fax (044) 247-93-37; 228-81-12
Website: lira-k.com.ua, editorial: zv_lira@ukr.net

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : електронне наукове видання : збірник. – 2021. – № 5 (17) – жовтень. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. – 186 с.

Головний редактор:

Романенко Євген Олександрович – доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, проректор з наукової роботи Національного авіаційного університету, Президент громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління», Академік Міжнародної Кадрової Академії, Академії наук вищої школи та Української Технологічної Академії, Почесний доктор Національного інституту економічних досліджень Грузії.

Заступники головного редактора:

Федоренко Владислав Леонідович – доктор юридичних наук, професор, DrHb-доктор хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України.

Кислий Анатолій Михайлович – доктор юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту права Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Жукова Ірина Віталіївна – кандидат наук з державного управління, доцент, проректор з наукової роботи ПВНЗ Університет Новітніх Технологій, заступник директора з навчально-виховної роботи Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти».

Члени редакційної колегії з державного управління:

1. **Акімова Людмила Миколаївна**, доктор наук з державного управління, професор, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування.

2. **Валух Андрій Миколайович**, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування.

3. **Воротін Валерій Євгенович**, доктор наук з державного управління, професор, завідувач відділу комплексних проблем державотворення Інституту законодавства Верховної Ради України.

4. **Гурковський Володимир Ігорович**, доктор наук з державного управління, старший дослідник, Перший заступник директора ВГО «Центр дослідження проблем публічного управління».

5. **Кіслов Денис Васильович**, доктор наук з державного управління, доцент, академік Української академії наук, Академік Національної Академії наук вищої освіти України, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом.

6. **Кринична Ірина Петрівна**, доктор наук з державного управління, професор.

7. **Міхальський Томаш**, доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету, Гданськ, Польща.

8. **Мотренко Тимофій Валентинович**, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом,

доктор філософських наук, професор, Академік Національної академії педагогічних наук України.

9. **Новак-Каляєва Лариса Миколаївна**, доктор наук з державного управління, професор.

10. **Орлова Наталія Сергіївна**, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Київського національного торговельно-економічного університету.

11. **Рябцев Геннадій Леонідович**, доктор наук з державного управління, кандидат технічних наук, професор, професор Києво-Могилянської школи врядування, головний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень, директор спеціальних проектів Науково-технічного центру «Псіхея», член Експертної ради Міністерства енергетики України, член Комітету з питань розвитку економічної конкуренції Торгово-промислової палати України, експерт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

12. **Стрельбицький Микола Павлович**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національної безпеки Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

13. **Сурай Інна Геннадіївна**, доктор наук з державного управління, доцент.

14. **Тимощик Лілія Павлівна**, кандидат економічних наук, Вчений секретар Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, судовий експерт, оцінювач.

15. **Хаджирадєва Світлана Костянтинівна**, доктор наук з державного управління, про-

фесор, заступник директора Української школи урядування – керівник Центру оцінювання кандидатів на зайняття посади державної служби.

16. Якимчук Аліна Юріївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інфор-

маційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування.

17. Яровой Тихон Сергійович, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Члени редакційної колегії з права:

18. Барабаш Юрій Григорович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, проректор з навчальної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

19. Батанюк Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

20. Берназюк Ян Олександрович, доктор юридичних наук (конституційне право; муніципальне право), професор кафедри конституційного та міжнародного права, Заслужений юрист України, професор кафедри Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.

21. Вечорек Лешик, доктор хабілітований, доцент, завідувач кафедри кримінального права, кримінології та криміналістики Відділення права та соціальних наук Університету Яна Кохановського в м. Кельце (Польща).

22. Кайдашев Роман Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”.

23. Кислий Анатолій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”.

24. Коваленко Валентин Васильович, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник сектору авторського права та суміжних прав лабораторії авторського права та інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України.

25. Козаченко Олександр Іванович, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності Міжрегіональної Академії управління персоналом.

26. Кравчук Володимир Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки.

27. Нестерович Володимир Федорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафе-

дри державно-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

28. Ніколас Шмітт, кандидат наук, старший науковий співробітник Інституту федералізму Університету Фрібургу (Швейцарія).

29. Скрипнюк Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, Заступник директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

30. Сопілко Ірина Миколаївна доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету.

31. Спришак Каміль, доктор хабілітований з правових наук (DrHb), професор Факультету юридичних і суспільних наук Університету ім. Яна Кохановського в м. Кельце, Польща.

32. Стрельбицька Лілія Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії Служби безпеки України.

33. Титко Анна Василівна, кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ.

34. Яблонська-Бонса Йоланта, професор, доктор юридичних наук, керівник кафедри теорії, філософії та історії права Академії Леона Козьмінського в Варшаві, головний редактор часопису «Критика права» (Польща).

35. Янчук Артем Олександрович, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, радник Першого заступника Голови Верховної Ради України.

36. Яскренія Єжи, професор, доктор хабілітований (Dr Hab), декан Факультету юридичних і суспільних наук Університету ім. Яна Кохановського в м. Кельце, завідувач кафедри конституційного, європейського і міжнародного публічного права, Віце-президент Правління Польського Товариства конституційного права, Спікер Товариства Польських парламентаріїв, член Правління Європейського Товариства колишніх парламентаріїв Ради Європи (FP-AP) в Парижі (Польща).

Editor in Chief:

Romanenko Yevgen Oleksandrovych – Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Vice-Rector for Research at the National Aviation University, President of the All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public Administration, Academician of the International Personnel Academy, Academy of Higher Education and Ukrainian Academy of Technology, Honorary Doctor National Institute for Economic Research of Georgia.

Deputy Editors:

Fedorenko Vladislav Leonidovich – Doctor of Law, Professor, Director of the Scientific Research Center of Forensic Examination from the questions of Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine.

Kisliy Anatoliy Mikhailovich – Doctor of Law, Professor, Director of the Educational and Research Institute of Law of the Interregional Academy of Personnel Management.

Zhukova Iryna Vitaliivna – Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor, Vice-Rector for Research at the University of New Technologies, Deputy Director from the Educational Work of the Educational and Scientific Institute of Management and Psychology of the State Institution of Higher Education UNIVERSITY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT.

Members of the editorial board of Public Administration:

1. **Akimova Lyudmyla Mykolayivna**, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Professor of the Department of Finance and Economic Security of the National University of Water Management and Nature Management.

2. **Valyukh Andriy Mykolayovych**, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Public Administration of Documentation and Information Activity of the National University of Water Management and Nature Management.

3. **Vorotin Valeriy Yevhenovych**, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Complex Problems of State-Building of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine.

4. **Gurkovsky Volodymyr Ihorovych**, Doctor of Science in Public Administration, Senior Researcher, First Deputy Director of the Center for Public Administration Problems.

5. **Kislov Denys Vasyliovych**, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Professor of the Department of Public Administration of the Interregional Academy of Personnel Management.

6. **Krynchna Iryna Petrovna**, Doctor of Science in Public Administration, Professor.

7. **Tomasz Michalski**, Doctor of Science, Associate Professor of the Department of Geography of Regional Development, University of Gdańsk, Gdańsk, Poland.

8. **Motrenko Tymofii Valentinovich**, Professor of the Department of Public Administration of the Interregional Academy of Personnel Management, Doctor of Philosophy, Professor, Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

9. **Novak-Kalyaeva Larysa Mykolayivna**, Doctor of Science in Public Administration, Professor.

10. **Orlova Natalia Sergeevna**, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of Public Administration and Administration of Kyiv National University of Trade and Economics.

11. **Ryabtsev Hennadiy Leonidovych**, Doctor of Science in Public Administration, Candidate of Technical Sciences, Professor, Professor of Kyiv-Mohyla School of Government, Chief Researcher of the National Institute for Strategic Studies, Director of Special Projects of the Psyche Scientific and Technical Center, Member of the Expert Council of the Ministry of Energy of Ukraine, member of the Committee on Economic Competition Development of the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine, expert of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education.

12. **Strelbytsky Mykola Pavlovych**, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of National Security of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Volodymyr the Great PJSC "Interregional Academy of Personnel Management".

13. **Surai Inna Gennadiyivna**, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor.

14. **Tymoschuk Lilia Pavlivna**, Candidate of Economic Sciences, Scientific Secretary of the Research Center for Forensic Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, forensic expert, appraiser.

15. **Khadzhiradeva Svitlana Kostiantynivna**, Doctor of Science in Public Administration, Professor,

Deputy Director of the Ukrainian School of Government – Head of the Center for Evaluation of Candidates for Civil Service Positions.

16. Yakymchuk Alina Yuriyivna, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Public Administration, Documentation and Information Activity of the National University of Water Management and Nature Management.

Members of the editorial board:

18. Barabash Yuriy Hryhorovych, Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Vice-Rector for Academic Affairs of the National Law University named after Yaroslav the Wise.

19. Batanov Oleksandr Vasyliovych, Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Department of Constitutional Law and Local Self-Government of the Institute of State and Law named after VM Korytsky NAS of Ukraine.

20. Bernazyuk Jan Oleksandrovych, Doctor of Law (constitutional law; municipal law), Professor of the Department of Constitutional and International Law, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Tavriya National University. VI Vernadsky.

21. Vechorek Leszyk, habilitated doctor, associate professor, head of the Department of Criminal Law, Criminology and Criminology, Department of Law and Social Sciences, Jan Kokhanowski University in Kielce (Poland).

22. Kaidashev Roman Petrovich, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Banking Law of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Volodymyr the Great PJSC "Interregional Academy of Personnel Management".

23. Kisly Anatoliy Mykhailovych, Doctor of Law, Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Volodymyr the Great of PJSC "Interregional Academy of Personnel Management".

24. Kovalenko Valentyn Vasyliovych, Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Copyright and Related Rights Sector of the Laboratory of Copyright and Information Technologies of the Research Center for Forensic Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine.

25. Kozachenko Oleksandr Ivanovych, Candidate of Law, Senior Researcher, Professor of the Department of Security Management, Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Interregional Academy of Personnel Management.

26. Kravchuk Volodymyr Mykolayovych, Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Constitutional, Administrative and International Law of Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

17. Yarovoy Tikhon Sergeevich, Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration of the Interregional Academy of Personnel Management.

27. Nesterovych Volodymyr Fedorovych, Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of State and Legal Disciplines of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko.

28. Nicholas Schmitt, PhD, senior researcher at the Institute of Federalism, University of Friborg (Switzerland).

29. Skrypniuk Oleksandr Vasyliovych, Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director of the Institute of State and Law. V.M. Korytsky NAS of Ukraine.

30. Sopilko Iryna Mykolayivna, Doctor of Law, Professor, Excellence in Education of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Dean of the Faculty of Law of the National Aviation University.

31. Spryszak Kamil, Doctor habilitatis in legal sciences (DrHb), professor of the Department of Law and Social Sciences at the Jan Kochanowski University in Kielce, Poland.

32. Strelbytska Lilia Mykolayivna, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Head of the Department of Civil Law Disciplines of the National Academy of Security Service of Ukraine.

33. Titko Anna Vasylivna, Candidate of Law, Leading Researcher of the National Academy of Internal Affairs.

34. Jablonska-Bonsa Jolanta, Professor, Doctor of Law, Head of the Department of Theory, Philosophy and History of Law of the Leon Kozminski Academy in Warsaw, Editor-in-Chief of the journal Critique of Law (Poland).

35. Yanchuk Artem Oleksandrovych, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Adviser to the First Deputy Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine.

36. Yaskrenia Jerzy, Professor, Doctor Habilitated (Dr Hab), Dean of the Faculty of Law and Social Sciences, University. Jan Kokhanowski in Kielce, Head of the Department of Constitutional, European and International Public Law, Vice-President of the Board of the Polish Society of Constitutional Law, Speaker of the Society of Polish Parliamentarians, Member of the Board of the European Society of Former Parliamentarians (FP-AP) in Paris (Poland).

Державотворення і правотворення

**Стефанчук Руслан Олексійович,
Янчук Артем Олександрович**
Інституціоналізація конституційних
функцій Верховної Ради України як
передумова перезаснування
Основного Закону України 10

Правосуддя та судовострій

Берназюк Ян Олександрович
Поняття зловживання
процесуальними правами в
адміністративному судочинстві
та його вплив на довіру до судової
гілки влади 23

Печенкін Ігор Віталійович
Вдосконалення правового
регулювання оскарження сервісної
діяльності органів публічної влади:
міжнародний досвід для України... 40

Юхимюк Ольга Михайлівна
Сумління (сумлінність) судді
в міжнародному та національному
праві 57

Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності

**Федоренко Владислав Леонідович,
Скрипнюк Олександр Васильович,
Фоя Оксана Анатоліївна,
Чабанець Тетяна Миколаївна**
Питання ідентифікації позначень,
що використовуються для
індивідуалізації товарів, послуг
та учасників цивільного обороту,
та які є об'єктами порівняння
при проведенні експертного
дослідження торговельних марок... 67

**Кривоножко Галина Євгенівна,
Заїкіна Тетяна Василівна**
Значення даних опитувальних
аркушів під час виконання
експертних досліджень та проведення
розрахунків трудомісткості
створення програмних продуктів
на основі моделі СОСОМО II..... 96

**Томачинський Сергій Миколайович,
Ковальова Наталія Миколаївна,
Адлер Олександр Григорович**
Штучний інтелект, як винахідник:
стан, проблеми, перспективи
розвитку 103

Криміналістика і судова експертиза

**Архіпов Віктор Віталійович,
Артюх Тетяна Миколаївна,
Ягелюк Світлана**
Електроенергія як специфічний
товар у судовій товарознавчій
експертизі 111

Питання публічного права

Шкляр Іванна Володимирівна
Форми реалізації права людини
на медичну допомогу
із застосуванням трансплантації ... 125

Питання приватного права

**Ратушина Богдана Петрівна,
Чабан Олена Михайлівна**
Визнання права власності як спосіб
захисту цивільних прав 132

Сучасні технології управління в державі

***Довженко Валентина Анатоліївна,
Марченко Єлизавета Леонідівна***

Удосконалення державної системи
управління інтелектуальною
власністю як основи формування
інноваційної моделі розвитку
України 139

Тур Ірина Юріївна

Державне управління соціальним
захистом осіб непрацездатного
віку 161

Чень Сюй

Аналіз основних напрямів розвитку
державної екологічної політики
розвинених держав світу 169

Функціонування і розвиток механізмів державного управління

Іщук Андрій Миколайович

Публічно-управлінські функції у
системі пенсійного забезпечення:
поняття та види 152

ШАНОВНІ ДРУЗІ ТА КОЛЕГИ!

Цей випуск фахового електронного наукового видання «Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління» припав на відзначення двох важливого професійного свята – Дня юриста.

«Право має своїм завданням встановити порядок у суспільстві, надати людям можливість спільними зусиллями досягати усіх розумних цілей у житті», писав понад півтора століття тому професор, а з часом і ректор Університету Св. Володимира Микола Ренненкампф.

Очевидно, що в політико-правових реаліях сьогодення для досягнення цілей подальшої розбудови України і розвитку

громадянського суспільства надзвичайної ваги набувають питання конституційної реформи. Відповідна проблематика комплексно висвітлюється в статті Голови Верховної Ради України проф. Р. Стефанчука, вміщеній у цьому числі журналу.

Важливе призначення в реалізації цієї місії належить суддям і судовим експертам. Останні, завдяки своїм спеціальним знанням і навичкам, а також титанічній праці, наполегливості та принциповості, сприяють утвердженню верховенства права, захисту основоположних прав і свобод людини і законних інтересів юридичних осіб, а також забезпечують здійснення правосуддя в Україні. У силу зазначеного, серцевиною цього випуску журналу стали статті українських правознавців і експертів, присвячені питанням правосуддя, судочинства і статусу суддів; судової експертизи і криміналістики; судової експертизи з питань інтелектуальної власності.

Цікавими і змістовними є й публікації присвячені проблемам теорії та практики публічного управління, які репрезентують конструктивні управлінські та правові підходи до розв'язання проблем державотворення та публічного управління.

То ж, користуючись нагодою, вітаю всіх авторів і читачів нашого видання «Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління» з Днем юриста й зичу подальших наукових пошуків і здобутків, перемог і звершень.

**З повагою,
заступник Головного редактора,
доктор юридичних наук, професор,
директор НДЦСЕ з питань
інтелектуальної власності Мін'юсту,
Заслужений юрист України**

A handwritten signature in blue ink, consisting of stylized initials and a surname, likely belonging to V.L. Fedorenko.

В.Л. Федоренко

УДК 342 (477)

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-10-22](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-10-22)

Стефанчук Руслан Олексійович,

Голова Верховної Ради України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України; вулиця Михайла Грушевського, 5, Київ, 01008, тел.: (044) 255-20-10; email: stefanchuk-r@rada.gov.ua; <https://orcid.org/0000-0001-6385-0131>

Янчук Артем Олександрович,

професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України; 03058, Україна, м. Київ, Відрадний пр-т 4 (7 корпус), тел.: (067) 465-64-37, email: artem_yanchuk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-7517-2777>

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПЕРЕЗАСНУВАННЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ¹

Анотація: Протягом останніх років як українське, так і міжнародне законодавство змінює свою структуру, втрачаючи притаманні йому перманентні характеристики. Пов'язано це в першу чергу з активними глобалізаційними процесами (переважно економічними), що з одного боку суттєво змінює архітектоніку права як національного так і міжнародного, а з іншого – в умовах гострих криз викриває крихкість міжнародного правопорядку, відображає їх низьку здатність до дії в умовах змін сталого порядку та потреб нормативного забезпечення швидких антикризових дій.

З огляду на зазначене, створення інституційно спроможного Парламенту, здатного швидко та ефективно реагувати на виклики, які постають перед державою є не просто побажанням чи далекою мрією – це вимога часу, гарантія державності і стабільного поступального руху вперед.

В цілому, планування роботи парламенту є важливою складовою інституціоналізації конституційних функцій парламенту, невід'ємним елементом удосконалення роботи Парламенту, формування сталої, ефективної та практично застосовної функції Держави України в абсолютно різних сферах її існування.

Базовою і основною функцією будь-якого парламенту, безумовно, є законодавча функція. І з огляду на зазначене, створення ефективного та сучасного законодавства,

¹ Дана стаття підготовлена на основні узагальнення матеріалів, підготовлених до участі Стефанчука р.О. у Круглому столі до 25-ої річниці Конституції України «Інституціоналізація конституційних функцій Верховної Ради України» (22 тчервня 2021 року) та Янчука А.О. у Науково-практичній онлайн-конференції «Доктринальні підходи в діяльності Конституційного Суду України» (28 жовтня 2020 року)

як стрижневої системи національного правового регулювання є важливою функцією Українського Парламенту, яка достатньо повно інституціоналізована у Основному Законі, має відповідне правове наповнення, практику застосування тощо. Однак, питання створення сучасного національного права в умовах стрімкої зміни світу і швидких глобалізаційних перетворень було і залишається ключовим завданням Верховної Ради України.

Одним з основних напрямків, які підлягають дослідженню в межах окресленої проблематики, безумовно, виступає Основний Закон держави як стрижневий та первинний елемент формування правової системи.

Сучасний стан розвитку конституційних правовідносин, а також відчутні як глобалізаційні та інтеграційні процеси, які впливають на нього, так і наявна складна економічна ситуація в державі, а також проведення АТО на сході України та окупація частини території України впевнено доводять, що без коригування окремих конституційних приписів подальший розвиток багатьох інститутів держави є неможливим.

З огляду на зазначене, в статті виділяються певні визначальні, базові, як на наш погляд, питання, які б могли лягти в основу конституційних змін та стати реальними індикаторами суспільних перетворень, основою для «перезаснування» Основного Закону України. Серед них необхідно навести наступні: *На нашу думку, в даному випадку мова йде про пропозиції, направлені на вирішення завдань, які сьогодні стоять перед Українською державою, а саме:*

- «програмне спрямування» Конституції;
- громадянська злагода;
- забезпечення національної безпеки;
- відновлення державного суверенітету над усією територією держави;
- врахування думки меншості при реалізації будь-яких рішень, виконанні волі більшості;
- розробка та попереднє схвалення Конституції Конституантою;
- залучення громадян до реалізації належної їм влади;
- актуалізація уваги на питаннях безпеки, в тому числі і на конституційному рівні;
- прагнення до відновлення державного суверенітету, як основне тимчасове завдання на відповідних період прямо відображалось у текстах Конституції;

У статті зазначається, що врахування наведених нами пропозицій до тексту Основного Закону при широкому долученні громадян до процесу підготовки конституційних новацій з подальшим їх схваленням Конституантою призведе до того, що сам конституційний процес може стати певним проектом загальнонаціонального єднання, а Конституція – ознак перезаснованого загальнонаціонального політико-правового суспільного договору. Безсумнівно одну з визначальних ролей у даному процесі має зіграти Верховна Рада України, а тому чітка інституціоналізація її конституційних функцій і висока інституційна спроможність є невід’ємними атрибутами досягнення наведених вище завдань.

Ключові слова: Верховна Рада України, Парламент України, Конституція України, парламентаризм, конституціоналізм, зміни до Основного Закону України.

Stefanchuk Ruslan Oleksiyovych,

Doctor of Law, Professor, Chairman of The Verkhovna Rada of Ukraine, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine; Mykhailo Hrushevskoho Street, 5, Kyiv, 01008, tel .: (044) 255-20-10; email: stefanchuk-r@rada.gov.ua; <https://orcid.org/0000-0001-6385-0131>

Yanchuk Artem Olexandrovich,

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law, Faculty of International Relations, National Aviation University, Honored Lawyer of Ukraine; Ukraine, Kyiv, Vidradny ave. 4 (building 7), tel .: (067) 465-64-37, email: artem_yanchuk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-7517-2777>

STITUTIONALIZATION OF THE CONSTITUTIONAL FUNCTIONS OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE AS A PRECONDITION FOR THE RE-ESTABLISHMENT OF THE BASIC LAW OF UKRAINE ¹

Abstract: In recent years, Ukrainian and international legislation has changed its own structure, losing its inherent permanent characteristics. This is connected primarily to active globalization processes (mostly economic), which significantly changes the architecture of law, both national and international on the one hand, and on the other hand – in acute crises exposes the fragility of international law, reflects their low ability to act in conditions of changes of a stable order and needs of normative maintenance of fast anti-crisis actions.

In view of the above, the creation of an institutionally capable Parliament that is able to respond quickly and effectively to the challenges facing the state is not just a wish or a distant dream – it is a requirement of time, a guarantee of statehood and stable progress.

In general, planning the work of the parliament is an important component of the institutionalization of the constitutional functions of the parliament, an integral element of improving the work of the Parliament, forming a sustainable, effective and practically applicable function of the State of Ukraine in completely different spheres of its existence.

The basic and the main function of any parliament, of course, is the legislative function. And in view of the above, the creation of effective and modern legislation as a core system of national legal regulation is an important function of the Ukrainian Parliament, which is fully institutionalized in the Basic Law, has the appropriate legal content, application practice and more. However, the issue of creating a modern national law in the conditions of rapid world change and rapid globalization transformations was a key and remains a key task of the Verkhovna Rada of Ukraine.

One of the main areas to be studied within the outlined issues, of course, is the Basic Law of the state as a core and primary element of the formation of the legal system.

¹ This article is prepared on the main generalizations of materials prepared for R. Stefanchuk's participation in the Round Table dedicated to the 25th anniversary of the Constitution of Ukraine «Institutionalization of constitutional functions of the Verkhovna Rada of Ukraine» (June 22, 2021) and A. Yanchuk in the Scientific-practical online conference « Doctrinal approaches in the activity of the Constitutional Court of Ukraine »(October 28, 2020)

The current state of development of constitutional relations, as well as tangible globalization and integration processes that affect on it, and the current difficult economic situation in the country, as well as the ATO in eastern Ukraine and the occupation of the parts of Ukrainian territories confidently prove that further development of many state institutions is impossible without adjusting certain constitutional requirements.

In view of the above, the article highlights certain defining, basic, in our opinion, issues that could form the basis of constitutional changes and become real indicators of social changes, the basis for «re-establishment» of the Basic Law of Ukraine. Among them are the following: In our opinion, in this case we are talking about proposals aimed at solving the problems facing the Ukrainian state today, namely:

- «program direction» of the Constitution;
- civil consent;
- ensuring national security;
- restoration of state sovereignty over the entire territory of the state;
- taking the opinion into account of the minority in the implementation of any decisions, the implementation of the will of the majority;
- development and preliminary approval of the Constitution by the Constituent Assembly;
- involvement of citizens to the exercise of their power;
- actualization of attention on security issues, including at the constitutional level;
- the desire to restore the state sovereignty, as the main temporary task for the relevant period was directly reflected in the texts of the Constitution;

The article notes that taking into account our proposals to the text of the Basic Law with the broad involvement of citizens in the process of preparation of constitutional innovations with their subsequent approval by the Constituent Assembly will lead to the fact that the constitutional process can become a project of national unity and the Constitution – signs of a re-established national political and legal social contract. Undoubtedly, one of the decisive roles in this process should be played by the Verkhovna Rada of Ukraine, and therefore the clear institutionalization of its constitutional functions and high institutional capacity are integral attributes of achieving the above tasks.

Key words: Verkhovna Rada of Ukraine, Parliament of Ukraine, Constitution of Ukraine, parliamentarism, constitutionalism, amendments to the Basic Law of Ukraine.

Постановка проблеми. Сьогодні міжнародне, а за ним і українське законодавство змінює свою структуру, втрачаючи притаманні йому перманентні характеристики. Пов'язано це в першу чергу з активними глобалізаційними процесами (переважно економічними), що з одного боку суттєво змінює архітектуру права як національного так і міжнародного, а з іншого – в умовах гострих криз викриває крихкість міжнародного правопорядку, відображає їх низьку здатність до дії в умовах змін сталого порядку

та потреб нормативного забезпечення швидких антикризових дій.

В даних умовах особливо гостро постає питання нормативного регулювання суспільних відносин, яке б відповідало вимогам часу. При цьому, таке регулювання повинно носити не вибірковий, поодинокий характер, а має стати цілеспрямованою діяльністю держави.

З огляду на зазначене, створення інституційно спроможного Парламенту, здатного швидко та ефективно реагувати на виклики, які постають перед

державою є не просто побажанням чи далекою мрією – це вимога часу, гарантія державності і стабільного поступального руху вперед.

На думку авторів, це питання нерозривно пов'язане з питанням підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України в цілому. Останнім часом даній проблематиці присвячено чимало публікацій науково-прикладного характеру [Див. напр.: 1; 2; 3; 4].

Варто зазначити, що Верховною Радою поточного скликання уже зроблено чимало для планування як своєї діяльності так і вироблення прогнозованості законотворчого процесу. Зокрема, було запроваджено Планування законопроектної роботи Верховної Ради, прийнято План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 [5] та 2021 [6] роки.

Крім того, Верховна Рада України також швидко реагувала на пандемію коронавірусної хвороби (COVID-19), що виникла в Україні і світі. Так, Парламентом України було ухвалено цілу низку законів, зокрема, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [7], яким вносилися зміни в цілу низку законів, зокрема, Податковий кодекс України, Сімейний кодекс України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України тощо¹.

В цілому, планування роботи парламенту є важливою складовою ін-

ституціоналізації конституційних функцій парламенту, невід'ємним елементом удосконалення роботи Парламенту, формування сталої, ефективної та практично застосовної функції Держави України в абсолютно різних сферах її існування.

Базовою і основною функцією будь-якого парламенту, безумовно, є законодавча функція. І з огляду на зазначене, створення ефективного та сучасного законодавства, як стрижневої системи національного правового регулювання є важливою функцією Українського Парламенту, яка достатньо повно інституціоналізована у Основному Законі, має відповідне правове наповнення, практику застосування тощо. Однак, питання створення сучасного національного права в умовах стрімкої зміни світу і швидких глобалізаційних перетворень було і залишається ключовим завданням Верховної Ради України.

Одним з основних напрямків, які підлягають дослідженню в межах окресленої проблематики, безумовно, виступає Основний Закон держави як стрижневий та первинний елемент формування правової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як зазначається у наукових джерелах, ефективність законодавчої діяльності парламенту є важливим фактором суспільної довіри до цього органу, а відповідно – умовою політичної стабільності в Україні. Нинішній етап конституційних перетворень передбачає удосконалення системи правої організації та взаємодії інституцій парламенту, процесуально впорядкована та злагоджена діяльність яких забезпечує єдність та функціональну завершеність законодавчого процесу у перетворенні законопроекту на закон [1; С. 4, 51].

Дослідники наголошують, що істотним елементом сучасного консти-

¹ По суті були внесені зміни в «галузеві», системуючі акти, які визначили особливості функціонування тих чи інших галузей на період дії пандемії

туціоналізму в умовах глобалізації виступає наявність особливих процесуальних та інституціональних механізмів захисту конституції, її верховенства над іншими нормативними актами, забезпечення реалізації демократичних принципів. Проте, стурбовані викликами та загрозами глобалізації на початку ХХІ ст. політологи, соціологи, філософи і, безпосередньо, юристи по всьому світу почали дослідження трансформації конституціоналізму в зазначених умовах [8, С. 18].

З становленням та розвитком конституційних правовідносин, особливістю їх практичного застосування в Україні, виокремленню ролі Парламенту в цьому процесі, а, отже і інституціоналізації його функцій, значно поживляються дослідження в даній сфері, які в тому числі стосувалися і окремих аспектів конституційної реформи, компетенції Верховної Ради України, становленню, розвитку та удосконаленню публічних інституцій. Даній проблематиці були присвячені праці О.В. Батанова, В.В. Кравченка, В.Ф. Погорілка, А.О. Селіванова, О.В. Совгіри, В.Л. Федоренка та ін.

Крім того, теоретичний вплив на дослідження проблематики інституціоналізації конституційних функцій Верховної Ради України мали наукові розробки у галузі теорії держави та права, конституційного права, парламентського права таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як: М.О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, О.В. Петришин, О.В. Прієшкіна, Х.В. Приходько, Д. Батлер, А. Дайсі, Л. Дюгі, О. В. Марцеляк, О.Г. Мурашин, М.В. Оніщук, Т. Оноре, М. І. Ставнійчук, В.М. Шаповал, С. В. Шевчук та інші.

Формулювання мети статті. Сучасний стан розвитку конституційних правовідносин, а також відчутні як глобалізаційні та інтеграційні процеси, які впливають на нього, так і наявна склад-

на економічна ситуація в державі, а також проведення АТО на сході України та окупація частини території України впевнено доводять, що без коригування окремих конституційних приписів подальший розвиток багатьох інститутів держави є неможливим.

При цьому, варто наголосити на тому, що конституційний процес, який відбувається в межах нашої держави не мав і не має аналогів як в Україні, так і у зарубіжних країнах, адже поряд із загальними питаннями, які потребують вирішення в межах кожного політико-конституційного процесу, перед Україною наявні і ряд інших загроз, про які ми зазначили вище, і, які безумовно мають знайти відображення у відповідному процесі, його результатах. Тому виникає потреба вироблення універсальних, власних інструментів конституційного оновлення.

З огляду на зазначене, виникає питання: а якими мають бути відповідні зміни, на розв'язання яких завдань спрямовуватися конституційні перетворення.

Виклад основного матеріалу. Так, у 2019 році розпочався черговий етап конституційного процесу, що втілювалося у певні законопроекти, частина з яких є логічним продовженням попередніх конституційних ініціатив. Мова в даному випадку йде, зокрема, про такі законопроекти як проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)», внесений Президентом України (№ 2598 від 13.12.2019), який був відкликаний 17.01.2020 р. [9], законопроект «Про внесення зміни до статті 85 Конституції України (щодо консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів Верховної Ради України)» [10], який також був внесений Президентом України та згідно з висновком Конституційного Суду України від 29 жовтня 2019 року № 3-в/2019 визна-

ний таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України [11]; Проект Закону про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) [12], який частково визнаний Конституційним Судом таким, що не відповідає Основному Закону України [Детальніше про це див.: 13]. Варто також згадати і про проекти законів «Про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи)» [14], «Про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу» [15], «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) [16] тощо. Окремі ж із законопроектів були ухвалені і стали частиною Основного Закону. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» [17].

Сучасний етап конституційного процесу також ознаменувався створенням Комісії з питань правової реформи, в складі якої функціонує робоча група з питань підготовки пропозицій щодо внесення змін до Конституції України [18].

З огляду на зазначене, хотілося б звернути увагу на деякі визначальні, базові, як на наш погляд, питання, які б могли лягти в основу конституційних змін та стати реальними індикаторами суспільних перетворень, основою для «перезаснування» Основного Закону України.

А. Загальновідомим є факт, що Конституція держави, окрім того, що виступає Основним Законом, виконує і ряд інших, не менш важливих функцій, що викликано її спеціальним ста-

тусом в системі нормативно-правових актів, юридичною силою, та прийняттям суспільством. В даному випадку, мова має в першу чергу йти про **«програмне спрямування» Конституції**, викладення у ній відповідних норм. На нашу думку, за сьогоднішніх умов розвитку України є не менш важливим, ніж формулювання конституційних приписів у відповідних розділах і статтях конституційних перетворень.

Так, для відсутності розбіжностей між юридичною та фактичною Конституцією, Основний Закон України повинен **мати реальний характер**, що збільшить його легітимацію, ступінь визнання в суспільстві, а, отже, і виконання, повагу до прийнятих на підставі та на виконання Конституції України законів та інших актів.

Конституція є не тільки Основним Законом України, який стоїть на вершині всієї правової системи держави, **а й визначальним програмним документом**, який вказує напрямок розвитку держави і суспільства, створює комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, сприяння реалізації пріоритетних напрямів розвитку державної політики [Детальніше про це див: 19].

Як вже було зазначено вище, робота над удосконаленням Основного Закону триває і по цей час. Однак напрацювання конституційних змін, які втілюються у проекти законів свідчить, що на сьогоднішній день **був обраний шлях на внесення «секторальних» змін до Конституції**.

Попри це, на нашу думку, *після вирішення поточних питань*, які зараз стоять перед українською державою і суспільством, ми рано чи пізно змушені будемо повернутися до системного реформування Конституції України, напрацювання цілісного тексту кон-

ституційних перетворень, які б стали основою **перезаснування відносин всередині суспільства і держави**, носили б певний засадничо-об'єднуючий характер. По суті, йдеться про переосмислення конституційної матерії, виконання Основним Законом, та процесом що йому передує, функції загальнонаціонального процесу єднання.

На нашу думку, в даному випадку мова йде про пропозиції, направлені на вирішення завдань, які сьогодні стоять перед Українською державою, а саме:

- громадянська злагода;
- забезпечення національної безпеки;
- відновлення державного суверенітету над усією територією держави.

З огляду на зазначене, для виконання наведених вище завдань, автор хотів би звернути увагу на окремі питання, напрямки конституційної модернізації, які б могли лягти в основу конституційних змін, стати фундаментом перезаснування конституційних приписів, виконати функцію процесу єднання, особливо в умовах кризи, АТО, та окупації частини території України.

На нашу думку, закладення відповідних правоположень повинно визначати зміст і спрямованість усіх інших конституційних приписів. Без визначення таких норм, їх формалізації у тому чи іншому вигляді, будь-які інші напрацювання матимуть безсистемний, фрагментарний характер, що не буде направлений на досягнення більш-менш визначеного, осяжного результату.

Б. Створення держави, в якій пануватиме громадянська злагода має забезпечуватися, в тому числі, шляхом **врахування думки меншості** при реалізації будь-яких рішень, виконанні волі більшості. Зазначене забезпечу-

ватиме консолідацію громадян навколо прийнятих рішень.

Дане положення вимагатиме відходу від традиційних і звичних нам конституційно закріплених способів формування окремих органів публічної влади, переосмислення механізмів ухвалення ними найважливіших рішень, що відображені у Основному Законі України тощо.

В. Декілька слів хотілося б присвятити і суб'єкту, який прийматиме Основний Закон України. На нашу думку, нова **Конституція має розроблятися та попередньо схвалюватися Конституантою** (нею можуть виступити, наприклад, установчі збори) за широко обговорення конституційних положень з фаховими групами, громадськістю, міжнародними експертами. Остаточне схвалення проекту конституційних перетворень має відбуватися безпосередньо народом (виключно це надасть змогу набути даному акту ознак загальнонаціонального політико-правового суспільного договору).

Г. Невід'ємним атрибутом регулювання різноманітних суспільних відносин, яке б сприймалося широкими верствами народу є посилення ролі громадян і зацікавлених осіб під час розробки і впровадження різноманітного роду нормативних приписів. Забезпечується зазначене виключно шляхом запровадження ефективних та дієвих механізмів **залучення громадян до реалізації належної їм влади**, а саме – створення умов для безпосереднього здійснення влади народом через установчу, правотворчу, ініціативну, контрольну та захисну діяльність народу, що має бути безпосередньо відтворене у Основному Законі. Варто зазначити, що після прийняття Верховною Радою Закону України «Про всеукраїнський референдум» [20] дане завдання уже має

хоча б частково практичні механізми реалізації.

Г. В умовах окупації частини території України, боротьби Українського народу за відновлення суверенітету над всією територією України досить важливим є **актуалізація уваги на питаннях безпеки**, в тому числі і на конституційному рівні. З цією метою пропонується об'єднати існуючі в Україні норми, присвячені безпековим питанням, визначенню правового статусу військових і правоохоронних органів в окремий розділ, який також має бути доповнений рядом інших норм, спрямованих на закладення правової бази для формування суспільний відносин в сфері національної безпеки, оборони та правопорядку, які б відповідали вимогам сучасності, викликам, які сьогодні стоять перед Українською державою.

Так, наприклад, аналіз діючої Конституції України свідчить про, те що в окремих статтях Конституції визначені окремі складові безпеки але не визначено, що вони є складовими національної безпеки. Так, у статті 16 зазначено, що обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки, а у ст. 17 – що забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави ... тощо.

Разом з тим, в Конституції України відсутнє комплексне, системне висвітлення питань національної безпеки, не закріплено, хто відповідає перед народом України за національну безпеку, як вона формується та забезпечується тощо.

Як ми уже зазначили вище, дана проблема може бути вирішена шляхом об'єднання відповідних конституцій-

них правовоположень з їх подальшим уточненням та доповненням іншими нормами в окремому розділі.

Разом з тим, на сучасному етапі конституційної модернізації, питання удосконалення та систематизації національної безпеки, системи її забезпечення навіть не стоїть на порядку денному, адже удосконалення відповідних положень не визначено одним з основних напрямів роботи Комісії з питань правової реформи, не утворено і відповідної робочої групи.

Д. У деяких країнах, які опинялися у схожій з Україною ситуації втрати контролю над частиною території – **прагнення до відновлення державного суверенітету, як основне тимчасове завдання на відповідних період прямо відображалось у текстах Конституції.**

Так, у Преамбулі Конституції ФРН від 23 травня 1949 року зазначалося: «Усвідомлюючи свою відповідальність перед Богом і людьми, натхненний прагненням зберегти свою національну і державну єдність і служити в якості рівноправного члена об'єднаної Європи загальному миру, німецький народ в землях ... з метою надання нового порядку державного життя на перехідний період, виходячи зі своєї конституюючої влади, прийняв цей Основний закон Федеративної Республіки Німеччини. Він діяв також від імені тих німців, які були позбавлені можливості брати участь в цьому процесі. До всього німецького народу звертається заклик довести до кінця справу єдності і свободи Німеччини, виходячи з принципу вільного самовизначення».

В той же час після об'єднання Німеччини, Договором між ФРН і НДР про відновлення єдності Німеччини від 31 серпня 1990 року, у преамбулу були внесені зміни, відповідно до яких констатується те, що німецькому

народу вдалося досягти своєї єдності: «Усвідомлюючи свою відповідальність перед Богом і людьми, натхнений бажанням служити справі миру в усьому світі в якості рівноправного члена в об'єднаній Європі, німецький народ в силу своєї установчої влади прийняв цей Основний закон. Німці в землях ... досягли шляхом вільного самовизначення єдності і свободи Німеччини. Тим самим цей Основний закон діє для всього німецького народу» [21].

А в Конституції Кореї 1948 року окрім відповідних положень у преамбулі, міститься стаття 4, як називається «Об'єднання, Мир», в якій зазначається, що «Республіка Корея прагне до об'єднання, тому вона розробляє і проводить політику мирного об'єднання, засновану на принципах свободи і демократії» [22].

Висновки і перспективи подальших досліджень. З огляду на конституційну практику відповідних країн, а також окупацію частини території України вважаємо за доцільне закріпити у Конституції положення щодо прагнення до об'єднання, інструментів його досягнення та перехідного, тимчасового характеру відповідного конституційного тексту, адже є очевидним, що після відновлення суверенітету над усією територією України, Основний Закон України зазнає змін для конституціоналізації правопорядку та правовідносин, які виникнуть на той момент.

Підсумовуючи наведене вище, варто зазначити, що врахування наведених нами пропозицій до тексту Основного Закону при широкому долученні громадян до процесу підготовки конституційних новацій з подальшим їх схваленням Конститувантою призведе до того, що сам **конституційний процес може стати певним проектом загальнонаціонального єднання, а Конституція – ознак переза-снованого загальнонаціонального**

політико-правового суспільного до-говору. Безсумнівно одну з визначальних ролей у даному процесі має зіграти Верховна Рада України, а тому чітка інституціоналізація її конституційних функцій і висока інституційна спроможність є невід'ємними атрибутами досягнення наведених вище завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інституційні засади законодавчої діяльності Верховної Ради України та її комітетів (аналітичний огляд).- К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. – 54 с.

2. «Від початку до кінця»: оптимізація законодавчого процесу та моніторинг реалізації прийнятих законів. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. – 149 с.

3. Концепція законодавчого процесу онцепція законодавчого процесу «від початку до кінця» від початку до кінця» (Policy Paper). – Лабораторія законодавчих ініціатив. Олександр Заславський, Олександр Хоруженко, 2017. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Policy-Paper_End-to-end.pdf;

4. Сироїд О.І. Контрольна функція парламенту: щоб країна була заможною і в безпеці / О.І. Сироїд – К: Друкарський двір Олега Федорова, 2021. – 88 с.

5. Постанова Верховної Ради України «Про План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік» від 16 червня 2020 року № 689-IX // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/689-IX#Text>

6. Постанова Верховної Ради України «Про План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2021 рік» від 2 лютого 2021 року № 1165-IX // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1165-20#Text>

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>

8. Львова Єлизавета. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування (ідеологія та концепт) : монографія / Єлизавета Львова. – Одеса: Фенікс, 2019. – 294 с.

9. Проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» реєстр. № 2598 від 13.12.2019 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644

10. Проект Закону «Про внесення зміни до статті 85 Конституції України (щодо консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів Верховної Ради України)» від 29.08.2019 № 1028 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66263

11. Висновок Конституційного Суду України від 29 жовтня 2019 року № 3-в/2019 у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення зміни до статті 85 Конституції України (щодо консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів Верховної Ради України) (реєстр. № 1028) вимогам статей 157 і 158 Конституції України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v003v710-19#Text>

12. Проект Закону про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) від 29.08.2019 № 1027 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66262

13. Детальніше про це див.: Висновок Конституційного Суду України від 24 груд-

ня 2019 року № 9-в/2019 у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v009v710-19#Text>

14. Проект Закону про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) від 29.08.2019 № 1017 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66257

15. Проект Закону про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу) від 29.08.2019 № 1015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66254

16. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) від 29.08.2019 № 1013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242

17. Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 3 вересня 2019 року № 27-IX // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#n5>

18. Указ Президента України «Питання Комісії з питань правової реформи» від 7 серпня 2019 року № 584/2019 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>

19. Детальніше про це див.: Янчук А.О. Конституційна реформа як індикатор перетворень в Україні / А.О. Янчук // 20-річчя Конституції України: національна традиція та європейські стандарти конституціо-

налізму. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. – С. 41-45.

20. Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 року № 1135-IX // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1135-20#Text>

21. Конституции государств Европы: в 3 т. Т. 1 / Под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при правительстве Российской Федерации Л.А. Окунькова. – М.: Издательство Норма, 2001. – С. 580.

22. Конституція Республіки Корея (Південна Корея), прийнята 17 липня 1948 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=35>

REFERENCES:

1. Institutional principles of legislative activity of the Verkhovna Rada of Ukraine and its committees (analytical review) .- Kyiv: Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2017. – 54 p.

2. “From start to finish”: optimization of the legislative process and monitoring the implementation of adopted laws. – Kyiv: Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2017. – 149 p.

3. The concept of the legislative process is the concept of the legislative process “from beginning to end” from beginning to end “(Policy Paper). – Laboratory of Legislative Initiatives. Alexander Zaslavsky, Alexander Khoruzhenko, 2017. – Electronic resource. – [Access mode]: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Policy-Paper_End-to-end.pdf;

4. O. Syroid The control function of the parliament: that the country was prosperous and safe / O. Syroid – K: Printing yard of Oleg Fedorov, 2021. – 88 p.

5. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Plan of Bill Work of the

Verkhovna Rada of Ukraine for 2020” of June 16, 2020 № 689-IX // Electronic resource. – [Access mode]: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/689-IX#Text>

6. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Plan of Bill Work of the Verkhovna Rada of Ukraine for 2021” of February 2, 2021 № 1165-IX // Electronic resource. – [Access mode]: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1165-20#Text>

7. Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)” // [Electronic resource]: Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>

8. Elizabeth of Lviv. Global constitutionalism: theoretical approaches and legal challenges to formation (ideology and concept): monograph / Elizaveta Lvova. – Odessa: Phoenix, 2019. – 294 p.

9. Draft Law “On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Decentralization of Power)” register. № 2598 dated 13.12.2019 // [Electronic resource]. – Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644

10. Draft Law “On Amendments to Article 85 of the Constitution of Ukraine (concerning advisory, consultative and other subsidiary bodies of the Verkhovna Rada of Ukraine)” dated 29.08.2019 № 1028 // [Electronic resource]. – Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66263

11. Opinion of the Constitutional Court of Ukraine of October 29, 2019 № 3-v / 2019 in the case on the constitutional appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine on issuing an opinion on the compliance of the draft law amending Article 85 of the Constitution of Ukraine Of Ukraine) (reg. № 1028) to the requirements of Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine // [Electronic resource]. – Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v003v710-19#Text>

12. Draft Law on Amendments to Article 81 of the Constitution of Ukraine (concerning

additional grounds for early termination of powers of the People's Deputy of Ukraine) dated 29.08.2019 № 1027 // [Electronic resource]. – Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66262

13. For more information: Opinion of the Constitutional Court of Ukraine of December 24, 2019 № 9-v / 2019 in the case of the constitutional appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine on providing an opinion on the compliance of the draft law termination of powers of the People's Deputy of Ukraine (register № 1027) to the requirements of Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine // [Electronic resource]. – Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v009v710-19#Text>

14. Draft Law on Amendments to Articles 76 and 77 of the Constitution of Ukraine (concerning the reduction of the constitutional composition of the Verkhovna Rada of Ukraine and consolidation of the proportional electoral system) dated 29.08.2019 № 1017 // [Electronic resource]. – Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66257

15. Draft Law on Amendments to Article 93 of the Constitution of Ukraine (concerning the legislative initiative of the people) dated 29.08.2019 № 1015 // [Electronic resource]. – Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66244

16. Draft Law on Amendments to the Constitution of Ukraine (concerning the abolition of the lawyer's monopoly) dated 29.08.2019 № 1013 // [Electronic resource]. – Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242

17. Law of Ukraine “On Amendments to Article 80 of the Constitution of Ukraine (concerning the inviolability of people's deputies of Ukraine)” of September 3, 2019 № 27-IX // [Electronic resource]. – Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#n5>

18. Decree of the President of Ukraine “Issues of the Commission for Legal Reform” of August 7, 2019 № 584/2019 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>

19. For more information see: A. Yanchuk Constitutional reform as an indicator of transformations in Ukraine / A. Yanchuk // 20th Anniversary of the Constitution of Ukraine: National Tradition and European Standards of Constitutionalism. – Kyiv: Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2016. – P. 41-45.

20. Law of Ukraine “On the All-Ukrainian Referendum” of January 26, 2021 № 1135-IX // Electronic resource. – [Access mode]: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1135-20#Text>

21. Constitutions of the states of Europe: in 3 t. T. 1 / Under the general edition and with introductory article of the director of Institute of the legislation and comparative jurisprudence at the government of the Russian Federation L. Okunkova. – M.: Izdatelstvo Norma, 2001. – S. 580.

22. Constitution of the Republic of Korea (South Korea), adopted July 17, 1948 // [Electronic resource]. – Access mode: <http://worldconstitutions.ru/?p=35>

УДК: 342.95

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-23-39](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-23-39)

Берназюк Ян Олександрович,

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри публічного та приватного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33, e-mail: bern1979@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

ПОНЯТТЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДОВІРУ ДО СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню негативних наслідків зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, які зумовлюють необхідність вжиття заходів, спрямованих на попередження та/або протидію такому зловживанню. Автором проведено аналіз положень національного законодавства, судової практики його застосування, а також практики Європейського суду з прав людини, на підставі якого обґрунтовано, що негативні наслідки зловживання процесуальними правами настають як безпосередньо для учасників конкретної справи, так і для усієї судової системи.

Аргументовано, що зловживання процесуальними правами може негативно впливати на реалізацію таких засад (принципів) правосуддя, як доступ до правосуддя, дотримання строків (тривалість) розгляду юридичного спору в суді, гарантування конституційних принципів рівності та змагальності учасників справи і права не ефективний захист, а також обов'язковість виконання судового рішення.

На підставі аналізу судової практики доведено, що зловживання процесуальними правами найчастіше спрямоване на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи, а також виконання судового рішення. Встановлено, що тривалий розгляд справи у судах часто обумовлений недобросовісною поведінкою учасників справи.

Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати висновок про те, що суспільна небезпека зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві полягає у тому, що дії (бездіяльність), які становлять зміст такого зловживання правом, спричиняють настання негативних наслідків, що можуть проявлятися для учасників справи у недосягненні судом завдань адміністративного судочинства, а для суду та усієї судової системи – у зниженні рівня довіри до судової гілки влади, у поставленні під сумнів професійності та авторитету суддів.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами, адміністративне судочинство, негативні наслідки зловживання процесуальними правами, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини.

Bernazyuk Jan Oleksandrovich,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Public and Private law Tavriya, , Kyiv, street John McCain, 33, e-mail: bern1979@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

THE CONCEPT OF ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY AND ITS INFLUENCE ON TRUST IN THE JUDICIAL BRANCH OF AUTHORITY

Annotation. The article is devoted to highlighting the negative consequences of abuse of procedural rights in administrative proceedings, which necessitate measures to prevent and / or counteract such abuse. The author analyzes the provisions of national law, case law of its application, as well as the case law of the European Court of Human Rights, based on which it is substantiated that the negative consequences of abuse of procedural rights occur directly for the parties and for the entire judicial system.

It is argued that the abuse of procedural rights may have negative consequences for the implementation of such principles of justice as access to justice, compliance with the terms (duration) of legal proceedings in court, guaranteeing the constitutional principles of equality and adversarial proceedings and the right to effective protection. relevance of the execution of a court decision, the limits of judicial discretion (discretion). It has been proven that the abuse of procedural rights is due to the existence of a causal link between the relevant actions or omissions and the negative consequences of which they cause.

Based on the analysis of judicial practice, it is proved that the abuse of procedural rights is most often aimed at unreasonably delaying or obstructing the consideration of the case, as well as the execution of a court decision. It has been established that lengthy court proceedings are often due to the dishonest behavior of the parties to the case.

The study allowed us to state that the public danger of abuse of procedural rights in administrative proceedings is that actions (inaction), which constitute the content of such abuse of rights, cause negative consequences that may manifest themselves in the failure of the court to achieve administrative proceedings and for the court and the entire judicial system – in reducing the level of trust in the judiciary, in questioning the professionalism and authority of judges.

Key words: abuse of procedural rights, administrative proceedings, negative consequences of abuse of procedural rights, Supreme Court, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Неприпустимість зловживання процесуальними правами є однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства, що визначені ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [1]. При цьому зловживання процесуальними правами створює низку негативних наслідків, які можуть проявлятися для учасників справи у недосягненні судом завдань адміністративного судочинства, визначених у ч. 1 ст. 2 КАС України, а для суду та усєї судової системи – у зниженні рівня довіри, у поставленні під сумнів професійності та авторитету суддів. Водночас деякі прояви зловживання процесуальними правами мають неявний (прихований) характер, а тому їх своєчасне виявлення можливе лише через встановлення причинно-наслідкового зв'язку між відповідними діями (бездіяльністю) та суспільно-небезпечними наслідками, які вони спричиняють.

Саме тому дослідження негативних наслідків зловживання процесуальними правами є актуальним напрямом сучасної правової науки.

Аналіз наукових публікацій. Окремі проблеми зловживання процесуальними правами досліджували такі науковці як С. Базилевський, І. Желтобрюх, Д. Луспенник, І. Спасибо-Фатеева та ін. Деякі питання, пов'язані з принципом неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, досліджувалися автором цієї статті [2; 3]. Проте у сучасній правовій науці недостатньо дослідженим залишається питання настання негативних наслідків зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Метою статті є обґрунтування причинно-наслідкового зв'язку між зловживанням процесуальними правами в адміністративному судочин-

стві та порушенням процесуальних прав учасників справи, низьким рівнем довіри до суду та зниженням авторитету судової влади.

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що зловживання процесуальними правами обумовлює настання певних негативних наслідків, причому, як для добросовісних учасників адміністративного судового процесу, так і для суду. Саме цим можна обґрунтувати закріплення у ч. 2 ст. 2 КАС України відповідного принципу.

Так, розкриваючи ідейний фундамент положень законодавства про адміністративне судочинство щодо недопустимості зловживання процесуальними правами, ВС у постанові від 13 березня 2019 р. у справі № 814/218/14 [4] наголосив на тому, що праввідносини суду з кожним учасником процесу підпорядковані досягненню головної мети – винесення законного та обґрунтованого рішення, а також створення особам, які беруть участь у справі, процесуальних умов для забезпечення захисту їхніх прав, а також прав та інтересів інших осіб [5, с. 135].

І. Желтобрюх зазначає, що зловживання процесуальними правами, як і будь-яке інше відхилення поведінки учасників судочинства від процесуальних правил, загрожує негативними наслідками, зокрема: неправильний та/або несвоєчасний розгляд та вирішення справи, що може призвести до значних та невиправних організаційних, фінансових та особистих втрат для учасників судочинства, а також спричинити дезорганізацію судочинства та непродуктивність бюджетного фінансування судової системи в тих чи інших межах [5, с. 133].

Іншими словами, для учасників судового процесу небезпечність наслідків, які може спричинити зловживання процесуальними правами, про-

являється, передусім, у недосягненні судом під час розгляду та вирішення справи завдань адміністративного судочинства, що полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 2 КАС України).

Наслідком недобросовісних дій учасників справи, що виражається у несвоечасному поданні доказів, неналежному користуванні процесуальними правами, невиконанні вимог суду, нез'явленні у судові засідання тощо також може бути порушення розумних строків розгляду справи [2].

I. Спасибо-Фатеева зазначає, що негативні наслідки зловживання процесуальними правами охоплюють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов, настання яких безпосередньо залежить від дій іншої особи [6].

При цьому Н. Василина вважає, що зловживання правом має розглядатися як процесуальне правопорушення за умови встановлення причино-наслідкового зв'язку між зловживанням та завданою шкодою іншому учаснику справи, тобто настання можливих ризиків (шкоди) для іншого учасника справи (затягування розгляду справи; неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без поважних причин; несвоечасне отримання судового рішення, а відтак, і його виконання тощо) [7].

Водночас зловживання процесуальними правами може мати нега-

тивні наслідки не лише для учасників процесу, але й для суду та всієї судової системи.

Зокрема, у справі № 199/6713/14-ц Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС) у постанові від 13 березня 2019 року зазначила, що використання учасниками процесу нецензурної лексики, образливих і лайливих слів або символів є зловживанням процесуальними правами. Ці дії суперечать основним засадам (принципам) судочинства, а також його завданню, яке превалує над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі [8].

Аналогічний висновок зроблено у постановках ВП ВС від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19 [9] та від 7 листопада 2019 року у справі № 9901/324/19 [10].

Зокрема, у постанові від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19 [9] ВП ВС зазначила, що використання учасниками судового процесу та їх представниками нецензурної лексики, образливих і лайливих слів, символів у поданих до суду документах і у спілкуванні з судом, з іншими учасниками процесу, їхніми представниками, а також вчинення інших аналогічних дій свідчать про очевидну неповагу до честі, гідності цих осіб з боку осіб, які такі дії вчиняють; обґрунтування позову з використанням наведених висловлювань виходить за межі нормальної, коректної та легітимної критики, що, наприклад, у розумінні ЄСПЛ констатується як зловживання правом на подання заяви.

Крім того, у низці постанов ВС висловив думку про те, що використання образливих висловлювань особи на адресу суду та суддів, інших учасників процесу та застосування в тексті позовної заяви висловів, які дискредитують судові органи України та їх посадових осіб, учасників справи, є зловживанням процесуальними правами (по-

станови ВС від 22 жовтня 2019 року у справі № 640/521/19 [11], від 28 лютого 2020 року у справі № 400/2118/19 [12], від 27 квітня 2020 року у справі № 400/3127/19 [13], від 30 липня 2020 року у справі № 640/2724/19 [14] та від 29 липня 2021 року у справі № 264/6844/20 [15]).

У цьому контексті доцільно згадати рішення Конституційного Суду Німеччини від 19 травня 2020 р. [16], в якому Суд роз'яснив межі прояву неповаги до суду і допустимої критики. Ця справа стосувалася образливих заяв проти суддів в онлайн-блозі, залишених учасником справи після того, як апеляційний суд виніс рішення проти цієї особи. Вирішуючи справу про конституційність рішення суду, яким цього учасника притягнуто до відповідальності за неповагу до суду, Конституційний суд Німеччини зазначив, що при балансуванні інтересів вага особистих прав суддів значно перевищувала свободу вираження поглядів заявника. На думку суду, міркування критики владних осіб та «боротьби за свої права» не можуть затьмарити захист особистої честі до надмірної межі, у зв'язку з чим суд дійшов висновку про те, що заяви особи поставили під сумнів професійну добросовісність постраждалих суддів, вони були розміщені на інтернет-блозі, доступному для широкої громадськості, і таким чином доводились до відома невизначеного кола осіб [17].

Схожий висновок зроблено ЄСПЛ у рішенні в справі «Zhdanov and others v. Russia» (заяви № № 12200/08, 35949/11, 58282/12), в якій Суд відмовився розглядати заяву одного з заявників, визнавши її зловживанням правом звернення до суду. Причиною були образливі висловлювання заявника щодо суддів ЄСПЛ в його особистих аккаунтах в соцмережах. На підставі цього ЄСПЛ дійшов висновку, що жорсткими образами щодо Суду та

його суддів заявник виявив неповагу до самої установи, до якої він звернувся з проханням захистити свої права; його поведінка є образливим проявом безвідповідальності та легковажного ставлення до Суду і тому суперечить цілі права на індивідуальне звернення, передбаченого в ст. ст. 34 та 35 Конвенції [18].

У цьому рішенні ЄСПЛ зробив висновок, що ці заяви явно перевищували межі нормальної та легітимної критики та, незважаючи на те, що Суд надіслав попереджувальний лист, в якому були конкретно зазначені ці заяви та ризик зловживання правом на подання заяви, заявник не відкликав свої заяви [18].

В інших рішеннях ЄСПЛ з цього приводу зазначив, що хоча сторони і мають право коментувати процес здійснення правосуддя для того, щоб захистити свої права, їхня критика не повинна виходити за певні межі; потрібно розрізняти критику та образу: якщо єдиною метою будь-якої форми вираження поглядів є образа або посягання на гідність суду або суддів, належна санкція не буде, в принципі, становити порушення Конвенції, що виправдовується потребою захисту авторитету суду (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справах «Mariapori v. Finland», заява № 37751/07, п. 62 [19]; «Skalka v. Poland», заява № 43425/98, п. 34 [20]; «Saday v. Turkey», заява № 32458/96, п. 36 [21]; «Zugic v. Croatia», заява № 3699/08, п. 45 [22]).

У низці рішень ЄСПЛ вказав на зловживання правом на подання заяви, коли заявник під час спілкування із Судом вживав образливі, погрозливі або провокативні висловлювання проти уряду-відповідача, його представників, органів влади держави-відповідача, проти ЄСПЛ, його суддів, Секретаріату ЄСПЛ або його працівників (див. ухвали щодо прийнятності

у справах «Gross v. Switzerland», заява № 67208/01 [23]; «Guntis Apinis v. Latvia», заява № 46549/06 [24]).

В аспекті досліджуваної теми досить важливим є питання тривалості судового розгляду (дотримання розумних строків розгляду справи), що повинно контролюватися судом та безпосередньо пов'язане з положеннями ч. 1 ст. 6 Конвенції.

З цього приводу необхідно зауважити, що у грудні 2020 р. в Україні відбулись комітетські слухання на тему: «Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини». За результатом обговорення Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини наголосив, що в Україні простежуються декілька основних проблем, основними з яких є: невиконання чи тривале виконання рішень національних судів і відсутність юридичного засобу захисту у зв'язку з цим, а також надмірна тривалість проваджень у цивільних і кримінальних справах і відсутність юридичного засобу захисту [25].

Тривалий розгляд справи у судах часто обумовлений недобросовісною поведінкою учасників справи. У свою чергу, зазначена проблема негативно впливає на рівень довіри до судової влади.

Зокрема, на цьому наголошується у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 [26], а також у деяких рішеннях Вищої ради правосуддя. Приміром, у Консультативному висновку щодо законопроекту № 3730, затвердженому рішенням Вищої ради правосуддя від 9 липня 2020 року № 2075/0/15-20, зазначено, що забезпечення єдності практики є реалізацією принципу правової визначеності, що є одним із фундаментальних ас-

пектів верховенства права та гарантує розумну передбачуваність судового рішення; саме така діяльність Суду забезпечує дотримання принципу рівності всіх осіб перед законом, який втілюється шляхом однакового застосування тієї самої норми закону в однакових справах щодо різних осіб [27].

Вказана проблема підіймається й у Висновку Консультативної ради Європейських суддів № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону, в якому зазначається, що єдине застосування закону (зокрема, й щодо дотримання строків розгляду справи) обумовлює довіру громадськості до судів та покращує громадську думку стосовно справедливості та правосуддя [28].

У цьому аспекті доцільно згадати рішення Комітету ООН з прав людини у справі «Поль Пертерер проти Австрії», в якому Комітет підкреслив, що право на рівність перед судами, гарантоване п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, передбачає низку вимог, включаючи умову, що процедура в національних трибуналах повинна проводитися достатньо оперативно, щоб не порушувати принципи справедливості та рівності сторін; відповідальність за затримку для вирішення справи незначної складності лежить на владі [29].

Про наявність цієї проблеми свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного наприкінці 2020 р. Центром Разумкова на замовлення Офісу Ради Європи в Україні [30], відповідно до яких українським судам повністю довіряє 1,7% українців, скоріше довіряють судам ще 11,3%. При цьому 40,6% не довіряють судам взагалі, а 37,4% скоріше не довіряють. У свою чергу, недовіра до судової системи є однією з головних перешкод в Україні для залучення іноземних інвестицій [31].

Для прикладу, з метою вирішення нагальної проблеми тривалого розгляду справ ЄСПЛ запровадив нову систему пріоритетів для розгляду справ [32]. До цього справи в ЄСПЛ розподіляли на 7 категорій – від термінових (I категорія) до менш важливих (VII категорія). При цьому наголошено, що метою нової стратегії є забезпечення того, що успішність Суду буде вимірюватися не лише у кількісних показниках, зокрема кількістю опрацьованих очевидно неприйнятних справ за певний період, але, що більш важливо, шляхом посилення на вирішені справи, які стосуються релевантних важливих проблем для відповідних держав зокрема і системи Конвенції в цілому [33].

На національному рівні проблема недотримання строків розгляду справ вирішується, зокрема, застосуванням дисциплінарних стягнень до суддів, які належним чином не організували судовий розгляд справи, що призвело до порушення «розумних строків» такого розгляду.

Зокрема, у рішенні Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 26 липня 2021 р. № 1683/2дп/15-21 зазначено, що недотримання строків розгляду справ судом порушує засади здійснення судочинства, гарантовані Конституцією та законами України, і негативно впливає на ефективність правосуддя та на авторитет судової влади. Друга Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя застосувала до судді дисциплінарне стягнення у вигляді суворої догани, оскільки дійшла висновку, що тривалість касаційного провадження у цій справі критерію «розумного строку» не відповідає, оскільки головуючий суддя у справі покладених на нього обов'язків належним чином не виконав, на належному рівні процедуру касаційного розгляду не організував та допустив безпідставне затягування

розгляду касаційних скарг, невжиття необхідних заходів щодо їх розгляду протягом строку, встановленого законом, чи розумного строку [34].

Крім того, ЄСПЛ неодноразово наголошував, що роль національних судів полягає в організації судових проваджень таким чином, щоб вони були без затримок та ефективними; недотримання цього визнавалось порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції.

Приміром, у рішенні у справі «Смірнова проти України» (заява № 36655/02, п. п. 66-70) [35], констатувавши порушення Україною ч. 1 ст. 6 Конвенції, ЄСПЛ зазначив, що обов'язок швидкого здійснення правосуддя покладається, в першу чергу, на відповідні державні судові органи. Розумність тривалості судового провадження оцінюється в залежності від обставин справи та з огляду на складність справи, поведінки сторін, предмету спору. Суд наголосив на тому, що нездатність суду ефективно протидіяти недобросовісно створюваним учасниками справи перепонам для руху справи є порушенням ч. 1 ст. 6 Конвенції (див. рішення у справі «Wierciszewska v. Poland», заява № 41431/98, п. 46 [36]).

В іншій справі «Мусієнко проти України» (заява № 26976/06, п.п. 20-26) ЄСПЛ нагадав, що розумність тривалості провадження повинна оцінюватись у світлі відповідних обставин справи та таких критеріїв: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів влади, а також важливість предмета спору для заявника [37] (див. рішення у справі «Frydlander v. France», заява № 30979/96, п. 43 [38]).

При цьому Суд врахував поведінку заявника та дійшов до висновку, що певні затримки були спричинені ним самим: він вимагав відкладення шести судових засідань, не з'явився в одне судові засідання та подав дві скар-

ги, які не відповідали процесуальним вимогам. Проте щодо поведінки судів ЄСПЛ зауважив, що головні затримки в судовому розгляді були спричинені тим, що справа чотири рази поверталась на новий розгляд. Суд нагадав, що оскільки до повернення справи зазвичай призводять помилки, допущені судами нижчих інстанцій, повторюваність таких повернень в рамках одного провадження свідчить про наявність серйозного недоліку судової системи (див. рішення у справі «Wierciszewska v. Poland», заява № 41431/98, п. 46 [36]).

Суд також визнав відсутність сумлінності стосовно розгляду касаційної скарги заявника, який тривав один рік та вісім місяців, оскільки організація судового провадження без затримок та ефективно, є функцією національних судів.

У п. 34 рішення у справі «Сілін проти України» ЄСПЛ зазначив, що роль національних судів в організації судових проваджень у тому, щоб зробити їх швидкими та ефективними (див. рішення у справі Scordino v. Italy (№ 1) [GC], заява № 36813/97, п. 183). У цій справі суд дійшов висновку, що національні суди мали можливість встановити, чи були підстави відкладення судового провадження за клопотанням однієї із сторін правомірними, і, якщо це так, встановити період такого відкладення. Крім того, відповідно до українського законодавства суди мали повноваження застосувати до сторін, які сприяють безпідставному затягуванню провадження, адміністративні та кримінальні санкції.

У зв'язку з вищезазначеним ЄСПЛ вказав на те, що саме державні органи несуть відповідальність за затримку судового провадження у суді першої інстанції, яка в цілому складала приблизно п'ятнадцять місяців і мала місце між груднем 1997 року та жовтнем

2000 року та щодо якої Уряд не надав переконливих виправдань (п. 35) [39].

У справі «Шульга проти України» (заява № 16652/04, п.п. 24-29) [40] ЄСПЛ встановив, що тривалість провадження становила майже чотири роки у судах трьох інстанцій. При цьому Суд зазначив, що основна затримка в провадженні мала місце у зв'язку з тим, що касаційна скарга заявниці не була розглянута в належний строк, та нагадав, що це роль національних судів організувати судові провадження таким чином, щоб вони були без затримок та ефективними (див. *mutatis mutandis*, рішення у справах «Dogru Avsar v. Turkey», заява № 14310/05, п. 8 [41]; «Frydlender v. France», заява № 30979/96, п. 46 [38]).

Отже, відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ обов'язок судів організувати судовий процес таким чином, щоб не допускати надмірної затримки у розгляді та вирішенні справи; якщо причиною такої затримки є дії (бездіяльність) учасника справи, які мають ознаки зловживання процесуальними правами, суди повинні мати достатні повноваження для застосування заходів попередження та протидії такому зловживанню; невжиття судами відповідних заходів свідчить, як правило, про порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.

З огляду на вищезазначене, можна констатувати, що запровадження принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами, зокрема, в адміністративному судочинстві, має важливе значення для підвищення ефективності вирішення публічно-правових спорів.

Слід зазначити, що в адміністративному судочинстві проблема зловживання процесуальними правами є вкрай актуальною. Про це, зокрема свідчать чисельні звернення суддів до Вищої ради правосуддя про подання до суду окремими особами великої

кількості позовів, заяв, клопотань, інших процесуальних документів. Також судді повідомляють про подання учасниками судових проваджень позовів до них як до посадових осіб у зв'язку із розглядом конкретних судових справ [42, с. 130].

При цьому Вища рада правосуддя наголошує, що суд має реагувати на випадки зловживання процесуальними правами самостійно у порядку, визначеному процесуальним законом [42, с. 130].

Таке зауваження Вищої ради правосуддя цілком відповідає вимогам Бангалорських принципів поведінки суддів, схвалених Резолюцією № 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року [43], одним з яких є неупередженість судді, що повинно виявлятися не лише у змісті рішення, але й в процесуальних діях, що супроводжують його прийняття.

Водночас у Коментарях щодо Бангалорських принципів поведінки суддів підкреслюється, що повноваження щодо притягнення до відповідальності за прояву неповаги до суду, якщо такі існують, дають судді можливість контролювати ситуацію в залі суду та забезпечувати дотримання норм поведінки. Оскільки неповага до суду тягне за собою санкції, які є кримінальними за суттю та наслідками, їх слід застосовувати як крайній захід, лише за умови наявності достатніх з правової точки зору підстав і у суворій відповідності до процедурних вимог. Ці повноваження слід використовувати з великою розсудливістю та обережністю. Зловживання повноваженнями щодо притягнення до відповідальності за прояви неповаги до суду є виявом упередженості. Таке зловживання може статися, коли суддя втрачає контроль над собою та намагається звести особисті рахунки,

зокрема, у відповідь стороні, адвокату чи свідку, з яким суддя вступив в особистий конфлікт [44, с. 67-68].

На протипагу зловживанню суддею повноваженнями щодо притягнення до відповідальності за прояви неповаги до суду, іншою крайністю є невжиття суддею відповідних заходів протидії зловживанню процесуальними правами у відповідних випадках, що може бути підставою для притягнення такого судді до дисциплінарної відповідальності.

Приміром, Вища рада правосуддя, залишила без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 28 березня 2018 року № 916/Здп/15-18, яким суддю Вишгородського районного суду Київської області притягнуто до дисциплінарної відповідальності та застосовано до нього дисциплінарне стягнення у виді попередження. Згідно з висновком Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя матеріали дисциплінарної справи свідчать про зловживання позивачем правом на звернення до суду, про що було достеменно відомо судді, оскільки у його провадженні перебувало дві із трьох поданих позивачем аналогічних позовних заяв. У кінцевому підсумку на оцінку дій судді вплинув той факт, що суддя не міг не усвідомлювати, що з боку заявника вчинялись процесуальні зловживання з явною метою маніпуляції автоматизованим розподілом справ, проте жодних заходів, передбачених КАС України, суддею вжито не було [45].

Висновки. Проведене у цій статті дослідження дає підстави зробити наступні висновки.

1. Дотримання принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами безпосередньо пов'язано з такими складними питаннями процесуального права як доступ до

правосуддя, дотримання строків (тривалість) розгляду юридичного спору в суді, гарантування конституційних принципів рівності та змагальності учасників справи і права не ефективний захист, обов'язковість виконання судового рішення, межі судового розсуду (дискреція), захист суспільних інтересів у спорах між суб'єктом приватного права та державою, заходи процесуальної економії, а також підвищення довіри до судової гілки влади.

2. Ознаками зловживання процесуальними правами є: а) суперечність завданню адміністративного судочинства; б) спрямованість (мета) на: безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи або виконання судового рішення, маніпуляцію автоматизованим розподілом справ між суддями, зміну підсудності справи, що спрямоване на шкоду правам третіх осіб в) посягання на довіру до судової гілки влади та честь і гідність конкретного судді або суддів. Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що зловживання процесуальними правами найчастіше спрямоване на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи, а також виконання судового рішення.

3. Суспільна небезпека зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві полягає у тому, що дії (бездіяльність), які становлять зміст такого зловживання правом, спричиняють настання негативних наслідків, що можуть проявлятися для учасників справи у недосягненні судом завдань адміністративного судочинства, визначених у ч. 1 ст. 2 КАС України, та для суду та усієї судової системи – у зниженні рівня довіри до судової гілки влади, у поставленні під сумнів професійності та авторитету суддів. Крім того, зловживання процесуальними правами має

безпосередній вплив на збільшення бюджетних витрат на судову систему (додаткові судові засідання та їх тривалість, підготовка та виготовлення додаткових процесуальних документів, оплата додаткових поштових послуг тощо). Результатом зловживання учасниками справи своїми правами є збільшення винесених судом ухвал про залишення без руху, про залишення без розгляду та повернення, про відмову у прийнятті поданих сторонами документів.

4. Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ обов'язок судів організувати судовий процес таким чином, щоб не допускати надмірної затримки у розгляді та вирішенні справи; якщо причиною такої затримки є дії (бездіяльність) учасника справи, які мають ознаки зловживання процесуальними правами, суди повинні мати достатні повноваження для застосування заходів попередження та протидії такому зловживанню; невжиття судами відповідних заходів свідчить, як правило, про порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

2. Берназюк Я.О. Як зберегти баланс забезпечення справедливого публічного розгляду справи та дотримання розумного строку. Судово-юридична газета. 2018. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/129577-yak-zberegti-balans-zabezpechennya-spravedlivogo-publichnogo-rozglyadu-spravi-ta-dotrimannya-rozumnogo-stroku>.

3. Берназюк Я.О. Особливості дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами. Всеукраїн-

ський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” 23 квітня 2021 року. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/>.

4. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2019 р. у справі № 814/218/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80481133>.

5. Желтобрюх І.Л. Недопущення зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: шляхи вдосконалення теорії та правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 133-137.

6. Спасибо-Фатеева І Поняття та критерії визначення зловживання правом. Всеукраїнський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” 23 квітня 2021 року. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/>.

7. Васирина Н. Зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві та нотаріальному процесі. Судово-юридична газета. 2019. URL : https://sud.ua/ru/news/blog/143080-zlovzhivannya-protseualnimi-pravami-v-tsilivnomu-sudochinstvi-ta-notarialnomu-protsesi?fbclid=IwAR2hDzkm_cEn83rIH5-rLzGB9CF-SQ0mqBsdxueaEyrJF3idyZ1IFqaks7I.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 199/6713/14-ц. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80854817>.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341>.

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 7 листопада 2019 року у справі № 9901/324/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85775709>.

11. Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2019 року у справі № 640/521/19.

URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85087639>.

12. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2020 року у справі № 400/2118/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902502>.

13. Постанова Верховного Суду від 27 квітня 2020 року у справі № 400/3127/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88933492>.

14. Постанова Верховного Суду від 30 липня 2020 року у справі № 640/2724/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674432>.

15. Постанова Верховного Суду від 29 липня 2021 року у справі № 264/6844/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728757>.

16. Beschluss der 2 Kammer des Ersten Senats Bundesverfassungsgericht vom 19 Mai 2020. BvR 2397/19, Rn. 1-46. URL : http://www.bverfg.de/e/rk20200519_1bvr239719.html.

17. Юдківська А. Повага до суду і межі допустимої критики: роз'яснення Конституційного Суду Німеччини. URL : https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2589301088065967&id=100009583042326.

18. Case of Zhdanov and Others v. Russia: decision of the European Court of Human Rights, 16.07.2019, № № 12200/08, 35949/11, 58282/12. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Zhdanov%20and%20Others%20v.%20Russia%22%7D%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%7D%7D>.

19. Case of Mariapori v. Finland: decision of the European Court of Human Rights, 06.07.2010, № 37751/07. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Mariapori%20v.%20Finland%22%7D%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%7D%7D>.

20. Case of Skalka v. Poland: decision of the European Court of Human Rights, 27.05.2003, № 43425/98. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%2243425/98%22%7D%22documentcollectionid%22>

2:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]].

21. Case of Saday v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 30.03.2006, № 32458/96. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%2232458/96%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

22. Case of Zugic v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 31.05.2011, № 3699/08. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%223699/08%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

23. Case of Gross v. Switzerland: decision of the European Court of Human Rights, 14.05.2004, № 67208/01. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%2267208/01%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

24. Case of Guntis Apinis v. Latvia: decision of the European Court of Human Rights, 20.09.2011, № 46549/06. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-106602%22%5D%7D>].

25. Хрипун В. Комітет Ради обговорив стан виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://sud.ua/ru/news/ukraine/187579-komitet-radi-obgovoriv-stan-vikonannya-ukrayinoyurishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>.

26. Про затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

27. Консультативний висновок щодо законопроекту № 3730, затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 9 липня 2020 року № 2075/0/15-20. URL : <https://hcj.gov.ua/doc/doc/3659>.

28. Висновок № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону: Консультативна рада Європей-

ських суддів. 10 листопада 2017 року. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/opinion_20_UA.pdf.

29. Рішення у справі Поль Пертерпер проти Австрії: Документ ООН. CCPR/C/81/D/1015/2001 (2004). URL : <https://juris.ohchr.org/ru/Search/Details/1124>.

30. Соціологічне дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 9 по 14 жовтня 2020 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. URL : <https://rm.coe.int/annex-1-representative-survey/1680a0c2af>.

31. Недовіра до судової системи посіла 1 місце серед перешкод для іноземних інвестицій. Mind.UA. 2020. URL : <https://mind.ua/news/20218203-nedovira-do-sudovoyi-sistemi-posila-1-misce-sered-pereshkod-dlya-inozemnih-investicij>.

32. A strategy for more targeted and effective case-processing: European Court of Human Rights. 17 March 2021. URL : https://echr.coe.int/Documents/Court_that_matters_ENG.PDF.

33. Головченко Д. ЄСПЛ запроваджує нову систему пріоритетів для розгляду справ – які справи розглядатимуть швидше. Судово-юридична газета. 2021. URL : <https://sud.ua/ru/news/publication/196321-yespl-zaprovadzhuye-novu-sistemu-prioritetiv-dlya-rozglyadu-sprav-yaki-spravi-rozglyadatimut-shvidshe>.

34. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Голубицького С.С.: рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 26.07.2021, № 1683/2дп/15-21. URL : <https://hcj.gov.ua/doc/doc/8059>.

35. Справа «Смірнова проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 08.11.2005, № 36655/02. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text.

36. Case of Wierciszewska v. Poland: decision of the European Court of Human Rights, 25.11.2003, № 41431/98. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%2241431/98%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

22:[%22Wierciszewska%20v.%20Poland%22,%22itemid%22:[%22001-61451%22]].

37. Справа «Мусієнко проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 08.11.2005, № 26976/06. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_635#Text.

38. Case of Frydlander v. France: decision of the European Court of Human Rights, 27.07.2000, № 30979/96. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:\[%2230979/96%22\],%22itemid%22:\[%22001-58762%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:[%2230979/96%22],%22itemid%22:[%22001-58762%22])].

39. Справа «Сілін проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 13.07.2006, № 23926/02. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_103#Text.

40. Справа «Шульга проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 02.12.2010, № 16652/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_625#Text.

41. Case of Dogru Avsar v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 12.01.2010, № 14310/05. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:\[%22Dogru%20Avsar%20v.%20Turkey%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:[%22Dogru%20Avsar%20v.%20Turkey%22])].

42. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: Щорічна доповідь за 2019 рік, затверджена рішенням Вищої ради правосуддя від 9 квітня 2020 року № 933/0/15-20. URL : https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2019_rik.pdf.

43. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією № 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. URL : <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf>.

44. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності, 2007. URL : <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf>.

45. Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 28 березня 2018 року № 916/Здп/15-18 про притягнення судді Вишгородського районного суду Київської

області Рудюка О.Д. до дисциплінарної відповідальності: рішення Вищої ради правосуддя від 24 липня 2018 року № 2414/0/15-18. URL : <http://www.vru.gov.ua/act/15258>.

REFERENCES:

1. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. (2005, July 06). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].

2. Bernaziuk, Ya.O. (2018) Yak zberehty balans zabezpechennia spravedlyvoho publichnoho rozghliadu spravy ta dotrymannia rozumnoho stroku [How to maintain a balance between ensuring a fair public hearing and meeting a reasonable deadline]. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: <https://sud.ua/ru/news/blog/129577-yak-zberegti-balans-zabezpechennya-spravedlivogo-publichnogo-rozglyadu-spravy-ta-dotrimannya-rozumnogo-stroku> [in Ukrainian].

3. Bernaziuk, Ya.O. (2021) Osoblyvosti dotrymannia v administratyvnomu sudochynstvi pryntsyphu neprypustymosti zlovzhyvannia protsesualnyimi pravamy [Peculiarities of observance of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights in administrative proceedings]. *Vseukrainskyi seminar dlia suddiv apeliatsiinykh ta mistsevykh (okruzhnykh) sudiv na temu: "Zlovzhyvannia protsesualnyimi i materialnyimi pravamy: pravovi naslidky"* – All-Ukrainian seminar for judges of appellate and local (district) courts on the topic: "Abuse of procedural and substantive rights: legal consequences". Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1114247/> [in Ukrainian].

4. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2019, March 13), (vols. 814/218/14). Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80481133> [in Ukrainian].

5. Zheltobriukh, I.L. (2020) Nedopushchennia zlovzhyvannia protsesualnykh pravamy v administrativnomu sudochynstvi: shliakhy vdoskonalennia teorii ta pravovoho rehuliuvannia [Preventing the abuse of procedural rights in administrative proceedings: ways to improve the theory and legal regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series.* (Vols. 61), (pp. 133-137).
6. Spasybo-Fatieieva, I (2021) Poniattia ta kryterii vyznachennia zlovzhyvannia pravom [Concepts and criteria for determining abuse of rights]. *Vseukrainskyi seminar dlia suddiv apeliatsiinykh ta mistsevykh (okruzhnykh) sudiv na temu: "Zlovzhyvannia protsesualnykh i materialnykh pravamy: pravovi naslidky" – All-Ukrainian seminar for judges of appellate and local (district) courts on the topic: "Abuse of procedural and substantive rights: legal consequences"*. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/> [in Ukrainian].
7. Vasylyna, N. (2019) Zlovzhyvannia protsesualnykh pravamy v tsyvilnomu sudochynstvi ta notarialnomu protsesi [Abuse of procedural rights in civil proceedings and notarial proceedings]. *Sudovoyurydychna hazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: https://sud.ua/ru/news/blog/143080-zlovzhivannya-protsesualnimi-pravami-v-tsyvilnomu-sudochinstvi-ta-notarialnomu-protsesi?fbclid=IwAR2hDzkm_cE_n83rIH5-rLzGB9CF-SQ0mqBsdxueaEyrJF3idy1lFqaks7I [in Ukrainian].
8. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court] (2019, March 13), (vols. 199/6713/14-ts). Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80854817> [in Ukrainian].
9. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court] (2019, March 14), (vols. 9901/34/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341> [in Ukrainian].
10. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court] (2019, November 7), (vols. 9901/324/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85775709> [in Ukrainian].
11. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2019, October 22), (vols. 640/521/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85087639> [in Ukrainian].
12. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2020, February 28), (vols. 400/2118/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902502> [in Ukrainian].
13. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2020, April 27), (vols. 400/3127/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88933492> [in Ukrainian].
14. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2020, July 30), (vols. 640/2724/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674432> [in Ukrainian].
15. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] (2021, July 29), (vols. 264/6844/20). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728757> [in Ukrainian].
16. Beschluss der 2. Kammer des Ersten Senats Bundesverfassungsgericht (2020, Mai 20), (vols. 2397/19), (pp. 1-46). Retrieved from: http://www.bverfg.de/e/rk20200519_1bvr239719.html.
17. Iudkivska, A. (n.d.). Povaha do sudu i mezhi dopustymoi krytyky: roziasnennia Konstytutsiinoho Sudu Nimechchyny [Respect for the court and the limits of admissible criticism: clarification by the German Constitutional Court]. Retrieved from: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2589301088065967&id=100009583042326 [in Ukrainian].

18. Case of Zhdanov and Others v. Russia: decision of the European Court of Human Rights. (2019, July 16), (vols. 12200/08, 35949/11, 58282/12). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%22Zhdanov%20and%20Others%20v.%20Russia%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

19. Case of Mariapori v. Finland: decision of the European Court of Human Rights. (2010, July 06), (vols. 37751/07). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%22Mariapori%20v.%20Finland%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

20. Case of Skalka v. Poland: decision of the European Court of Human Rights. (2003, May 27), (vols. 43425/98). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%2243425/98%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

21. Case of Saday v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights. (2006, March 30), (vols. 32458/96). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%2232458/96%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

22. Case of Zagic v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights. (2011, May 31), (vols. 3699/08). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%223699/08%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

23. Case of Gross v. Switzerland: decision of the European Court of Human Rights. (2004, May 14), (vols. 67208/01). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%2267208/01%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>].

24. Case of Guntis Apinis v. Latvia: decision of the European Court of Human Rights. (2011, September 20), (vols. 46549/06).

Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fr#%22itemid%22:%22001-106602%22>].

25. Khrypun, V. (2020) Komitet Rady obhovoryv stan vykonannia Ukrainoiu rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [The Committee of the Council discussed the state of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine]. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/187579-komitet-radi-obgovoriv-stan-vikonannya-ukrayinoyu-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini> [in Ukrainian].

26. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku systemy pravosuddia ta konstytutsiinoho sudochynstva na 2021–2023 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On approval of the Strategy for the development of the justice system and constitutional justice for 2021-2023: Decree of the President of Ukraine]. (2021, June 11). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> [in Ukrainian].

27. Konsultatyvnyi vysnovok shchodo zakonoproiektu № 3730, zatverdzheny rishenniam Vyshchoi rady pravosuddia [Advisory opinion on the draft law № 3730, approved by the decision of the High Council of Justice]. (2020, July 9). Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/3659> [in Ukrainian].

28. Vysnovok № 20 (2017) pro rol sudiv u zabezpechenni yednosti zastosuvannia zakonu: Konsultatyvna rada Yevropeiskykh suddiv [Conclusion № 20 (2017) on the role of courts in ensuring uniform application of the law: Advisory Council of European Judges]. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/opinion_20-UA.pdf [in Ukrainian].

29. Rishennia u spravi Pol Perterer proty Avstrii [Paul Perterer v. Austria]. (2004). *Dokument OON – UN document*. Retrieved from: <https://juris.ohchr.org/ru/Search/Details/1124>.

30. Sotsiolohichne doslidzhennia, provedene sotsiolohichnoiu sluzhboiu

Tsentru Razumkova z 9 po 14 zhovtnia 2020 roku v usikh rehionakh Ukrainy za vyniatkom Krymu ta okupovanykh terytorii Donetskoï ta Luhanskoï oblasti [Sociological survey conducted by the sociological service of the Razumkov Center from October 9 to 14, 2020 in all regions of Ukraine except the Crimea and the occupied territories of Donetsk and Luhansk regions]. (n.d.). Retrieved from: <https://rm.coe.int/annex-1-representative-survey/1680a0c2af> [in Ukrainian].

31. Nedovira do sudovoi systemy posila 1 mistse sered pereshkod dlia inozemnykh investytstii [Distrust of the judiciary ranked first among obstacles to foreign investment]. (2020). *Mind.UA*. Retrieved from: <https://mind.ua/news/20218203-nedovira-do-sudovoyi-sistemi-posila-1-misce-sered-pereshkod-dlya-inozemnih-investicij> [in Ukrainian].

32. A strategy for more targeted and effective case-processing: European Court of Human Rights. (2021, March 17). Retrieved from: https://echr.coe.int/Documents/Court_that_matters_ENG.PDF.

33. Holovchenko, D. (2021) YeSPL zaprovadzhuie novu systemu priorytetiv dlia rozghliadusprav–yakispravyzoghliadatymut shvydshe [The ECtHR is introducing a new system of priorities for dealing with cases – which cases will be dealt with faster]. *Sudovoyurydychna hazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: <https://sud.ua/ru/news/publication/196321-yespl-zaprovadzhuyenovu-sistemu-priorytetiv-dlya-rozglyadusprav-yaki-spravi-rozglyadatymut-shvidshe> [in Ukrainian].

34. Pro prytiahnennia do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti suddi Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu Holubyt'skoho S.S.: rishennia Druhoi Dystsyplinarnoi palaty Vyshchoi rady pravosuddia [On bringing to disciplinary responsibility a judge of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court Golubyt'sky SS: decision of the Second Disciplinary Chamber of the High Council of Justice] (2021, July 26), (vols. 1683/2dp/15-

21). Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/8059> [in Ukrainian].

35. Sprava «Smirnova proty Ukrainy»: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Smirnova v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights] (2005, November 08), (vols. 36655/02). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text [in Ukrainian].

36. Case of Wierciszewska v. Poland: decision of the European Court of Human Rights (2003, November 25), (vols. 41431/98). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Wierciszewska%20v.%20Poland%22%7D%22itemid%22:%7B%22001-61451%22%7D%7D>.

37. Sprava «Musienko proty Ukrainy»: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Musienko v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights] (2005, November 08), (vols. 26976/06). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_635#Text [in Ukrainian].

38. Case of Frydlender v. France: decision of the European Court of Human Rights (2000, July 27), (vols. 30979/96). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ru/s#%7B%22fulltext%22:%7B%2230979/96%22%7D%22itemid%22:%7B%22001-58762%22%7D%7D>.

39. Sprava «Silin proty Ukrainy»: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Silin v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights] (2006, July 13), (vols. 23926/02). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_103#Text [in Ukrainian].

40. Sprava «Shulha proty Ukrainy»: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Shulga v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights] (2010, December 02), (vols. 16652/04). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_625#Text [in Ukrainian].

41. Case of Dogru Avsar v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights (2010, January 12), (vols. 14310/05). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe>.

int/rus#%22fulltext%22:[%22Dogru%20 Avsar%20v.%20Turkey%22]].

42. Pro stan zabezpechennia nezalezhnosti suddiv v Ukraini: Shchorichna dopovid za 2019 rik, zatverdzhena rishenniam Vyshchoi rady pravosuddia [On the state of ensuring the independence of judges in Ukraine: Annual Report for 2019, approved by the decision of the High Council of Justice] (2020, April 09), (vols. 933/0/15-20). Retrieved from: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2019_rik.pdf [in Ukrainian].

43. Banhalorski pryntsyipy povedinky suddiv, skhvaleni rezoliutsiieiu Ekonomichnoi i Sotsialnoi Rady OON [Bangalore Principles for the Conduct of Judges, approved by UN Economic and Social Council Resolution] (2006, July 27), (vols. 006/23). Retrieved from: <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf> [in Ukrainian].

44. Komentari shchodo Banhalorskykh pryntsyypiv povedinky suddiv: Upravlinnia

OON z narkotyktiv ta zlochynnosti [Comments on the Bangalore Principles for the Conduct of Judges: United Nations Office on Drugs and Crime] (2007). Retrieved from: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> [in Ukrainian].

45. Pro zalyshennia bez zmin rishennia Tretoi Dystsyplinarnoi palaty Vyshchoi rady pravosuddia vid 28 bereznia 2018 roku № 916/3dp/15-18 pro prytiahnennia suddi Vyshhorodskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti Rudiuka O.D. do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti: rishennia Vyshchoi rady pravosuddia [On leaving unchanged the decision of the Third Disciplinary Chamber of the High Council of Justice dated March 28, 2018 № 916 / 3dp / 15-18 on bringing a judge of the Vyshhorod District Court of the Kyiv region Rudyuk OD to disciplinary responsibility: the decision of the High Council of Justice] (2018, July 24), (vols. 2414/0/15-18). Retrieved from: <http://www.vru.gov.ua/act/15258> [in Ukrainian].

Печенкін Ігор Віталійович,

аспірант кафедри управління інформаційною політикою Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, вулиця Академіка Ромоданова, 12/2, Київ, 04050, тел: +38 044 481-21-55, e-mail: proky@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-64097695>

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСКАРЖЕННЯ СЕРВІСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Автором розглядається перспективний для України міжнародний досвід результатів цифрової трансформації публічного управління та регламентацію процесу застосування механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади в міжнародних нормативно-правових актах, які мають стати прикладом для формування стратегії цифрових трансформацій.

У статті досліджено та проаналізовано розвиток нормативного врегулювання процедур оскарження сервісної діяльності органів публічної влади в міжнародних нормативно-правових актах і зарубіжних стратегіях цифрових трансформацій, перспективних для впровадження в Україні. Частина з міжнародних норм даного напрямку ратифікована Україною та являється частиною національного законодавства, однак практика їх застосування потребує удосконалення і прозорого громадського контролю щодо його реалізації. Метою статі являється оцінка міжнародного досвіду щодо оскарження сервісної діяльності органів публічної влади засобами цифрових технологій. Актуальність теми полягає в необхідності кодифікації національного законодавства для забезпечення повного, зручного і обґрунтованого використання процедури забезпечення прав громадян у правових взаємовідносинах з органами публічної влади. За результатами дослідження запропоновані інструменти використання зарубіжних практик, цифрової трансформації публічного управління та механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади.

Ключові слова: міжнародний досвід, європейські практики оскарження адміністративних процедур, цифрова трансформація публічного управління, механізми оскарження, сервісна діяльність органів публічної влади.

Pechenkin Igor Vitalievich,

graduate student of the Department of Information Policy Management of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Kyiv Taras Shevchenko National University, 12/2 Akademika Romodanova Street, Kyiv, 04050, tel: +38 044 481-21-55, e-mail: proky@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-64097695>

IMPROVING THE LEGAL REGULATION OF APPEALS AGAINST SERVICE ACTIVITIES OF PUBLIC AUTHORITIES: INTERNATIONAL EXPERIENCE FOR UKRAINE

Abstract. The author considers promising for Ukraine international experience in the results of digital transformation of public administration and regulation of the process of application of mechanisms for appealing the service activities of public authorities in international regulations, which should be an example for forming a strategy of digital transformation.

The article investigates and analyzes the development of normative regulation of procedures for appealing the service activities of public authorities in international regulations and foreign strategies of digital transformations, promising for implementation in Ukraine. Some of the international norms in this area have been ratified by Ukraine and are part of national legislation, but the practice of their application needs to be improved and transparent public control over its implementation. The purpose of the article is to assess the international experience in challenging the service activities of public authorities by means of digital technologies.

The urgency of the topic lies in the need to codify national legislation to ensure full, convenient and reasonable use of the procedure for ensuring the rights of citizens in legal relations with public authorities. According to the results of the research, tools for the use of foreign practices, digital transformation of public administration and mechanisms for appealing against the service activities of public authorities are proposed.

Key words: foreign experience, European practices of appealing administrative procedures, digital transformation of public administration, appeal mechanisms, service activity of public authorities.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Світова криза, викликана пандемією поширення вірусу CoVid-19, змінила впорядкований уклад життєдіяльності світової спільноти. Перед державним та приватним сектором постала проблема забезпечення доступу до всіх без виключення бізнес процесів та отримання послуг в дистанційному режимі. Непрогнозована ситуація продемонструвала різний рівень готовності протистояти екстремим ситуаціям у забезпеченні державних послуг населенню, достатньої комунікації та цифрової нерівності.

Забезпечення державною впровадження інформаційно-комунікативних (цифрових) технологій (далі – ІКТ) і розвиток елементів цифровізації суспільства розглядається у більшості країн сучасного світу як один зі стратегічних завдань і загальнонаціональних пріоритетів. Існуючий цифровий розрив спричинює відставання країн в темпах зростання товарів і послуг, які виробляються за допомогою ІКТ, автоматично спричиняє відставання в економічному розвитку, а сталий розвиток цифровізації навпаки забезпечує підвищення конкурентоспроможності країн на міжнародній арені і підвищення якості життя в них.

У країнах Європейського союзу надання якісних державних послуг населенню є важливим завданням для вирішення якого необхідно об'єднати законодавчі ініціативи країн-членів щодо прав, які визначених в Хартії основних прав ЄС [10]. Національні законодавства окремих країн ЄС історично розвивалися неоднорідно, мають окремі відмінності, обумовлені європейськими адміністративними традиціями, а також специфікою розвитку нормативного, інституційного та матеріального забезпечення на-

дання публічних послуг і поділяється на наступні моделі: континентальну, континентально-федеральну, англосаксонську, скандинавську, центрально-європейську, східноєвропейську, змішану. Тому в ЄС уніфікується законодавство з метою однаково високого рівня якості послуг, які надаються на її території.

Позитивним є те, що в Україні за останнє десятиріччя проведено належну роботу у співпраці з науковцями, правознавцями, практиками бізнесу і діячами громадянського суспільства щодо ратифікації визначних міжнародно-правових норм у цій сфері, що спричинило запровадження нових механізмів цифровізації публічного управління. Упродовж 2019-2020 років Україна активно здійснюється процеси цифрових трансформацій публічного управління. Ухвалено ряд стратегій, створено Міністерство цифрової трансформації, яке очолює віце-прем'єр міністр Уряду, а рішення впроваджуються за умов парламентського контролю Комітету з питань цифрової трансформації Верховної Ради України.

Однак, нагальною являється необхідність уніфікації норм у цій сфері, розробка та прийняття нормативно-правових актів, які регулюватимуть застосування процедури оскарження сервісної діяльності органів публічної влади, участі та впливу споживача на державно-управлінське рішення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Серед зарубіжних науковців, які здійснили наукові дослідження у сфері публічних послуг слід зазначити: С. Бастоу, М. Бенгеманн, В. Браун, В. Вайс, А. Вільямс, Д. Гайфорд, П. Данлеві, П. Данлеві, В. Кемпен, М. Кларк, Л. Матеї, Г. Маргетс, р. Мердик, А. Паломо-Наварро, М. Пучек, Р. Ролінгс, Дж. Стюард, Дж. Тінклер, К. Фрідман, Ю. Шварце.

Застосування механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади досліджено в наукових працях О. Архипської, В. Бакуменка, І. Бойко, О. Буханевича, О. Карпенка, О. Кілієвич, І. Коліушка, Д. Лученка, Б. Мельниченка, В. Намісник, А. Осьмака, Л. Прудіус, Т. Серьогіної, В. Сороко, Д. Спасибова, В. Тимошука, А. Хлебнікова, О. Циганова.

Однією з перших сучасних досліджень, значимих для розвитку наукових розробок цифрових трансформацій у сфері публічного управління являється робота американських вчених П. Данлеві, Г. Маргетс, С. Бастоу, Дж. Тінклер «Управління цифрової ери: IT- корпорації, держава та електронний уряд», яка складається з дев'яти розділів та докладно розглядає підґрунтя та механізми застосування ІКТ в сфері публічного управління [21].

Вітчизняний знаний науковець і фахівець з питань наукового обґрунтування механізмів цифрової трансформації публічного управління Карпенко О.В. в своїх численних працях, на кшталт «Цифрове врядування» [6, 33-39], «Інформаційно-комунікативна діяльність органів публічної влади» [7, 49-54], «Формування правових засад сервісної діяльності органів державної влади в Україні: комунікативний аспект розвитку» розкриває питання сутності, змісту та співвідношення поняття: «сервісна діяльність», зміни ролі громадянина у його взаєминах з владою на основі нової «моделі адміністрації як служби гарантованого сервісу» або теорії сервісної держави» [8, с. 67-71]. Хлебніков А.А. в своєму дисертаційному дослідженні на тему: «Розвиток системи надання публічних послуг в Україні» здійснив обґрунтування теоретичних засад та практичних заходів з розвитку системи надання публічних послуг в Україні в сучасних умовах. Ним було повно розкрито пи-

тання сучасних практики надання публічних послуг в Україні та зарубіжних країнах та вперше розкрито сутність поняття «публічна послуга», чого в даний час бракує в нормативно-правовому регулюванні та наукових дослідженнях [18, с.106-111]. Шамрай Н.В. ґрунтовно дослідила та розкрила тему надання публічних послуг на місцевому рівні у містах з районним поділом в своїй дисертації «Організація надання публічних послуг у містах з районним поділом» [20, с.102-108], а Гуненкова О.В. продовжила й вдосконалила наукову розробку теми в своїй науковій роботі на тему: «Надання адміністративних муніципальних послуг в умовах децентралізації влади України» [2, с.93-112]. Однак, вважаємо в названих працях не було приділено достатньої уваги механізмам впливу громадянином на публічну послугу, а загалом на сервісну діяльність органів публічної влади в Україні.

З метою розкриття технічних питань організації забезпечення цифрової трансформації публічного управління слід звернутися до наукових розробок дисертаційного дослідження сучасного українського вченого Осьмака А.С. «Механізми забезпечення інтегрованості сервісної діяльності органів публічної влади», в якій розкрито теоретичні засади поняття сервісної діяльності органів публічної влади та зазначено про можливі шляхи впровадження інтегрованих механізмів в умовах цифрової трансформації [11, с.63-72].

Слід звернути увагу на те, що багато українських вчених розробляли цю тему в контексті сфери адміністративного права. Прикладом являється наукова праця Власенка Д.О.: «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративних послуг» [1, с.93], так само як праця Лученка Д.В.: «Ін-

ститут оскарження в адміністративно-му праві» [9, с.66-72]. Не торкаючись теми сфери публічного управління та адміністрування, в якій автор здійснює своє дослідження та розробляє саме впливу на управлінські функції органів публічної влади, зазначеними та іншими авторами були детально розглянуті правові інструменти механізмів оскарження публічних послуг. Підсумовуючи можна дійти висновку про те, що в даний час потребує більшого вдосконалення наукові розробки цифрової трансформації публічного управління, зокрема механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади.

Метою статті є аналіз шляхів впровадження перспективного для України зарубіжного досвіду з метою вдосконалення та цифрової трансформації ефективного застосування механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади та вироблення відповідних практичних рекомендацій для органів публічної влади. Під час виконання поставлених завдань дослідження були використані методи аналізу і синтезу (узагальнення підходів до реалізації процесу цифрової трансформації публічного управління), монографічний (поглиблене вивчення методів та інструментів застосування механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічного управління), класифікації та узагальнення міжнародних та національних нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу.

Умовною точкою відліку початку розробки шляхів цифрової трансформації публічного управління можна вважати науково-аналітичну доповідь з проблематики впливу сучасних ІКТ на суспільні трансформації, економічний та людський розвиток у вигляді рекомендації для Європейської Ради – «Європа і глобальне інформаційне

суспільство», яка була підготовлена у 1994 році групою експертів під головуванням Мартина Бенгеманна і відомою як «доповідь Бенгеманна» [24]. Зазначена аналітика була підготовлена на основі концепції «інформаційного суспільства», (ідея вперше виникла у 60-х роках ХХ сторіччя в середовищі японських соціологів, а набула популярності у 90-х роках на тлі загострення конкуренції в ІКТ між США, Японією та ЄС), як нового типу соціуму, базованого на широкому використанні недоступних раніше можливостей, які в подальшому стали надавати ІКТ. Ідея виходила з гіпотези, що широка інформатизація здатна привести до якісного стрибка у соціальному та людському розвитку, а в подальшому до досягнення нового рівня комунікації, науки та освіти, економічного розвитку, кардинального поліпшення якості життя, вдосконалення соціально-економічного устрою, більшої згуртованості суспільств, розвитку глобалізаційних процесів. Вказана доповідь вплинула на подальший розвиток забезпечення цифрових трансформацій ЄС та стала підґрунтям для подальших програмних ініціатив та нормативних документів.

Такою ініціативою стала висунута Європейською Комісією у 1999 році програма «e-Europe», яка була схвалена Європейською Радою у березні 2000 року в Лісабоні під назвою «e-Європа – інформаційне суспільство для всіх» [23], яка була основою для внесення стратегічних документів та планування їх виконання. Такі документи впроваджувалися включно до розробки та прийняття навесні 2010 року Європейською Радою програми соціально-економічного розвитку Європейського Союзу на період до 2020 року «*Europe2020*», на основі якої ухвалено одну з семи ініціатив – «Цифровий порядок денний для Європи»

(«*Digital Agenda for Europe*») [21]. Саме ця галузева стратегія стала основним проектним документом до 2020 року з розвитку цифрової сфери Євросоюзу. При цьому стратегія передбачала планування виконання 101 заходу з семи ключових напрямів «семи стовпів» (*seven pillars*): створення єдиного цифрового ринку; досягнення інтеоперабельності (експлуатаційної сумісності) програмного забезпечення і контенту, оптимізація відповідних стандартів; підвищення довіри і безпеки користувачів; розвиток швидкісного Інтернету (широкосмугового доступу ШСД); розвиток наукових досліджень та інновацій; подальше поширення цифрової грамотності та навичок роботи з ІТ; використання цифрових технологій для вирішення соціальних проблем. Зазначені напрями було сформульовано у вигляді тринадцяти цілей із зазначенням конкретних термінів з планом їх виконання.

Загалом історичний досвід нормативного впливу в європейських країнах на загальну адміністративну процедуру оскарження сервісної діяльності органів публічної влади формувався у вигляді національних законів, які було ухвалено: в Австрії (1925 рік), Польщі та Чехословаччині (1928), Югославії (1930). Із середини ХХ століття подібні закони були прийняті в Угорщині – у 1957 році, в Іспанії – у 1958 році. Після Другої світової війни нові редакції законодавчих актів у цій сфері були ухвалені в Югославії (1956 рік) та Польщі (1960 рік). Згодом – у ФРН (1976 рік), Болгарії (1979 рік), Польщі (нова редакція – 1980 рік), Данії (1985 рік), Австрії (нова редакція) та Італії (1990 рік), Португалії (1991 рік), Нідерландах (1992 рік) та в інших країнах [10, с.50-55].

Досвід європейських країн також поступово втілюється Україною в напрями демократизації відносин діало-

гу між владою та громадянином, впливу на прозорість прийняття рішень, можливість їх подальшого оскарження та цифрової трансформації публічного управління.

Необхідно визначити як значний для зміни політики держави крок прийняття Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписану 21.03.2014 р. та ратифіковану Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Ці та інші міжнародні нормативно-правові акти ЄС стали фундаментом для зміни та удосконалення інструментів цифрової трансформації публічного управління в Україні та дали можливість для розвитку механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади. Це сприяло впровадженню зарубіжного досвіду в розробку окремих нормативно-правових актів та практику механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади. Так, було прийнято розпорядження КМУ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації від 17.01.2018 р. №67-р.; розпорядження КМУ від 28.10.2020 р. № 1353-р «Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери», на виконання державної Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою КМУ від 05.08.2020 р. №695; розпорядження КМУ Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні від 02.12.2020 р. №1556-р.; розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації» від 03.03.2021 р. №167-р.

На даний час, виконуючи ратифіковані зазначені вище міжнародні норми, започатковано цифрову трансформацію в Україні, яка стає пріоритетом розвитку держави з вжиттям послідовних та ефективних кроків інституційних змін її впровадження. Оскільки питання цифровізації публічного управління, разом зі зміною відношення до якості надання адміністративних послуг було забюрократизовано, створено Міністерство цифрової трансформації України. Відповідно до постанови КМУ від 18.09.2019 року №856 міністерство стає головним органом з формування і реалізації державної політики у сферах: цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування, електронного демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок у громадян та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних розвитку національних інформаційних ресурсів та інтегрованості, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікації, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку IT-індустрії.

Підтвердженням системності зазначених кроків стало схвалення розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року №831-р Стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 роки, основною метою якої є побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду.

З метою приведення у відповідність процесу надання адміністратив-

них послуг та сприянню ефективності механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 року №864 затверджено Порядок проведення моніторингу якості надання адміністративних послуг та оприлюднення інформації про результати моніторингу якості надання адміністративних послуг. Враховуючи можливості, надані створенням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Портал Дія) Положення про який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 року №1137, в подальшому буде значно спрощений процес контролю за якістю та розширено можливості механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади.

Завдяки розвитку ІКТ та підтримки всеукраїнського підключення всіх мешканців до електронної мережі Інтернет засобами мобільного зв'язку, Портал Дія останнім часом став єдиною електронною інформаційною платформою, на якій відповідно до вищезазначених норм зосереджено основні можливості взаємодії електронних послуг і забезпечення інформацією; листування під час надання адміністративних послуг та розгляду адміністративних справ; сплати адміністративного збору, оплати штрафів за адміністративні правопорушення, державного мита, інших платежів, здійснення розрахунків за публічні, зокрема житлово-комунальні послуги; передача в електронній формі інформації, відомостей, даних та зображення, що міститься в документах, а також цифрового підпису для ідентифікації при здійсненні цивільно-правової та іншої діяльності; проведення опитування щодо ініціатив, проектів у різних сферах суспільного життя; захисту даних від несанкціонованого доступу,

знищення, модифікації; подання електронних звернень та виконання інших завдань, визначених законодавством.

З досліджуваного автором питання вдосконалення механізмів оскарження сервісної діяльності Портал Дія дозволяє забезпечувати суб'єктів звернення інформацією про перебіг та результати надання адміністративних послуг; розгляду звернень та адміністративних справ; подання скарг за результатами надання послуг, розгляду звернень та адміністративних справ, забезпечення офіційного електронного листування під час проведення процедур оскарження, забезпечення скажника інформацією про перебіг та результати розгляду скарги у режимі реального часу, а також отримання ним зазначених результатів у вигляді рішень для подальшого використання в судовому розгляді спірних питань.

У 2021 році в Україні розпочинається, прогнозований в аналітичному середовищі [31], перегляд Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі Угода) [14], яка була підписана 21.03.2014 року та складається з 486 статей і чотирьох десятків додатків до неї. Чітких строків реалізації Угоди не було передбачено, однак одним з його пунктів вказано про подальший можливий її перегляд раз на п'ять років. Повністю Угода набрала чинності лише з 1 вересня 2017 року та формально з 1 вересня 2021 року з'являться умови для перегляду окремих її положень, про що Україна не раз заявляла враховуючи необхідність модернізації Угоди в частині захисту її економічних інтересів стосовно лібералізації умов зони вільної торгівлі та діяльності вільних економічних зон.

Стосовно забезпечення ефективності механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади Угодою передбачено низку норм. Зокрема, положеннями Глави 12 Угоди («Прозорість») унормовано порядок здійснення адміністративного провадження (стаття 285), перегляду і оскарження (стаття 286), регулятивної якості і виконання та належної поведінки в управлінні (стаття 287), а статтею 471 забезпечення вільного доступу до своїх компетентних судів та адміністративних органів для захисту особистих і майнових прав.

Після укладання вищезазначеної Угоди, 15 липня 2014 року Організацією економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) прийнято визначний документ для реалізації формування переходу до концепції сервісної політики провідних держав по відношенню до змін національних законодавств щодо забезпечення надання послуг, якості та прозорості у взаєминах з громадянином. Цим документом стали Рекомендації по стратегіям цифрового уряду – перший міжнародно-правовий документ щодо регламентації функціонування цифрового врядування країн [12]. Рекомендації були розроблені та схвалені за пропозицією Комітету ОЕСР по державному управлінню, в якому Україна з 2008 року має статус постійного спостерігача. Вони спрямовані на те, щоб допомогти країнам запровадити стратегічні підходи до використання технологій, які стимулюють більш відкриті, ефективні заходи, засновані на широкій участі громадськості, підготуватися урядам до технологічних змін і цифрових можливостей та отримати від них позитивні результати в довгостроковій перспективі для створення суспільних цінностей і зниження ризиків, пов'язаних з якістю надання послуг громадянам, підвищи-

ти ефективність державного сектора, суспільну довіру, а також багаторівневе і багатостороннє управління.

Зауважимо про те, що ОЕСР – це міжнародна організація, яка створена у 1960 році в Парижі, яка та об'єднує 37 країн світу з інноваційними економіками та активно співпрацює з іншими країнами світу (в тому числі з Україною) у рамках спеціалізованих програм, міжнародних заходів тощо. Між Україною та ОЕСР 07.10.2014 року був підписаний Меморандум про взаєморозуміння та поглиблення співробітництва [15].

Вказаний вище офіційний документ став підґрунтям для розробки та прийняття країнами-учасниками стратегій цифрової трансформації в своїх країнах. Серед таких країн, які вже втілили вищезазначеної стратегії являються: Бельгія [27], Данія [30], Німеччина [33], Сінгапур [28], Сполучені Штати Америки [34], Швейцарія [26], Швеція [32].

У 2016 році за ініціативою Уряду України та недержавного експертного співтовариства було розроблено та прийнято проект Цифрова адженда України «Цифровий порядок денний» 2020, яким в сімнадцяти розділах розписані основні принципи цифровізації України. В даний час в експертному середовищі аналітиками незалежного аналітичного Центру «Український інститут майбутнього» продукується створення програмного документу: «Україна 2030e – країна з розвинутою цифровою економікою» з розробкою напрямку щодо цифровізації публічного управління, яка представлена в розділі 6.6.2. «Роль держави в досягненні KPI» [16].

Очевидним є те, що Україна для досягнення стратегічних цілей потребує здійснення стрибкоподібного форсованого розвитку цифрових трансформацій на прикладі вже роз-

роблених та впроваджених стратегій та має забезпечити нормативне закріплення досвіду країн ЄС в своїх нормативно-правових документах, в яких буде закріплено прагнення та плани доручення до таких європейських складових стратегій цифрової трансформації як: реєстри даних, як головного джерела конкурентоспроможності; розвитку сфери Інтернету речей; цифрові трансформації як окремого бізнесу, так і цілих галузей економіки та управління; економіка спільного користування; віртуалізація фізичних інфраструктурних ІТ-систем; штучний інтелект; цифрові платформи.

9 березня 2021 року Європейською Комісією в Брюсселі прийнято нову Стратегію цифрової трансформації Європи до 2030 року та шляхи їх досягнення «Європейське цифрове десятиріччя» [13]. Європейська Комісія пропонує запровадити цифровий компас для Європи для втілення цифрових амбіцій ЄС до 2030 року в конкретні строки реалізації за чотирма напрямками: досягнення громадянами цифрових навиків; безпечні, продуктивні і стійкі цифрові інфраструктури; цифрова трансформація бізнесу; цифровізація державних послуг.

В науковому та експертному середовищі предметно обговорюється розвиток стратегічного рішення про перехід до шостого технологічного укладу виробництва, який має бути завершений не пізніше ніж до 2050 року з паралельним забезпеченням перебування нового типу економіки та розробки інструментів її захисту. Освоєння шостого технологічного укладу, характеризується розвитком когнітивних, соціогуманітарних, освітніх технологій, нанобіотехнологій, пов'язаних як з виробництвом продуктів харчування, так і з медициною і фармацевтикою і заснованих на досягненнях молекулярної хімії, біології та генної

інженерії; систем штучного інтелекту і квантових технологій; глобальних інформаційних мереж і цифрових технологій; інтегрованих високошвидкісних транспортних систем; нових видів і способів отримання енергії [3]. В даний час вже 60% транснаціональних компаній перейшли на використання цифрових технологій у відповідь на сучасні загрози, які викликані карантинними світовими обмеженнями, викликаними епідемію вірусу COVID-19.

Існують два сценарію цифрової трансформації держави – еволюційний та форсований, тому з огляду на певну відсталість від виконання перелічених міжнародно-правових актів та стратегій розвитку цифрової трансформації публічного управління, а саме в частині забезпечення ефективного використання механізмів оскарження сервісної діяльності, постає потреба у стрибкоподібному розвитку та цифрової трансформації України. Саме до цього спонукає загальносвітова пандемія та карантинні заходи, які змушують перевести роботу та спілкування з органами публічної влади у дистанційний режим та зобов'язують розробити інструменти дистанційного впливу на процеси обслуговування ними споживачів адміністративних послуг, оскарження результатів такої діяльності.

Про результативність таких дій зможуть свідчити реальний вплив громадянина на послугу, а в цілому це сприятиме цифровим трансформаціям, передусім в публічному управлінні та економіці. Показники такої компетенції, які свідчать про готовність держави до впровадження цифрових технологій порівнюючи стан її розвитку із заздалегідь визначеними критеріями, дають змогу в подальшому реалізовувати свої стратегічні наміри. Допомагають здійснити таку оцінку індикатори Індексу Цифрової

Еволюції (Digital Evolution Index) – цілісної оцінки прогресу цифрової економіки, що поєднує близько ста показників за чотирма напрямками: умови постачання (Supply Conditions), цифрових технологій або мережевих можливостей, умови попиту (Demand Conditions), інституційне середовище. (Institutional Environment) та інноваційні зміни (Innovation and Change) [5].

Саме для підвищення таких рейтингів і показників потрібно змінювати якість надання послуги та сприяти розвитку механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади. Для цього необхідно дотримуватися вимог міжнародних норм щодо забезпечення стандартизації державної служби. Найбільш поширеною основою для створення таких систем є міжнародний стандарт ISO 9001 (20), який був переглянутий та прийнятий Україною до національних стандартів за аббревіатурою ДСТУ ISO 18091:2020 який набуває чинності з 01.06.2020 року згідно наказу ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 25.11.2020 р. №408 [4], а його вимірювання здійснює Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу Національного агентства України з питань державної служби та публікує звіти про обстеження систем управління якістю в органах влади (у тому числі надання адміністративних послуг) [19].

З метою визначення якості, ефективності та результативності послуги у світі визнано використовувати інструменти TQM [25]. TQM (Total Quality Management) – модель загального управління якістю – тобто філософія управління постійного підвищення якості послуг з метою повного задоволення споживача послуг, оптимального використання ресурсів, а також

задоволення від власної роботи працівників що приводить до отримання надійних та інноваційних послуг споживачам. Також використовують модель загальної оціночної рамки (Common Assessment Framework, CAF) – ця модель сумісний продукт 15 міністерств країн ЄС, які діють у сфері публічного управління, головна мета якого забезпечення достатньо простого визначення місця органу публічної влади в рамці самооцінки організації державного сектору.

Крім цього, під час застосування механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади корисними для використання під час обрання механізмів оскарження можуть бути порівняння дотримання ними наступних вимог щодо стандартів надання послуг: ISO 9000:2015, ISO 26000 щодо соціальної відповідальності; «Investors in People» (щодо інвестицій в людей), настанови стосовно залучення персоналу та щодо його компетентності (ISO 10018); навчання персоналу (ISO 10015); антикорупційних систем управління (ISO 37001); кодексів поведінки для організацій (ISO 10001); розгляду скарг в організаціях (ISO 10002); розв'язання спорів поза межами організації (ISO 10003); моніторингу та оцінювання (ISO 10004); програм якості (ISO 10005); управління якістю в проектах (ISO 10006); документації системи управління якістю (ISO/TR 10013), управління ризиками (ISO 31000) тощо.

Зазначені вище інструменти можуть стати оціночним фактором під час розгляду відповідності результатів надання послуги, формування документів для її оскарження та підготовки до перегляду або судового розгляду оскарження сервісної діяльності органів публічної влади.

Крім цього, в процесі оскарження необхідно розуміти, що право на це є

складовою забезпечення відповідальності органів публічної влади перед населенням та визнаються одним з пріоритетів ЄС, що знайшло своє відображення в багатьох документах Ради Європи та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). До основних документів Ради Європи, які мають значення в контексті проблем оскарження можна віднести: Резолюцію (77)31 про захист особи відносно актів адміністративних органів від 28.09.1977р.; Резолюцію R (80)2 щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами від 11.03.1980 р.; Рекомендацію R (91)1 стосовно адміністративних санкцій від 13.02.1991 р.; Рекомендацію Rec (2001)9 стосовно альтернативних методів урегулювання спорів між адміністративними органами і приватними особами від 05.09.2001 р.; Рекомендацію Rec (2003)16 про виконання рішень і судових рішень у сфері адміністративного права від 09.09.2003 р.

Адміністративна правова проблематика часто зустрічається у практиці судового розгляду спорів, практика розгляду з питань дотримання прав людини в яких стосується окрім національного законодавства (у більшій мірі врегульовано Кодексом адміністративного судочинства), також і ЄСПЛ в частині дотримання статей 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.

Про вищезазначені положення автором в попередніх статтях розглядалася ретроспектива розвитку нормативно-правового регулювання та доцільність використання практичного міжнародного, зокрема європейського, досвіду особливостей цифрової трансформації публічного управління [35, 20-26]. Але в даний час актуальною є проблема механізмів імплементації таких норм та вироблення практичних рекомендацій по їх використанню.

Як зазначено вище, розвиток діалогу між громадянином і владою залишається в пріоритеті глави держави у напрямку побудови громадянського суспільства в Україні, про що свідчить затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року №487/2021 Національна Стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

Однак, попри зазначене вище, в даний час, на жаль, в Україні відсутній єдиний кодифікований документ з питання врегулювання механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади, тому необхідно звертатися до міжнародних практик та прискорювати прийняття такого нормативно-правового акту, який би містив всі необхідні вимоги до вирішення подібних спорів, що спростить бюрократичні процедури та полегшить взаємодію влади і громадянина.

Нові нормативно-правові акти мають носити узгоджений між собою порядок та потребують прийняття єдиного рамкового документа для унормування здійснення процедур реалізації механізмів оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади та загалом реалізації політики сервісної держави в країні.

В даний час проект Закону України «Про адміністративну процедуру» перебуває в парламенті (реєстр.№3475), який розроблено Міністерством юстиції України та подано на розгляд Кабінетом Міністрів України. Розробка цього проекту Закону здійснена на виконання низки інших актів, у тому числі міжнародних, зокрема Рекомендації XIV Третього додаткового звіту про виконання рекомендацій Україною (RC-I/II (2009) 1E), затвердженого Групою держав Ради Європи проти корупції (GRECO) на 59-му пленарному засіданні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведеним дослідженням було проаналізовано розвиток в країнах ЄС нормативного врегулювання цифрової трансформації публічного управління, яке стало основою для формування належного середовища щодо вироблення механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади, що поступово впроваджується в Україні, однак для цього потрібен час та дієвий громадський контроль за цим.

Зазначено, що в процесі оскарження сервісної діяльності органів публічної влади необхідно використовувати норми міжнародного законодавства, ратифікованого Україною, які є невід'ємною частиною національного законодавства та має прерогативу у застосуванні, зокрема нормативно-правові акти ЄС та позитивну практику звернення до Європейського суду з прав людини

Розглянувши зарубіжний досвід практики публічного управління країн ЄС визначено, що усе більшого значення набуває забезпечення його цифровізації, реального впровадження сервісноорієнтованої державної політики надання послуг, а також необхідність розвитку механізмів їх оскарження. Домінуючі позиції мають зайняти нові механізми взаємовідносин держави і громадян, які ґрунтуються на процесах виробництва, обробки, зберігання, передачі і використання даних. Зазначено, що для сучасної публічної влади для забезпечення якісного надання цифрових управлінських послуг стає пріоритетним поглиблення взаємодії та розвиток цифрових трансформацій. Проаналізовано проблематику оцінювання якості надання управлінських послуг громадянам та визначено, що підходи до цифрових послуг в даний час не дозволяють належним чином виконати оцінювання їх надання по

єдиним критерієм у зв'язку з докорінною відмінністю механізмів надання таких послуг.

Пропонується поширити можливість використання міжнародної стандартизації для визначення якості надання послуг під час застосування механізмів оскарження сервісної діяльності органів публічної влади, а також Рекомендацій Ради Європи, які можна використовувати в контексті такого оскарження. Визначено, що ефективним засобом в такій діяльності буде використання практики Європейського суду з прав людини, що знайшло відображення у його рішеннях по справам захисту прав громадян за їх заявами проти України на їх користь. Зазначений досвід поступово втілюється Україною в національному законодавстві та розробці стратегічних напрямів демократизації відносин діалогу між владою та громадянином, впливу на прозорість прийняття рішень, можливості їх подальшого оскарження та подальшої цифрової трансформації публічного управління. Однак, зазначені документи та розробка на їх основі нових нормативних актів повинно носити узгоджений між собою порядок, потребує кодифікації та прийняття єдиного рамкового документа щодо унормування здійснення процедур реалізації механізмів оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади, який би містив всі необхідні вимоги до вирішення подібних спорів, спростив бюрократичні процедури, протидіяв корупції та полегшив взаємодію влади і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Власенко Д.О. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної

адміністрації з надання адміністративних послуг: дис. ...канд.юрид.наук.: спец. 12.00.07/ Запорізький Національний Університет. Запоріжжя, 2016. 222 с.

2. Гуненко О.В. Надання адміністративних муніципальних послуг в умовах децентралізації влади України: дис.канд. наук держ.упр.: спец.25.00.04/ ОРІДУ. Одеса, 2019. 283 с.

3. Дробін А.А. Шостий технологічний уклад: освітні аспекти. *Портал наукових конференцій ЦДПУ ім. В.Винниченка*. Кропивницький, 06.12.2019 р. URL:<https://www.cuspu.edu.ua/en/konferenc-19-20/ix-mizhnarodna-naukovo-praktychna-onlain-internet-konferentsiia-problemy-tainnovatsii-v-pryrodnycho-matematychnii-tekhnologichnii-i-profesiinii-osviti/seksiia-5/10530-shostyy-tekhnologichnyy-uklad-osvitni-aspekty> (дата звернення 27.09.2021).

4. ДСТУ ISO:18091. Упровадження та сертифікація систем управління якістю надання послуг. [Чинний від 2020.11.25]. Київ, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0408774-20#Text>. (дата звернення 27.09.2021).

5. Індекс Цифрової Еволюції. Сайт Школи Флетчера Університету Тафтса. веб-сайт. URL: https://newsroom.mastercard.com/eu/files/2014/09/Digital-Evolution-Index_MC-Key-Findings-FINAL.pdf (дата звернення 27.09.2021).

6. Карпенко О.В., Денисюк Ж.З., Наместнік В.В. Цифрове врядування: монографія. Київ: ІДЕЯ РИИТ, 2020. С. 33-39. 336 с. URL:<http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/2/files/9a7dae62-5570-44cc-8e50-02c6eddd1168.pdf> (дата звернення 27.09.2021).

7. Карпенко О.В., Куйбіда В.С., Дуда А.В. Інформаційно-комунікативна діяльність органів публічної влади: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2018. С.49-54, 364 с. URL: <http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/2/files/72ded0d2-8fd1-44cf-bd81-044a758cbda0.pdf> (дата звернення 27.09.2021).

8. 8. Карпенко О.В. Формування правових засад сервісної діяльності органів державної влади в Україні: комунікативний аспект розвитку. Актуальні проблеми державного управління. К.: НАДУ. 2013. Вип. 4. С. 67-71. URL:https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Ms4jfNYAAAAJ&citation_for_view=Ms4jfNYAAAAJ:7PzIFSSx8tAC (дата звернення 27.09.2021).
9. 9. Лученко Д.В. Інститут оскарження в адміністративному праві: дис. ...д-ра. юрид.наук.: спец.12.00.07/ Національний юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 457 с.
10. Мельниченко Б.Б. Адміністративно-правове забезпечення публічного управління в країнах Європейського союзу. Дніпро. Науковий журнал: Право і суспільство. №1. Частина 2/2020. С.50-55. веб-сайт. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/1_2020/part_2/1-2.pdf
11. Осьмак А.С. Механізми забезпечення інтегрованості сервісної діяльності органів публічної влади: дис. ...д-ра. філософії: спец.281/ НАДУ. Київ. 2021. 283 с.
12. Рекомендація Ради ОЕСР по Стратегіям цифрового Уряду. Міжнародний документ. 15.07.2014. Париж. Правові інструменти ОЕСР. веб-сайт. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0406> (дата звернення 27.09.2021).
13. Стратегія. Європейське цифрове десятиріччя. Міжнародний документ. 09.03.2021. Брюссель. Офіційна сторінка Євро Комісії. веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_983 (дата звернення 27.09.2021).
14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. 27.06.2014. Офіційна сторінка Верховної Ради України. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 27.09.2021).
15. Угода про відновлення Меморандуму між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку. Угода. Міжнародний документ. 12.02.2021. Офіційна сторінка Верховної Ради України. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-21#Text (дата звернення 27.09.2021).
16. Україна 2030e – країна з розвинутою цифровою економікою. // *Український інститут майбутнього*. веб-сайт. URL: <https://strategy.uifuture.org/krainaz-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html#6-2-6> (дата звернення 27.09.2021).
17. Хартія основних прав Європейського Союзу. Міжнародний документ. Хартія. Європейський союз. 07.12.2000. Офіційна сторінка Верховної Ради України. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення 27.09.2021).
18. Хлебніков А.А. Розвиток системи надання публічних послуг в Україні: дис. ...канд.наук держ. упр.: спец. 25.00.02/ ХРІДУ. Харків, 2019. С.106-111. 210 с.
19. Центр адаптації державної служби до стандартів Євросоюзу. Офіційна сторінка. веб-сайт. URL: <http://www.center.gov.ua>
20. Шамрай Н.В. Організація надання публічних послуг у містах з районним поділом: дис. ... канд.наук держ.упр.: спец.25.00.04/ НАДУ. Київ, 2017. С. 102-108. – 279 с.
21. Digital Agenda for Europe // European Commission. Цифровий порядок денний для Європи // Європейська комісія. Офіційний веб-сайт. URL: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/digital-agenda-europe> (дата звернення 27.09.2021).
22. Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and e-Government. Clarendon Press./ 2006. Управління в цифрову еру: IT-корпорації, держава та електронний уряд. *Oxford Scholarship Online: 2011*. веб-сайт Університету Оксфорд. URL:<https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:>

s o / 9 7 8 0 1 9 9 2 9 6 1 9 4 . 0 0 1 . 0 0 0 1 /
acrprof-9780199296194 (дата звернення
27.09.2021).

23. eEurope 2005 // EUROPA. Summaries
of EU legislation . веб-сайт ЄС. URL:http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/124226_en.htm (дата звернення 27.09.2021).

24. Мартин Бенгеманн,
Recommendations to the European Council.
Europe and the global information society.
Рекомендації для Європейської Ради –
«Європа і глобальне інформаційне су-
спільство», 1994. Брюссель. Бібліотека. веб-
сайт. URL: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/0/f07dde2e6e10d2bec32568e8003cde4b?OpenDocument> (дата звернення 27.09.2021).

25. Total Quality Management.
PROGRESSIVE MANAGEMENT.LLC. веб-сайт.
URL: <https://www.progressive-management.com.ua/tqm-total-quality-management>
(дата звернення 27.09.2021).

26. Digital Switzerland Strategy. Циф-
рова швейцарська стратегія. *Бізнес офіс
-Цифрова Швейцарія*. веб-сайт. URL: <https://www.digitaldialog.swiss/en/> (дата звернен-
ня 27.09.2021).

27. Офіційна інформація та послу-
ги Бельгії. веб-сайт. URL: <https://www.belgium.be/fr/justice/securite> . (дата звер-
нення 27.09.2021).

28. SG-Digital – Цифровізація Сінга-
пура. Управління розвитку ЗМІ Infocomm.
веб-сайт. URL: <https://www.imda.gov.sg/infocomm-media-landscape/SGDigital>. (дата
звернення 27.09.2021).

29. ISO 9001. Система управління якіс-
тю. [2015]: Київ. веб-сайт. URL: <http://iso.kiev.ua/iso-9001/history-iso-9001-2.html>
(дата звернення 27.09.2021).

30. Стратегія цифрового зростання
Данії. Уряд Данії. веб-сайт. https://eng.em.dk/media/10566/digital-growth-strategy-report_uk_web-2.pdf (дата звернення
27.09.2021).

31. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/material-1-1.pdf>. *Національ-*

ний інститут стратегічних досліджень.
веб-сайт. (дата звернення 27.09.2021).

32. Е-Бібліотека ОЕСР. URL:https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-reviews-of-digital-transformation-going-digital-in-sweden_9789264302259-en. веб-сайт. (дата
звернення 27.09.2021).

33. Портал електронних послуг Гер-
манії. веб-сайт. URL:https://www.service.bund.de/Content/DE/Service/Ueber-service-bundde/ueber-service-bundde_node.html#doc4641996bodyText3. веб-сайт. (дата
звернення 27.09.2021).

34. Стратегія цифрового Уряду. Держ-
авний департамент США. веб-сайт.
URL:<https://www.state.gov/digital-government-strategy/> (дата звернення 27.09.2021).

35. Pechenkin I.V. Peculiarities of EU
countries normative-legal provision on
regulation of the sphere of appeal of service
activity of public authorities: experience for
Ukraine. *Eastern European Scientific Journal*.
website. URL: <https://archive.eesa-journal.com/index.php/eesa/issue/view/34/68>

REFERENCES:

1. Vlasenko, D.O. (2016). *Oskarzhennia rishen, dii chy bezdiialnosti organiv publichnoi administracii z nadannia administratyvnykh poslug*. [Appeals against decisions, actions or inaction of public administration bodies on the provision of administrative services]. *Candidate's thesis*. Zaporizhzhia. ZNU. [in Ukrainian].

2. Gunenkova, O.V. (2019). *Nadannia administratyvnykh munizipalnykh poslug v umovach dezentralizacii vlady Ukrainy*. [Provision of administrative municipal services in the conditions of decentralization of power of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Odesa. Odessa Regional Institute of Public Administration. [in Ukrainian].

3. Drobin, A.A. (2019) *Shostyi tekhnologichnii uklad: osvritni aspekty*. [The sixth

technological way: educational aspects]. Дробін А.А. Шостий технологічний уклад: освітні аспекти. *Portal of scientific conferences of the Central State Pedagogical University named after V.Vinnichenko*. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian].

4. Systemy upravlinnia yakistiu. Vy-mohy. [Quality Management Systems. Requirements]. (2020). DSTU ISO: 18091 from 25th November 2020. Kyiv: Derzhstandart Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0408774-20#Text>. [in Ukrainian].

5. Index Tsifrovoi Evolutsii. [Index of Digital Evolution] . (n.d.) Retrieved from: https://newsroom.mastercard.com/eu/files/2014/09/Digital-Evolution-Index_MC-Key-Findings-FINAL.pdf [in English].

6. 6. Karpenko, O.V., Denisiuk, Zh.Z., Namestnik, V.V.(2020) Tsifrove vriaduvannia. [Digital governance]. Kyiv: IDEIA PRINT. 336 p.[in Ukrainian].

7. 7. Karpenko, O.V., Kuibida, V.S., Duda, A.V.(2018) Informatsiino-komunikatyvna diialnist organiv publichnoi vlady. [Information and communication activities of public authorities]. Kyiv: TsP «Komprint». [in Ukrainian].

8. 8. Karpenko, O.V. (2013). Formuvannia pravovykh zasad servisnoi diialnosti organiv derzhavnoi vlady v Ukraini: komunikatyvnyi aspekty rozvitku. [Formation of legal bases of service activity of public authorities in Ukraine: communicative aspect of development]. Kyiv: NAPA. *Actual problems of public administration*. [in Ukrainian].

9. 9. Luchenko, D.V. (2017). Institut oskarzhennia v administrativnomu pravi. [Institute of appeal in administrative law]. *Candidate's thesis*. Kharkiv. Yaroslav the Wise National University of Law. [in Ukrainian].

10. Melnichenko, B.B. (2020). Administrativno-pravove zabezpechennia publichnogo upravlinnia v krainach Evropeiskogo soiuzu. [Administrative and legal support of public administration in the countries of the European Union]. Dnipro: Law and Society. №1. Part 2/2020. [in Ukrainian].

11. Osmak, A.S.(2021). Mekhanizmi zabezpechennia interoperabelnosti servisnoi diialnosti organiv publichnoi vlady. [Mechanisms for ensuring the interoperability of service activities of public authorities]. *Doctor's of Philosophy thesis*. Kyiv: NAPA. [in Ukrainian].

12. Rekomendatsii Rady OESR po Strategi- am tsifrovogo Uriadu.(2014). [OECD Council Recommendation on Digital Government Strategies]. International document. Paris. Retrieved from: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0406> [in English].

13. Strategia. Evropeiske zifrove desiati- richchia.(2021) [Strategy. European digital decade]. International document. Brussels. [in English]. Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_983

14. Ugoda ro asotsiatsiu mizh Ukrainoiu, z odnei storony, ta Evropeiskim Soiuzom, Evropeiskim spivtovaristvom z atomnoi energii ta ikhnimy derzhavami-chlenani, z inshoi storony.(2014). [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. Kyiv. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].

15. Ugoda pro vidnovlennia Memorandumu mizh uriadom Ukrainy ta Organizatsieiu ekonomichnogo spivrobitnytstva ta rozvitku. (2021). [Agreement on renewal of the Memorandum between the Government of Ukraine and the Organization for Economic Cooperation and Development. Agreement. International document]. Kyiv. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-21#Text [in Ukrainian].

16. Ukraina 2030e – kraina z rozvynutoiu zifrovoiu ekonomikoiu. [Ukraine 2030e – a country with a developed digital economy].(2020). // *Ukrainian Institute of the Future*. website. Retrieved from: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-6>

17. Khartiia osnovnykh prav Evropeiskogo soiuzu.(2000). [Charter of Fundamental Rights of the European Union]. International

document. Charter. European Union website. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text

18. Khlebnikov, A.A. Rozvitok sistemy nadannia publichnykh poslug v Ukraine. (2019) [Development of the public service delivery system in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kharkiv. Kharkiv Regional Institute of Public Administration. [in Ukrainian].

19. Sait Tsentru adaptatsii derzhavnoi sluzhby. [Site of Civil Service Adaptation Center]. website. Retrieved from: <http://www.center.gov.ua>

20. Shamrai, N.V. (2017). Organizatsia nadannia publichnykh poslug u mistakh z raionnym podilom. [Organization of public services in cities with district division]. *Candidate's thesis*. Kyiv: NAPA. [in Ukrainian].

21. Digital Agenda for Europe. (2021) // European Commission. website. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/digital-agenda-europe>.

22. Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and e-Government. Clarendon Press. (2006). *Oxford Scholarship Online: 2011*. website. Retrieved from: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199296194.001.0001/acprof-9780199296194>

23. eEurope 2005//EUROPA. Summaries of EU legislation(2020). EU website. Retrieved from: http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/124226_en.htm.

24. Martin Bengemann. Recommendations to the European Council. Europe and the global information society. (1994). Brussels. e-Library website. Retrieved from: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/0/f07dde2e6e10d2bec32568e8003cde4b?OpenDocument> [in Ukrainian].

25. Total Quality Management. *PROGRESSIVE MANAGEMENT.LLC*. website. Retrieved from: <https://www.progressive-management.com.ua/tqm-total-quality-management>. [in Ukrainian].

26. Digital Switzerland Strategy. website. Retrieved from: <https://www.digitaldialog.swiss/en/> [in English].

27. Official information and services of Belgium. website. Retrieved from: <https://www.belgium.be/fr/justice/securite>. [in English].

28. Infocomm Media Development Authority. Retrieved from: <https://www.imda.gov.sg/infocomm-media-landscape/SGDigital>. website. Electronic resource [in English].

29. Systemy upravlinnia yakistiu. Vy-mohy. [Quality Management Systems. Requirements]. ISO 9001: from 25th November 2020. Kyiv: Derzhstandart Ukraine Retrieved from: <http://iso.kiev.ua/iso-9001/history-iso-9001-2.html>. [in Ukrainian].

30. Denmark's digital growth strategy. website. Retrieved from: https://eng.em.dk/media/10566/digital-growth-strategy-report_uk_web-2.pdf. website. Electronic resource [in English].

31. Nazionalnyi Institut strategichnykh doslidzhen. [National Institute for Strategic Studies]. Kyiv. website. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/material-1-1.pdf>. [in Ukrainian].

32. OECR E-Library. website. Retrieved from: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-reviews-of-digital-transformation-going-digital-in-sweden_9789264302259-en. [in English].

33. German electronic services portal. website. Retrieved from: https://www.service.bund.de/Content/DE/Service/Ueber-service-bundde/ueber-service-bundde_node.html#doc4641996bodyText3. [in English].

34. <https://www.state.gov/digital-government-strategy/>. US Department of State. website. Retrieved from: <https://www.state.gov/digital-government-strategy/>. [in English].

35. Pechenkin, I.V. (2021). Peculiarities of EU countries normative-legal provision on regulation of the sphere of appeal of service activity of public authorities: experience for Ukraine. *Eastern European Scientific Journal*. website. Retrieved from: <https://archive.eesa-journal.com/index.php/eesa/issue/view/34/68> [in English].

Юхимюк Ольга Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Волинського національного університету імені Лесі Українки, вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021, тел.: +38 066 7724626; e-mail: wolodar2015@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3803-4746>

СУМЛІННЯ (СУМЛІННІСТЬ) СУДДІ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Анотація. У публікації розглядається розуміння сумління (сумлінності) судді в міжнародному та національному праві. При проведенні в Україні судової реформи значна увага приділяється правовому статусу судді, його удосконаленню. Правовий статус судді виступає ключовим базовим фактором формування усєї системи правосуддя. До особи, яка претендує на посаду суддя, ставляться досить високі професійні та морально-етичні вимоги, передбачено складний процес відбору, який включає різноманітні кваліфікаційні етапи. Але це не гарантує значний авторитет судової влади у суспільстві.

Світова та вітчизняна практика формування суддівського корпусу показує необхідність залучення на посаду судді осіб, які мають довіру громадян, наділені високими моральними якостями та здатні законно і справедливо вирішувати складні життєві ситуації. При здійсненні правосуддя суддя повинен бути об'єктивним, безстороннім, неупередженим, незалежним, справедливим, кваліфікованим, чесним і сумлінним etc. Деякі із зазначених умов знайшли своє законодавче вираження та розуміння, деякі – носять оціночний характер і їх зміст носить дискусійний характер.

Сумління (сумлінність) судді є оціночним поняттям, що розглядається як характеристика особи судді та його особистих моральних якостей, а також як характеристика якості виконання суддею професійних обов'язків. При цьому, будучи елементом доброчесності, сумління (сумлінність) судді розглядається як категорія суддівської професійної етики.

Вимога сумління (сумлінності) при здійсненні суддею правосуддя передбачена як на міжнародному рівні, так і в національному законодавстві. На конституційному рівні закріплено саме доброчесність судді, проте і в законах, і в підзаконних нормативно-правових актах сумління (сумлінність) судді можуть розглядатись як підстава для заохочення, так і для юридичної відповідальності.

Ключові слова: суддя, сумління, суддівське сумління.

Iukhymiuk Olga Mychajlivna,

Ph.D. in Law, Associate Professor, Docent of Department of theory and history of state and law, Volyn National University, Vinnychenko St., 30, Lutsk, 43021, tel.: +38 066 7724626; e-mail: wolodar2015@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3803-4746>

JUDGE'S CONSCIENCE IN INTERNATIONAL AND NATIONAL LAW

Abstract. The article forms the understanding of the judge's conscience in international and national law. During the judicial reform in Ukraine, considerable attention is paid to the legal status of the judge, his improvement. The legal status of a judge is a key basic factor in shaping the entire justice system. The person applying for the position of a judge is subject to quite high professional and moral and ethical requirements, there is a complex selection process, which includes various qualification stages. But this does not guarantee a significant authority of the judiciary in society.

The world and national practice of forming a judicial corps shows the need to involve in the position of judge persons who have the trust of citizens, are endowed with high moral qualities and are able to legally and fairly resolve difficult life situations. The judge must be objective, impartial, independent, fair, qualified, honest and conscientious, etc. Some of these conditions have found their legislative expression and understanding, some – are evaluative in nature and their content is debatable.

The conscience of a judge is an evaluative concept that is considered as a characteristic of a judge's personality and personal moral qualities, as well as a characteristic of the quality of a judge's performance of professional duties. At the same time, being an element of integrity, the judge's conscience is considered as a category of judicial professional ethics.

The requirement of conscience for a judge is provided for both at the international level and in national law. At the constitutional level, the integrity of a judge is enshrined, but both laws and bylaws of judge's conscience can be considered as a basis for encouragement and legal liability.

Key words: judge, conscience, judge's conscience.

Постановка питання в загальному вигляді. Проведення в Україні судової реформи супроводжується імплементацією відповідних міжнародних стандартів у вітчизняне законодавство та їх подальшим практичним втіленням. Окрім реформування організаційних та функціональних аспектів здійснення правосуддя, значна увага приділяється правовому статусу судді, його удосконаленню. Адже саме правовий статус судді, як носія судової влади, виступає ключовим базовим фактором формування усєї системи правосуддя. До особи, яка претендує на посаду суддя, ставляться досить високі професійні та морально-етичні вимоги, передбачено складний процес відбору, який включає різноманітні кваліфікаційні етапи. Проте, навіть це не гарантує від уникнення помилок у відборі на посаду судді та не забезпечує значний авторитет судової влади у суспільстві.

Історично світова та вітчизняна практика формування суддівського корпусу показує необхідність залучення на посаду судді осіб, які мають довіру громадян, наділені високими моральними якостями та здатні законно і справедливо вирішувати складні життєві ситуації. При здійсненні правосуддя суддя повинен бути об'єктивним, безстороннім, неупередженим, незалежним, справедливим, кваліфікованим, чесним і сумлінним etc. Деякі із зазначених умов знайшли своє законодавче вираження та розуміння, деякі – носять оціночний характер і їх зміст носить дискусійний характер. Сумління (сумлінність) судді належать до оціночних понять, зміст якого заслуговує наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанню правового статусу суддів, його окремих елементів присвячено пра-

ці багатьох науковців, зокрема, це В. Копейчиков, В. Кравчук, Л. Москвич, В. Нор, В. Погорілко, С. Прилуцький, О. Скрипнюк, В. Федоренко, Ю. Шемшученко та ін. Однак питання сумління (сумлінності) судді не було предметом самостійних наукових розвідок, до обумовлює актуальність теми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В українській мові терміни «сумління» та «совість» використовуються як синонімічні, тожні. Наявність таких синонімів підкреслює багатство нашої мови, часто в іноземних мовах зазначене поняття не має подібних аналогів і позначається одним словом (напр., латинською «conscientia», польською «sumienie», англійською «conscience», російською «совесть» та ін.). Тому при перекладі з іноземних мов на українську правових актів чи наукових праць «сумління» та «совість» використовуються як рівнозначні поняття.

Досліджуючи ментальну структуру аксіологічного концепту «сумління» в кореляції з етнічною та біблійною площинами, Т. Єщенко виокремлює домінуювальні смислові уявлення про вказану вище категорію. Отож, сумління – це: 1) внутрішня оцінка, моральний самоконтроль, внутрішнє усвідомлення моральності своїх вчинків, почуття відповідальності за свою поведінку перед людською спільнотою; 2) внутрішнє переконання в тому, що є добром, а що є злом; 3) усвідомлення ціннісної правоти своєї поведінки; 4) здатність особистості самостійно формулювати для себе етичні обов'язки; 5) істина життя, найвищий моральний закон; 6) норма життя [1, с. 161].

Поняття «сумління» стосовно суддів варто розглядати в двох аспектах: як характеристика особи судді, особистих моральних якостей; як характеристика якості виконання суддею

професійних обов'язків, професійних якостей.

Фразеологізми, в яких є слово «сумління» (наприклад, «заговорило сумління», «для заспокоєння сумління», «докори сумління», «як велить сумління») дозволяють стверджувати, що йдеться про внутрішній голос, який за певних умов щось підказує, в певній ситуації від чогось стримує. У випадку судді джерело такого голосу може бути різним – не лише, а може не в першу чергу світогляд, а правничі знання та досвід щоденної рутинної роботи, елементарне почуття доцільності та справедливості, специфічна інституційна ідентичність та ототожнення з третьою владою, відокремленою від законодавчої та виконавчої влади [2, с. 34].

Згідно з п. 66 Висновку N 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінності суддів при винесенні судових рішень, судді повинні мати незаперечну свободу вирішувати справи безсторонньо, керуючись власним сумлінням та тлумаченням фактів, а також у відповідності до чинного законодавства (Рекомендація N R (94) 12, Принцип I (2) (d)) [3].

Відповідно до п. 39 Висновку N 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19 листопада 2002 року, документ N CCJE (2002), ор. N 3 [4], КРЕС вважає, що правила професійної поведінки повинні вимагати від суддів уникати будь-яких видів діяльності, які могли б компрометувати гідність їхньої посади, а також підтримувати суспільну довіру до системи правосуддя шляхом мінімізування ризиків ви-

никнення конфлікту інтересів. З цією метою вони повинні утримуватися від додаткової професійної діяльності, яка могла б обмежувати їхню свободу та загрозувати безсторонності. Тож КРЕС схвалює положення Європейської Хартії про статус суддів, згідно з якими свобода судді щодо здійснення діяльності поза межами судового мандату «не повинна обмежуватися до тих пір, поки така стороння діяльність не стає несумісною з вірою у безсторонність або незалежність судді, або з його готовністю сумлінно та в розумний строк розглядати справи» (пункт 4.2).

Водночас, вітчизняний законодавець послуговується терміном «сумлінний», регулюючи питання здійснення правосуддя та діяльність судді. Очевидно такий термін доречно розглядати як такий, що відповідає сумлінню судді. Разом з тим, вибудовуючи певний взаємозв'язок термінів, варто вказати, що категорію сумління судді пов'язують з категорією добросовісності та відносять до більш загального поняття «суддівської етики».

Аналізуючи походження поняття суддівської етики, варто зазначити, що вона є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми являють собою систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші. Етичні вимоги до поведінки судді закріплені саме в Кодексі професійної етики судді і являють собою сукупність моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо [5, с. 13].

Інститут CEELI (Прага) у 2015 році визначив добросовісність як «внутрішню рису людини, коли вона діє від-

повідно до певних принципів та цінностей, не йдучи на компроміси ні на роботі, ні в приватному житті. Це означає чесне, сумлінне, правильне і самовіддане виконання трудових обов'язків. Насправді, чесність проявляється у виконанні суддівських обов'язків з об'єктивністю, на основі повної рівності, дотримання законодавчих умов, все для забезпечення законності. Варто погодитись з думкою А. Кулібаби про те, що судочинстві, добросовісності означає набагато більше, ніж сумлінність [6, с. 214].

Авторитет та довіра до судової гілки влади формується залежно від персонального складу судів, а саме від людей, які займають посади суддів. Саме тому є важливим, що кандидат на посаду судді, як і суддя, повинен уникати будь-якої неналежної поведінки та непристойності. Ця заборона стосується як професійної, так і особистої поведінки. Кандидат на посаду судді, як і суддя, повинен очікувати, що він буде предметом громадської перевірки і прийматиме вільно та охоче обмеження, які розглядаються як обтяжливі для звичайних громадян [6, с. 214].

Сумління, у взаємозв'язку з іншими особистими моральними якостями майбутнього судді, вивчається вже на етапі відбору кандидатів на посаду судді.

Найперше, варто згадати Рішення Конституційного Суду України №4-рп/2013 від 12 червня 2013 року у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Частина п'ята статті 127 Конституції України в редакції 28.06.1996 р. передбачала, що на посаду судді може бути рекомендо-

ваний кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою. Суб'єкт права на конституційне звернення, зокрема, поставив питання, чи є певні особисті чи морально-етичні якості кандидата підставою для усунення його від участі у доборі кандидатів. Як зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні, аналіз частини другої статті 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в системному зв'язку зі статтями 66, 68, 71, 91 цього закону дає підстави для висновку, що закон пов'язує виявлення особистих і моральних якостей кандидатів з проведенням добору та їх призначенням на посаду судді вперше. Конституційний Суд України вважає, що ці повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не обмежені строками чи стадіями проходження кандидатом процедури добору і призначення на посаду судді, тобто Вища кваліфікаційна комісія суддів України повноважна виявляти особисті й моральні якості кандидата як під час складення ним кваліфікаційного іспиту, так і протягом строку перебування кандидата в резерві на заміщення вакантних посад суддів, у тому числі й під час вирішення питання про рекомендацію кандидата – переможця конкурсу – на зайняття посади судді. Таким чином, зазначає Конституційний Суд України, правовий механізм добору кандидатів, установлений Законом «Про судоустрій і статус суддів», забезпечує об'єктивне оцінювання не лише їх професійних, а й особистих і моральних якостей.

Крім того, Конституційний Суд України вказав у п. 4.2. Рішення №4-рп/2013 від 12 червня 2013 року, що у

Європейській хартії про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року зазначено, що «закон встановлює обставини, за яких попередня діяльність кандидата або ж діяльність його близьких родичів з причин законних об'єктивних сумнівів, породжуваних такою діяльністю, щодо неупередженості та незалежності цього кандидата, може бути перешкодою для призначення його на посаду судді» (пункт 3.2). У пункті 10 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року та 13 грудня 1985 року, закріплено, що особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну добору кваліфікацію в галузі права. У Бангалорських принципах поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалених Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 року № 2006/23, зазначено, що довіра суспільства до судової системи, а також до авторитету судової системи в питаннях моралі, чесності та непідкупності судових органів посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві.

Відповідно до змін, внесених у Конституцію України 2 червня 2016 року, частина п'ята статті 127 передбачає, що на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Отож, положення про добросовісність як особисту і моральну якість набуло конституційного закріплення.

Як зазначено у Положенні про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відпо-

відності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, відповідність кандидата на посаду судді критерію добросовісності оцінюється (встановлюється) за рядом показників, одним з яких є чесність і сумлінність при здійсненні професійної діяльності [7].

Відповідно до ч.1 ст. 87 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та добросовісності для цілей кваліфікаційного оцінювання утворюється Громадська рада добросовісності. Членами Громадської ради добросовісності можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та добросовісності (ч. 3 ст. 87 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»).

Кандидат на посаду судді заповнює декларацію добросовісності, яка додається до його дос'є та обговорюється під час співбесіди при проведенні кваліфікаційного оцінювання (Глава 1 Розділу V Закону України «Про судоустрій та статус суддів»).

Варто зазначити, що якщо Громадська рада добросовісності у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та добросовісності, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами (абз. 2 ч. 1 ст.

88 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»).

Після успішного проходження відбору на посаду судді, особа складає присягу. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» у ч. 1 ст. 57 передбачає зміст присяги судді, в якій зазначається, що «Я, (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді, урочисто присягаю Українському народові об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя».

Окремо варто згадати, що відповідно до ст. 17 ч. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України», суддя Конституційного Суду набуває повноважень з дня складення ним на спеціальному пленарному засіданні Суду присяги такого змісту: «Я (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді Конституційного Суду України, урочисто присягаю на вірність Україні, бути незалежним, чесним і сумлінним при виконанні високих обов'язків судді Конституційного Суду України, забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи права та свободи людини».

Розглядаючи текст присяги судді, В. Кравчук вказує, що текст присяги суддів складається з правових та оціночних категорій. Так, її основними правовими категоріями є: «незалежність», «кваліфікованість», «принцип верховенства права», «підкорення лише законів», «здійснення повноважень», «виконання обов'язків суд-

ді», «дотримання етичних принципів і правил поведінки». Такі ж категорії як: «об'єктивність», «безсторонність», «неупередженість», «справедливість», «чесність», «сумлінність», «дії, що порочать звання судді» та «дії, що підривають авторитет правосуддя» є оціночними. Вищенаведене черговий раз свідчить про важливість переосмислення значення присяги не тільки щодо дотримання суддями законів, здійснення повноважень та виконання своїх обов'язків, а й щодо дотримання етичних вимог [8, с. 65-66].

Як зазначає Гук Н., на основі аналізу рішень Європейського суду з прав людини, можна дійти висновку, що майже всі поняття, які є в тексті присяги судді України, взаємопов'язані, впливають одне з одного або доповнюють одне одного та є морально-етичними категоріями [9, с. 44].

Відповідно до ч. 1 ст. 62 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суддя зобов'язаний щорічно до 1 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію доброчесності за формою, що визначається Комісією. У п. 5 ч. 3 ст. 62 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» вказується, що у декларації доброчесності судді зазначаються прізвище, ім'я, по батькові судді, його місце роботи, займана посада та твердження про сумлінне виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги.

Також варто розглянути сумління (сумлінність) як характеристику якості виконання суддею професійних обов'язків.

Однією з найважливіших категорій етики, що виражає моральні обов'язки судді стосовно держави, суспільства, конкретної людини, в інтересах якої здійснюється правосуддя, є професійний обов'язок, який має не тільки мо-

ральну, а й правову природу, оскільки містить у собі як обов'язок, передбачений правовими нормами, так і обов'язок перед суспільством, пов'язаний зі здійсненням професійної діяльності. Усвідомлення суддею професійного обов'язку передбачає турботу про професійну гідність, постійне вдосконалення професійної майстерності, прагнення виховувати своєю діяльністю, особистим прикладом, повагу до закону, правосуддя, суду. Таке суддівське сумління не тільки має оціночний характер, змушуючи суддю співвідносити свої дії і рішення з правовими приписами і нормами моралі, а й спонукає його діяти відповідно до внутрішнього переконання, протистояти зовнішньому впливу і тиску [5, с. 15].

Сумління і професійне виконання службових функцій, у першу чергу, передбачає повну самовіддачу судді. Тому він повинен утримуватися від іншої роботи, яка заважає йому належним чином виконувати свої службові обов'язки і якій він не повинен приділяти увагу протягом свого робочого часу. Розгляд справ є обов'язком кожного судді, при цьому суддя не має права ухилятися від розгляду справ, які перебувають у його провадженні, що обґрунтовує перевагу та пріоритет здійснення правосудді над усіма іншими видами діяльності [5, с. 121].

Порушення норм суддівської етики, доброчесності, до якої відноситься сумління (сумлінність) судді, тягне за собою наслідки, передбачені законодавством. Зокрема, відповідно до ст. 62 ч. 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», неподання, несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею або декларування в ній завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень мають наслідком дисциплінарну відповідальність, встановлену законом.

З іншого боку, сумління виконання суддею професійних обов'язків, сумління праця судді є підставою для заохочення та відзначення судді. Як зазначено в Положенні про нагородження відзнаками Ради суддів України від 30 листопада 2007 року № 118 (у редакції рішення РСУ від 09 червня 2016 року № 47) [10], судді у відставці можуть бути нагороджені загальними та ювілейними відзнаками за багаторічну сумлінну працю.

Висновки. Таким чином, сумління (сумлінність) судді виступає оціночним поняттям, що розглядається як характеристика особи судді та його особистих моральних якостей, а також як характеристика якості виконання суддею професійних обов'язків. При цьому, будучи елементом доброчесності, сумління (сумлінність) судді розглядається як категорія суддівської професійної етики.

Вимога сумління (сумлінності) при здійсненні суддею правосуддя передбачена як на міжнародному рівні, так і в національному законодавстві. На конституційному рівні закріплено саме доброчесність судді, проте і в законах, і в підзаконних нормативно-правових актах сумління (сумлінність) судді можуть розглядатись як підстава для заохочення, так і для юридичної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єщенко Т. А. Концепт «сумління/совість» в етнокогнітивному та біблійному аспектах. Наука. Релігія. Суспільство. 2011. № 2. С. 156-161. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2011_2_29
2. Zajadło, J. 2017. Sumienie sędziego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. 79, 4 (grudz. 2017), 31-41. DOI:<https://doi.org/10.14746/rpeis.2017.79.4.3>.

3. Висновок N 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінності суддів при винесенні судових рішень // https://ips.ligazakon.net/document/view/MU01269?ed=2001_01_01

4. Висновок N 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19 листопада 2002 року, документ N CCJE (2002), ор. N 3 // <https://ips.ligazakon.net/document/MU02286>

5. Коментар до Кодексу суддівської етики, затверджений рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1. <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentar-kodeksusuddivskoietiki-edd47ed191.pdf>

6. Кулібаба А. Поняття доброчесності як ключовий критерій у процесі добору на посаду суддів. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 212-218.

7. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 03.11.2016 № 143/зп-16 (у редакції рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 13.02.2018 № 20/зп-18). <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/polozhennia.pdf>

8. Кравчук В.М. Присяга суддів як складова частина їх конституційноправового статусу. Історико-правовий часопис: науковий журнал. 2018. № 2.С. 63-67

9. Гук Н. Професіоналізація суддів як основа демократизації судової системи України: організаційно-правові заходи http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/56449/2/2020v7n4_Huk_N-Professionalization_of_judges_39-46.pdf

10. Положення про нагородження відзнаками Ради суддів України від 30 листопада 2007 року № 118 (у редакції рішення

Ради суддів України від 09 червня 2016 року № 47). URL: <http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-47-vid09062016-prozatverdzenna-novoi-redakcii-polozenna-pro-nagorodzenna-vidznakamirsu> (дата звернення: 19.07.2021).

REFERENCES:

1. Eshhenko, T. A. (2011). Koncept «sumlinnja/sovist'» v etnokognitivnomu ta biblijnomu aspektah [he concept of “conscience / conscience” in ethnocognitive and biblical aspects]. *Nauka. Religija. Suspil'stvo – Science. Religion. Society*, 2, 156-161 [in Ukrainian].

2. Zajadło, J. 2017. Sumienie sędziego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. 79, 4 (grudz. 2017), 31-41. DOI:<https://doi.org/10.14746/rpeis.2017.79.4.3>.

3. Visnovok N 1 (2001) Konsul'tativnoї radi evropejs'kih suddiv dlja Komitetu Ministriv Radi Evropi pro standarti nezalezhnosti sudovih organiv i nezminnosti suddiv pri vinesenni sudovih rishen' // URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU01269?ed=2001_01_01 [in Ukrainian].

4. Visnovok N 3 (2002) Konsul'tativnoї radi evropejs'kih suddiv do uvagi Komitetu Ministriv Radi Evropi shhodo principiv ta pravil, jaki reguljujut' profesijnu povedinku suddiv, zokrema, pitannja etiki, nesumisnoї povedinki ta bezstoronnosti vid 19 listopada 2002 roku, dokument N CCJE (2002), or. N 3 // URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU02286> [in Ukrainian].

5. Komentar do Kodeksu suddivs'koї etiki, zatverdzenij rishennjam Radi suddiv Ukraini vid 04 ljutogo 2016 roku № 1. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentar-kodeksusuddivskoietiki-edd47ed191.pdf> [in Ukrainian].

6. Kulibaba, A. (2018). Ponjattja dobrochesnosti jak kljuhovij kriterij u procesi doboru na posadu suddiv [The concept of integrity as a key criterion in the

selection process for judges]. *Pidpriemnictvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 2, 212-218 [in Ukrainian].

7. Polozhennja pro porjadok ta metodologiju kvalifikacijного ocinjuvannja, pokazniki vidpovidnosti kriterijam kvalifikacijного ocinjuvannja ta zasobi ih vstanovlennja, zatverdzhene rishennjam Vishhoї kvalifikacijnoї komisii suddiv Ukraїni 03.11.2016 № 143/zp-16 (u redakcii rishennja Vishhoї kvalifikacijnoї komisii suddiv Ukraїni 13.02.2018 № 20/zp-18). URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/polozhennia.pdf> [in Ukrainian].

8. Kravchuk, V.M. (2018). Prizjagasuddivjak skladova chastina ih konstitucijnopravovogo statusu [The oath of judges as an integral part of their constitutional status]. *Istoriko-pravovij chasopis – Historical and legal journal*, 2, 63-67 [in Ukrainian].

9. Guk, N. (2020). *Profesionalizacija suddiv jak osnova demokratizacii sudovoї sistemi Ukraїni: organizacijno-pravovi zahodi [Professionalization of judges as a basis for democratization of the judicial system of Ukraine: organizational and legal measures]*. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/56449/2/2020v7n4_Huk_N-Professionalization_of_judges_39-46.pdf [in Ukrainian].

10. Polozhennja pro nagorodzhennja vidznakami Radi suddiv Ukraїni vid 30 listopada 2007 roku № 118 (u redakcii rishennja Radi suddiv Ukraїni vid 09 chervnja 2016 roku № 47). URL: <http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-47-vid09062016-pro-zatverdzenno-novoi-redakcii-polozenna-pro-nagorodzenno-vidznakamirsu> (data zvernennja: 19.07.2021) [in Ukrainian].

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

УДК 343.148 (477)

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-67-95](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-67-95)

Федоренко Владислав Леонідович,

доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, Заслужений юрист України; бульвар Л. Українки, б. 26, офіс 501, м. Київ, 01133; fedorenko900@gmail.com; +38 044 2211245, <https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>

Скрипнюк Олександр Васильович,

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заступник директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, провідний науковий співробітник Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, Заслужений юрист України; бульвар Л. Українки, б. 26, офіс 501, м. Київ, 01133; o.v.skrpniuk@gmail.com.; +38 044 2211245, <https://orcid.org/0000-0001-7052-3729>

Фоя Оксана Анатоліївна,

судовий експерт лабораторії права промислової власності Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України; бульвар Л. Українки, б. 26, офіс 501, м. Київ, 01133; oksana.foya@gmail.com; +38 044 2211245, <https://orcid.org/0000-0003-0081-1850>

Чабанець Тетяна Миколаївна,

судовий експерт лабораторії права промислової власності Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України; бульвар Л. Українки, б. 26, офіс 501, м. Київ, 01133; t.chabanets@gmail.com; +38 044 2211245, <https://orcid.org/0000-0002-3146-2051>

ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЗНАЧЕНЬ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТОВАРІВ, ПОСЛУГ ТА УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ, ТА ЯКІ Є ОБ'ЄКТАМИ ПОРІВНЯННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК

Анотація. Публікація присвячена проблемам теорії та судово-експертної практики ідентифікації позначень, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту, та які є об'єктами порівняння при проведенні експертного дослідження торговельних марок у межах спеціальності 13.6 – «До-

слідження, пов'язні з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями».

Наводиться історично-правовий аналіз утвердження соціально-економічного феномену торгівлі в цивілізаційній історії людства та генезис і еволюціонування товарних знаків і їх правового захисту в Україні та за кордоном. Підкреслюється, що в XXI ст. важливим елементом механізму судового захисту права на торговельну марку (знак для товарів і послуг) стає судово експертиза відповідного об'єкту права інтелектуальної власності.

Наголошується, що визначення розрізняльної здатності є одним із визначальних завдань при здійсненні дослідження торговельних марок. Поряд із розрізняльною здатністю торговельних марок встановлюється їх дистинктивність, під якою слід розуміти здатність їх ідентифікації (розрізнення), виокремленими із множини інших знаків, призначених для використання стосовно тих самих або споріднених (однорідних) товарів (послуг) у межах визначеної території, включаючи позначення, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту, але які не можуть отримати правовий захист, як торговельні марки. Основними із таких об'єктів визначено: а) знаки відповідності (сертифікаційні знаки); б) комерційні (фірмові) найменування; в) доменні імена; г) етикетки; ґ) упаковки; д) промислові зразки, як зареєстровані так і незареєстровані; е) назви відомих в Україні творів науки, літератури і мистецтва або цитати і персонажі з них, твори мистецтва та їх фрагменти, використані без згоди власників авторського права, або їх правонаступників; є) прізвища, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети, екслібриси і факсиміле відомих в Україні осіб, використані без їх згоди; ж) державні герби, інші державні символи; з) інші позначення, які не набули правової охорони. Здійснюється характеристика наведених видів позначень, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту, та які виступають об'єктами порівняння при проведенні експертного дослідження торговельних марок у межах судової експертизи з питань інтелектуальної власності.

Ключові слова: судово експертиза з питань інтелектуальної власності, торговельна марка, знак для товарів і послуг, знаки відповідності (сертифікаційні знаки), комерційні (фірмові) найменування, доменні імена, етикетки, упаковки, промислові зразки, назви відомих в Україні творів науки, літератури і мистецтва або цитати і персонажі з них, твори мистецтва та їх фрагменти, використані без згоди власників авторського права або їх правонаступників, прізвища, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети, екслібриси і факсиміле відомих в Україні осіб, використані без їх згоди, державні герби.

Fedorenko Vladislav Leonidovich,

Doctor of Law, Professor, Director of the Research Center for Forensic Examination on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; 26, L. Ukrainka Boulevard, office 501, Kyiv, 01133; fedorenko900@gmail.com; +38 044 2211245, <https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>

Skrypniuk Oleksandr Vasylovych,

Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Deputy Director of the Institute of State and Law. V.M. Koretsky NAS of Ukraine, Leading Researcher of the Research Center for Forensic Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; 26, L. Ukrainka Boulevard, office 501, Kyiv, 01133; fedorenko900@gmail.com; +38 044 2211245, <https://orcid.org/0000-0001-7052-3729>

Foia Oksana Anatoliivna,

forensic expert at the Industrial Property Laboratory of the Intellectual Property Research Center for Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, 26 L. Ukrainka Boulevard, office 501, Kyiv, 01133; oksana.foya@gmail.com; +38 044 2211245, <https://orcid.org/0000-0003-0081-1850>

Chabanets Tetyana Mykolaivna,

forensic expert at the Industrial Property Laboratory of the Intellectual Property Research Center for Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, 26 L. Ukrainka Boulevard, office 501, Kyiv, 01133; t.chabanets@gmail.com; +38 044 2211245, <https://orcid.org/0000-0002-3146-2051>

IDENTIFICATION ISSUES NOTATION USED FOR INDIVIDUALIZATION OF GOODS, SERVICES AND PARTICIPANTS OF CIVIL TURNOVER, AND WHICH ARE OBJECTS OF COMPARISON AT CARRYING OUT EXPERT STUDIES TRADEMARKS

Annotation. The publication is devoted to the problems of theory and forensic practice of identification of designations used for individualization of goods, services and participants in civil turnover, and which are the objects of comparison in the expert study of trademarks within specialty 13.6 – “Research related to commercial (brand) names, trademarks (signs for goods and services), geographical indications.

The historical and legal analysis of the assertion of the socio-economic phenomenon of trade in the civilized history of mankind and the genesis and evolution of trademarks and their legal protection in Ukraine and abroad is given. It is emphasized that in the XXI century. An important element of the mechanism of judicial protection of the right to a trademark (mark for goods and services) is the forensic examination of the relevant object of intellectual property rights.

It is emphasized that the definition of resolution is one of the defining tasks in the study of trademarks. Along with the distinctiveness of trademarks, their distinctiveness is established, which should be understood as the ability to identify (distinguish) them, separated from many other marks intended for use in relation to the same or related (homogeneous) goods (services) within a defined territory, including designations used for the individualization of goods, services and participants in civil turnover, but which

can not receive legal protection, as trademarks. The main of these objects are: a) marks of conformity (certification marks); b) commercial (brand) names; c) domain names; d) labels; e) packaging; e) industrial designs, both registered and unregistered; f) names of works of science, literature and art known in Ukraine or quotations and characters from them, works of art and their fragments used without the consent of the copyright owners or their successors; g) surnames, names, pseudonyms and their derivatives, portraits, bookplates and facsimiles of famous persons in Ukraine, used without their consent; g) state coats of arms, other state symbols; e) other designations that have not acquired legal protection. The characteristics of the above types of designations used for the individualization of goods, services and participants in civil turnover, and which are the objects of comparison in the expert study of trademarks within the forensic examination of intellectual property.

Key words: forensic examination on intellectual property issues, trademark, mark for goods and services, marks of conformity (certification marks), commercial (brand) names, domain names, labels, packaging, industrial designs, names of well-known works of science, literature in Ukraine and art or quotations and characters from them, works of art and their fragments used without the consent of the copyright holders or their successors, surnames, names, pseudonyms and their derivatives, portraits, bookplates and facsimiles of famous people in Ukraine, used without their consent, state coats of arms.

Постановка проблеми. Торговельні марки нерозривно пов'язані з таким важливим соціально-економічним явищем у розвитку цивілізацій, як торгівля. Остання, з прадавнини, іще з часів деспотій Стародавнього Сходу, сприяла налагодженню економічних зв'язків між народами і держави, а також стимулювала розвиток сільського господарства, ремесла, а з часом і промисловості всередині країн. До того ж, відокремлення торгівлі від ремесла стало третім і останнім поділом праці, який завершив руйнування родоплемінної громади і сприяв економічній та соціальній стратифікації суспільств, утворенню перших державних утворень, а з часом і повноцінних держав.

Торгівля здавна була складним і багатоаспектним соціально-економічним феноменом: для одних народів вона ставала основним заняттям і джерелом збагачення та розвитку державотворення, тоді як інші народи займали певною мірою пасивну позицію щодо її розвитку. Українські дослідники звертали увагу на той факт, що давні єгиптяни неохоче покидали свою кра-

їну, внаслідок чого морську торгівлю з Єгиптом займалися виключно фінікійці. Водночас, це на перешкоджало іншим тогочасним народам – євреям, мідійцям і грекам відвідувати Єгипет в якості торговельних агентів [1, с. 45-46].

За часів Стародавнього Риму торгівля та правовий захист товарів через інструментарій римського приватного права досягла відомого розвитку. Зокрема, у Римі корпус права, відомий як *jus gentium*, по-суті, став прологом для розвитку в подальшому міжнародного торговельного права [2, с. 26]. Хоча, торгівля в Римі забезпечувалася переважно іноземцями, і серед соціальних і професійних верств громадян Риму не існувало особливого стану купців [3, с. 23]. Разом із тим, поділ Риму на Західну та Східну Римську імперії, а також падіння у V ст. Західної Римської імперії під натиском германських племен (аллеманів, франків, остготів, вестготів, лангобардів, вандалів, англосаксів і ін.) та утворення перших «варварських держав», в цілому, як це не парадоксально, сприяли розвитку міжнародної торгівлі в Європі.

Як відомо, заснування міста Києва та утворення Київського князівства в IX ст. сприяли розвиткові торгівлі й на теренах сучасної України. Про це, зокрема, свідчить низка «договорів руських з греками», укладених великими Київськими князями Олегом, Ігорем і Святославом X-XI ст. [4]. Міжнародні торговельні відносини мали місце і в інших слов'янських князівствах, про що свідчить «Договір Смоленського князя Мстислава Давидовича з Ригою, Готландом і німецькими містами» [5, с. 17-34]. Утім, татаро-монгольська експансія в XIII ст. і встановлення в землях Київського та інших слов'янських князівств окупаційного режиму Золотої орди, а в XV ст. і низки інших орд (Кипчакською, Ногайською, Казанською, Астраханською, Поволзькою, Киркільською, Манкопською та Кримською), згорнули міжнародну та суттєво обмежили внутрішню торгівлю на Українських землях.

Особлива місія в розвитку міжнародної торгівлі випала на долю середньовічних італійських князівств і міст-республік, які вели морську торгівлю. Перші сліди середньовічного торговельного права зустрічаємо іще в збірці *Ordo maris*, яка була видана у м. Пізі іще в XII ст. [2, с. 28]. При цьому, на розвиток морської торгівлі та надання послуг з морських перевезень у Європі значною мірою вплинули хрестові походи. Як писав Г. Шершеневич, «Купці йшли за лицарями, які своїм мечем не стільки сприяли справі звільнення Божої Домовини, скільки проклали шлях для торгівлі. Венеціанці та генуезці вміли спрямовувати сили хрестоносців, куди їм було потрібно, за їх сприяння створювались і руйнувались держави» [2, с. 29]. З часом купці почали утворювати могутні торговельні гільдії, прикладом якої може бути Ганзейський союз, який був утворений у XII ст. та об'єднав понад 130 вільних (із них біля

100 – портових) міст Північно-Західної Європи, які здійснювали морську торгівлю.

Середньовічні торговельні цехи і гільдії, поза межами яких системна торгівля індивідуумів була неможлива, ставали важливими центрами формування політики, а також захисту інтересів своїх членів, узагальнення та кодифікації звичаїв і правил торгівлі. Важливим було й те, що торговельні корпорації засновували власні торговельні суди. Процеси у цих судах були набагато швидшими, порівняно з цивільними судами, без зайвого формалізму й користувались популярністю в торговельних спорів [3, с. 35].

Розвиток мореплавства та епоха географічних відкриттів, зокрема відкриття Х. Колумбом у 1492 р. Америки, наукова та промислова революція XV-XVIII ст.ст. сприяли розквіту торгівлі в Європі та у світі. У XIX ст. у Франції (1807 р.), Іспанії (1829 р.), Норвегії (1860 р.), Швеції (1864 р.), Італії (1882 р.), Австрії (1883 р.), Німеччині (1897 р.), Аргентині (1859 р.), Чилі (1865 р.), Японії (1899 р.) та інших державах світу здійснюється кодифікація торговельного законодавства. З розвитком торговельних відносин і міжнародного права у 1883 р. була прийнята Паризька конвенція про охорону промислової власності [6], яка зберігає свою чинність донині. Предметом її регулювання стали і торговельні знаки, а також їх правова охорона.

У 1903 р. у Російській імперії, до складу якої на той час входили і Українські землі, було затверджено Статут торговельного судочинства. Відділення друге «Про огляд обізнаних людей» Глави дванадцятої цього Статуту передбачає, що «коли необхідно здійснити огляд, порівняти чи оцінити роботи, товари, кораблі, чи інші предмети торгівлі і промисловості, тоді Суд встановлює визначення про призначення для цього трьох обізнаних людей із Біржових

Маклерів, браковщиків, диспетчерів або інших присяжних...» [7, с. 101-102]. Очевидно, що йдеться про започаткування в межах тогочасного торговельного судочинства товарознавчих експертиз. Не зважаючи на визнання та правовий захист прав на об'єкти інтелектуальної власності з XIX ст. судова експертиза у цій сфері ще не викристалізувалась у самостійну спеціалізацію.

Правова і соціальна природа торгівлі, як писав у кін. XIX ст. проф. Університету Св. Володимира в Києві П. Цитович, «у загальноприйнятому сенсі розумілася як діяльність, спрямована на доставку речей, – рухомостей у значенні *res corporales*, – від виробника до споживача. Між виробником і споживачем з'являється торговець – один, або цілий ряд; він урухомлює річ від виробника до споживача в надії та з розрахунку на бариш (*lucrandi causa*). ... Річ залишається в незмінній формі, коли вийшла від виробника і поки не дійшла до споживача» [8, с. 1]. Схожі положення щодо торгівлі понад століття назад висловлювали і інші українські правники. Зокрема, О. Федоров пропонував розуміти під торгівлею «сукупність операцій, які знаходяться в складі процесу доставки потрібних для задоволення людських потреб предметів від виробника споживачеві зі спекулятивною для посередника ціллю...» [3, с. 4-5].

Разом із тим, розширення торгівлі в світі зумовило питання про походження товарів, їх маркування та правовий захист товарних знаків. Останні, як відомо, мають давнє походження. Вони проставлялись виробниками цегли, шкіри, книг, зброї, вжиткових виробів тощо з прадавніх часів. Літери, ініціали, цифри, символічні зображення вказували на виробника відповідної продукції. Таке маркування також «використовувалося також для позначення володіння. Як писали науковці, англійське слово «*brand*» («тавро»), яке

часто використовується як синонім «товарного знаку», навіть і сьогодні відображує звичай: «*brand*» – бренд було маркуванням худоби клеймом фермера за допомогою розпеченого заліза» [9, с. 28]. У XX ст. відповідні знаки поширюються не лише на товари, але й на послуги. Їх захист здійснюється у судовому порядку, у тому числі, й із залученням судових експертів.

В Україні започаткування правових механізмів регулювання та захисту торговельних марок відбувається на початку 90-х років минулого століття. Так після проголошення незалежності України було прийнято спеціальний закон про охорону прав на торговельні марки, який зберігає чинність донині. Відповідно до ст. 1 Закону України Про охорону прав на знаки для товарів і послуг від 15 грудня 1993 р., «*торговельна марка – позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб*» [10].

У свою чергу, ст. 492 Цивільного кодексу України встановлює, що:

«Торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів» [11].

Подібні визначення категорії «торговельна марка» обґрунтовуються й у науковій та навчальній літературі. Зокрема, правознавці визначають торговельну марку, як «*один із засобів ідентифікації товарів або послуг, тобто, позначення, здатне відрізнити товари або послуги однієї особи від товарів або послуг іншої особи*» [12, с. 230].

Не зважаючи на чітко унормований у міжнародному та національному законодавстві правовий режим

охорони права на торговельні марки, його порушення в Україні, як власне і за кордоном, є непоодинокими. Про це свідчать, зокрема, і чисельні судові процеси. При цьому, починаючи з XXI ст. до судового розгляду спорів про право на торговельні марки в Україні залучаються судові експерти з інтелектуальної власності, атестовані за спеціальністю 13.6 – «Дослідження, пов'язні з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями».

Серед завдань, які суди і сторони судових проваджень ставлять перед експертами, є й завдання щодо порівняння конкретних торговельних марок з іншими об'єктами, у тому числі й тими, які не можуть отримати правовий захист, як торговельні марки. Цьому передують етап ідентифікації позначень, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового захисту торговельних марок за останні півтора століття залишається традиційним предметом чисельних навчальних і наукових видань із питань цивільного права та права інтелектуальної власності. У незалежній Україні такі видання почали активно з'являтися на межі XXI ст. і продовжуються донині [14, с. 84-85; 15, с. 176-212; 12, с. 151-162; 16; 17, с. 343-349].

У свою чергу, проблематика судової експертизи торговельних марок, як об'єктів інтелектуальної власності, досліджувалась у роботах таких правознавців і експертів та науковців-експертологів, як Г. Андрощук, О. Дорошенко й Г. Прохаров-Лукін [18], Т. Демченко [19], Т. Заніна й А. Копитько [20], І. Поліщук [21], І. Стародубов [22] і ін., а також авторами цієї публікації [24, 25].

На сьогодні в Україні також завершено, за активною участі вище згаданих науковців і експертів, спеціальні науково-дослідні роботи (НДР) у сфері судової експертизи торговельних марок (знаків для товарів і послуг): «Методика судово-експертного дослідження знаків для товарів і послуг (торговельних марок)» [18], «Методичні рекомендації з дослідження назв лікарських засобів, зареєстрованих як торговельні марки» [21].

Одна з методик, розроблених у межах тематичного плану НДР НДУМЕ Мін'юсту, внесена до Реєстру методик проведення судових експертиз, який адмініструється Міністерством юстиції України: «Методика проведення експертних досліджень, пов'язаних із засобами індивідуалізації (13.6.01 від 23.03.2018) [23]. Власне, досліджувані в цій статті об'єкти порівняння, в стислому вигляді, наводяться у згаданій Методичці.

На сьогодні Науково-дослідним центром судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту, відповідно до Тематичного плану НДР НДУСЕ Міністерства юстиції України завершується виконання НДР на тему: «Розробка методики дослідження торговельних марок (знаків для товарів та послуг)» (VII.1.1-2020/2, 2020-2021 рр.), важливою складовою є й питання, які досліджуються в цій публікації.

Метою цього дослідження є формування науково-методологічних і методичних основ ідентифікації позначень, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту, та які є об'єктами порівняння при проведенні експертного дослідження торговельних марок у межах спеціальності 13.6 – «Дослідження, пов'язні з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками

для товарів і послуг), географічними зазначеннями».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 1.8 Постанови Пленуму Вищого Господарського суду України від 23.03.2012 № 5 «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності», «Об'єкти права інтелектуальної власності, що підлягають експертному дослідженню, повинні бути чітко визначені у питаннях, які порушуються перед експертом. Так, якщо дослідженню підлягають знаки для товарів і послуг, у питаннях мають бути зазначені номери відповідних свідоцтв, якщо об'єктами досліджень є позначення, подані на реєстрацію, – номери заявок, а якщо такими об'єктами є позначення, які не реєструвалися, – ознаки, що його індивідуалізують і є достатніми для однозначної ідентифікації даного об'єкта експертом» [25].

Таким чином, судовий експерт з питань інтелектуальної власності, який здійснює дослідження торговельної марки, повинен володіти знаннями щодо характеристики об'єктів, які підлягають дослідженню та порівнянню, знати їх характеристики та умови застосування. вміти їх ідентифікувати.

Так, визначення розрізняльної здатності є одним із важливих завдань при здійсненні дослідження торговельних марок у межах спеціальності 13.6 – «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями». Поряд із розрізняльною здатністю торговельних марок, встановлюється їх дистинктивність, під якою слід розуміти здатність їх ідентифікації (розрізнення), виокремленими із множини інших знаків, призначених для використання стосовно тих самих або споріднених (однорід-

них) товарів (послуг) у межах визначеної території, включаючи позначення, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту, але які не можуть отримати правовий захист, як торговельні марки. Це, зокрема:

- знаки відповідності (сертифікаційні знаки);
- комерційні (фірмові) найменування;
- доменні імена;
- етикетки;
- упаковки;
- промислові зразки (як зареєстровані так і незареєстровані);
- назви відомих в Україні творів науки, літератури і мистецтва або цитати і персонажі з них, твори мистецтва та їх фрагменти, використані без згоди власників авторського права, або їх правонаступників;
- прізвища, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети, екслібриси і факсиміле відомих в Україні осіб, використані без їх згоди;
- державні герби;
- інші позначення, які не набули правової охорони.

Розглянемо та охарактеризуємо якість та властивості наведених об'єктів, з якими порівнюються знаки для товарів і послуг, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту.

Знаки відповідності. Тлумачення цього терміну, наведене у «Енциклопедії інтелектуальної власності», дозволяє зробити висновок, що знак відповідності (сертифікаційний знак) – це знак, що вказує на відповідність товару певним стандартам якості. Сертифікаційний знак, виконуючи гарантійну функцію, підтверджує наявність визначених якісних характеристик товару. Будь-яке підприємство, якщо його

товари відповідають встановленим стандартам, може використовувати сертифікаційний знак для просування своєї продукції на ринку. Надавати дозвіл на використання сертифікаційного знака і здійснювати контроль за дотриманням умов його використання може організація, уповноважена державою або особа, яка є власником сертифікаційного знака [13, с. 230].

Національне і міжнародне законодавство визначає термінологію, форму та порядок застосування знаків відповідності наступним чином:

знак відповідності (в галузі сертифікації) – це захищений в установленому порядку знак, використовуваний або виданий згідно з правилами системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість у тому, що дана продукція, процес чи послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу [27].

Знак відповідності технічним регламентам – це маркування, за допомогою якого виробник вказує, що продукція відповідає застосовним вимогам, визначеним у технічних регламентах, якими передбачене нанесення цього маркування. Технічний регламент є нормативно-правовим актом, в якому визначено характеристики продукції або пов'язані з ними процеси та методи виробництва, включаючи відповідні адміністративні положення, додержання яких є обов'язковим. Такий регламент може також включати або виключно стосуватися вимог до термінології, позначень, пакування, маркування чи етикетування в тій мірі, в якій вони застосовуються до продукції, процесу або методу виробництва [28].

Форма знака відповідності технічним регламентам, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження форми, опису зна-

ка відповідності технічним регламентам, правил та умов його нанесення» від 30 грудня 2015 р. [29] (Рис. 1).

Рисунок 1

Знак відповідності технічним регламентам (далі – знак відповідності) має форму незамкненого з правого боку кола, усередині якого вміщено стилізоване зображення трилисника. Довжина розриву кола становить 0,22 його загальної довжини (або 80 градусів). Знак відповідності наноситься на продукцію або на її табличку з технічними даними таким чином, щоб він був видимим, розбірливим і незмивним. У разі, коли це неможливо чи невиправдано через характер продукції, знак відповідності наноситься на пакування та на супровідні документи, якщо такі документи передбачені відповідним технічним регламентом [29].

Цей знак наноситься на продукцію перед введенням її в обіг. Знак відповідності може супроводжуватися піктограмою або будь-яким іншим знаком, що вказує на особливий ризик або використання. Детальна інформація щодо системи сертифікації ЄС розміщена на офіційному веб-сайті органу сертифікації та оцінки відповідності НВЦ Київстандартметрологія в розділі «Сертифікація». У ньому, зокрема, зазначено, що СЕ – це система сертифікації Європейського Союзу («*Conformite Europeenne*» – *Європейська Відповідність*) [29].

Рисунок 2.

Оформлення сертифікату СЕ контролюється і регламентується органом, який називається «Європейський орган випробувань і сертифікації продукції».

Сертифікати СЕ поділяються на обов'язкові та добровільні. У обов'язковому сертифікаті вказується номер нотифікованого органу, а в добровільному такий орган не зазначається. Обов'язковий сертифікат дає право виробникові ввозити продукцію на територію Європейського Союзу і маркувати її знаком СЕ для подальшої реалізації. Продукція, що не підлягає обов'язковій сертифікації СЕ, може бути ввезена на територію Європейського Союзу, але її реалізація неможлива без здобуття добровільного сертифікату. На таку продукцію необхідно оформлювати дозвільні документи на відповідність національному стандарту тієї держави, куди прямує продукція.

Маркування СЕ підтверджує факт відповідності характеристик і складу продукту вимогам усіх директив СЕ, що мають відношення до цього виду продукції. Для певних видів продукції таке маркування є обов'язковим. Якщо на продукт не оформлений цей дозвільний документ, такий товар просто не буде допущений до ввезення та реалізації на Європейському ринку [29].

Сертифікат ISO 9001 (Рис. 3) є документом, який видається спеціально уповноваженим органом на товар, який відповідає стандартам ISO

(ICO) – *International Organization for Standardization* («Міжнародна організація зі стандартизації»), та до складу якого нині входить 164 держави, включаючи Україну. Основною метою впровадження ISO є удосконалення стандартизації та вирішення проблем при сертифікації для покращення якості міжнародної торгівлі та забезпечення вільного обігу товарів, як одного з чинників сучасних глобалізаційних процесів [30].

Сертифікат ISO 9001

Рисунок 3

Стандарт ISO 9000 (ISO 1-999) є серією стандартів, які відносяться до системи менеджменту якості організацій і підприємств. До неї нині входять наступні сертифікати: ISO 9000; ISO 9001; ISO 9004; ISO 19011. При цьому, найбільш часто суб'єкти господарської діяльності використовують сертифікат ISO 9001 [30].

Сертифікат ISO 9000 є гарантією стабільності діяльності виробників товарів. Його наявність на підприємстві забезпечує лояльне ставлення у клієнтів до організації в цілому, є важливим показником надійної та продуктивної діяльності підприємства, а також характеризує підприємство, як надійного партнера, посилює його конкурентоспроможність, зокрема, при проведенні тендерних процедур тощо.

Як відомо, Україна, будучи найбільшою за площею державою Європи має унікальне географічне розташування, знаходячись між Європейським Союзом і пострадянськими республіками, які в питаннях торгівлі об'єднані в Митний союз, трансформований в Євразійський економічний союз. Не зважаючи на те, що Україна не є членом зазначених міжнародних організацій, вона здійснює переміщення та реалізацію товарів, виробниками яких є держави, що входять до складу як Європейського Союзу, так і Митного союзу. Зазначене зумовлює ідентифікацію судовими експертами й знаків відповідності Митного союзу, який *перетворився в Євразійський економічний союз*.

Єдиний знак обігу Митного союзу позначає, що продукція, маркована ним, пройшла всі встановлені в технічних регламентах Митного союзу процедури оцінки (підтвердження) відповідності і відповідає вимогам всіх технічних регламентів Митного союзу, що поширюються на дану продукцію [31] (Рис. 2).

Рисунок 4

Обов'язкова сертифікація, декларування відповідності, державна реєстрація та інші форми підтвердження відповідності продукції повинні здійснюватися за вимогами, прийнятим в Митному союзі (далі – МС), з моменту початку дії технічних регламентів Митного союзу на таку продукцію.

Якщо товари потрапляють у галузь регулювання технічних регламентів МС, то їх реалізація не допускається без наявності дозвільних документів, що підтверджують безпеку. Крім того, не вирішено випуск такої продукції в обіг за сертифікатами і деклараціям, виданими в національних системах, за винятком випадків, коли визначено перехідний період реалізації.

Підтвердження відповідності продукції в рамках законодавства Митного союзу (ЄАЕС) здійснюється відповідно до Договору про Євразійський економічний союз, підписаному в м Астані (Казахстан) 29 травня 2014 р. Ним передбачено, що оцінка відповідності продукції повинна проводитися до випуску її в обіг з метою підтвердження її безпеки вимогам, які викладені в техрегламентах Митного союзу. Конкретні правила здійснення сертифікації та декларування встановлюються на основі типових схем оцінки відповідності безпосередньо в технічних регламентах МС [32].

Сертифікація продукції за технічними регламентами МС. Порядок проведення обов'язкової сертифікації за вимогами технічних регламентів Митного союзу (ЄАЕС) закріплений у положеннях кожного з таких документів.

При цьому сама процедура отримання сертифіката залишається усталеною. Заявка, комплект документів на продукцію, протоколи випробувань і всі інші матеріали направляються для аналізу та прийняття рішення в орган із сертифікації. Сертифікація здійснюється за типовими протоколами, затвердженому в усьому Митному союзі (ЄАЕС) (рішення Комісії МС № 621 від 7 квітня 2011 р.).

Очевидно, що сертифікація продукції за технічними регламентами наднаціональних союзів ЄС і СС є важливим, але не вичерпним видом сертифікації продукції. Така сертифікація

здійснюється й на національному та регіональному рівнях. Нижче наведемо приклади таких знаків відповідності продукції технічним регламентам окремих держав:

GS-mark – продукція відповідає технічним регламентам і стандартам Німеччини щодо якості та безпеки (Рис. 5)

Рисунок 5

CSA – продукція відповідає національним стандартам Канади (Рис. 6).

Рисунок 6

JIS (Japan Industrial Standards) – відповідає стандартам якості Японії (Рис. 7).

Рисунок 7

СТБ/БелСТ – знак відповідності товару білоруській системі якості (Рис. 8).

Рисунок 8

ГОСТК – знак системи сертифікації Казахстану (Рис. 8).

Рисунок 9

Зазначимо, що поширеними у світі є й регіональні технічні регламенти і стандарти, які застосовуються до окремих видів продукції. До прикладу, *ENEC* – це знак, який указує на відповідність електротехнічної продукції європейським стандартам безпеки (Рис. 10)

Рисунок 10

Комерційні (фірмові) найменування. Як відомо, ст. 489 Цивільного кодексу України встановлює, що «пра-

вова охорона надається комерційному найменуванню, якщо воно дає можливість вирізнити одну фізичну чи юридичну особу із-поміж інших і не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності. Право інтелектуальної власності на комерційне найменування є чинним з часу першого (первинного) використання цього найменування та охороняється без обов'язкового подання заявки на нього чи його реєстрації і незалежно від того, є чи не є комерційне найменування частиною торговельної марки. Особи можуть мати однакові комерційні найменування, якщо це не вводить в оману споживачів щодо товарів, які вони виробляють та/або реалізують, та послуг, які ними надаються» [11].

Комерційним найменуванням є позначення, яке використовується суб'єктами підприємницької діяльності для ідентифікації та індивідуалізації їх діяльності та слугує вказівкою на комерційне джерело походження товарів і послуг. При цьому, слід розмежовувати категорії комерційне найменування та найменування юридичної особи.

Відповідно до нормативного змісту п. 80 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України № 12 від 17.10.2012 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності», найменування юридичної особи індивідуалізує юридичну особу в цілому, як організацію наділену відокремленим майном, яка виступає в майнових та інших відносинах від свого імені у всіх сферах публічно-правових відносин [33]. Така особливість знаходить своє вираження у відносинах, пов'язаних із державною реєстрацією юридичної особи, її участю у судових спорах, сплатою податків тощо. У таких випадках ідеться саме про використання найменування юридичної особи. Коли ж юридична особа

в цивільному обороті використовує, до прикладу, тільки власне повне або скорочене найменування, таке найменування набуває властивостей комерційного найменування.

У «Методиці проведення експертних досліджень, пов'язаних із засобами індивідуалізації» зазначається наступне: «Виникнення комерційного найменування пов'язується із використанням позначення, що ідентифікує особу в цивільному обороті, в процесі набуття прав і обов'язків за цивільно-правовими правочинами, тобто із фактичним використанням. При тлумаченні поняття «фактичного використання» можна навести приклад фактичного використання знаків для товарів і послуг, викладеного в Рекомендаціях Всесвітньої організації інтелектуальної власності, де зазначено, що використання повинно бути гласним, тобто товари повинні надходити до продажу через нормальні комерційні канали» [22].

Доменне ім'я. XXI ст. нерідко називають епохою диджиталізації. Але, надання глобальною мережею Інтернет, по-суті, безмежних можливостей для поширення та отримання інформації, не робить цю інформацію «безадресною». Для ідентифікації інформації, в тому числі й щодо торговельних позначень, в глобальній мережі Інтернет використовуються домени.

Чинне законодавство України встановлює: «Домен – частина ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, яка має унікальну назву, що її ідентифікує, обслуговується групою серверів доменних імен та централізовано адмініструється;

Домен .UA – це домен верхнього рівня ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, створений на основі кодування назв країн відповідно до міжнародних стандартів, для обслуго-

вування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет;

Домен другого рівня – частина адресного простору мережі Інтернет, що розташовується на другому рівні ієрархії імен у цій мережі» [33].

У свою чергу, *веб-сайт/ресурс* – сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси веб-сайту і (або) облікового запису власника цього веб-сайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом [34].

Веб-сторінка – складова частина веб-сайту, що може містити дані, електронну (цифрову) інформацію, інші об'єкти авторського права і (або) суміжних прав тощо [34].

Гіперпосилання – формалізований відповідно до стандартів мережі Інтернет запис адреси веб-сайту або його частини (веб-сторінки, даних). У разі якщо гіперпосилання адресує до частини веб-сайту (веб-сторінки), то, крім домену і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом, воно може містити додаткові записи про каталоги або виклики і умови доступу до веб-сторінки, що може бути відтворена або збережена на пристроях, які можуть зчитувати та відтворювати електронну (цифрову) інформацію з використанням мережі Інтернет [34].

Відповідно до п. 3.2. Правил домену .UA, приватні доменні імена другого рівня в домені .UA делегуються виключно у разі, якщо відповідне доменне ім'я повністю, або його компонент другого рівня (до знака «.», але не включаючи цей знак), за написанням співпадає із Знаком, права на використання якого на території України належать від-

повідному реєстранту. Термін «Знак» відповідно до п.1.6. Правил домену .UA означає словесний знак для товарів та послуг, на який центральним органом виконавчої влади з питань правової охорони інтелектуальної власності видане свідоцтво України на знак для товарів та послуг, або такий, що одержав правову охорону на території України згідно з Мадридською угодою про міжнародну реєстрацію знаків, або, в разі, якщо такий зареєстрований знак для товарів та послуг складається з тексту та інших позначень, – його словесну частину, яка сама є об'єктом правової охорони [35].

Написанням Знака в межах Регламенту .UA вважається його представлення символами з числа: літер латинського алфавіту, арабських цифр і знака «-». У разі, якщо Знак містить символи інших алфавітів, окрім латинського, цифри інших систем числення та/або інші символи, написанням Знака вважається його транслітерація латиницею, здійснена згідно правил транслітерації того алфавіту, яким записано Знак [35].

Етикетки. Законодавство України містить наступне визначення: «*етикетка (стікер) – бирка, напис, позначка, графічне або інше зображення, написане, надруковане, нанесене з використанням трафарету, марковане, витиснене або відбите на упаковці чи додане до упаковки або тари, в якій знаходиться харчовий продукт*» [10].

Як відомо, реєстрація етикетки саме в якості торговельної марки є на сьогодні найбільш поширеним засобом захисту прав на об'єкти промислової власності. Це зумовлено, в першу чергу тим, що в традиційному вигляді етикетка є різновидом комбінованої словесно-зображувального позначення. При цьому, комбіноване позначення – це позначення, яке є поєднанням в собі різних за характером позначень,

які є його складовими елементами (слова, зображення, кольори тощо). Найбільш поширеними комбінованими позначеннями є словесно-зображувальні композиції. Але зустрічаються і такі позначення, що складаються з зображувальних, словесних і об'ємних елементів тощо [36, с. 14].

Відповідно до п. 7.24 ДСТУ 332:2006., *етикетка* – це експлуатаційний документ, що містить гарантії виробника, значення основних параметрів і характеристик (властивостей) виробу [37, с. 101-102].

Отже, під етикеткою, як правило, розуміють друковану продукцію у вигляді невеликого папірця із нанесеними зображеннями і текстовим наповненням, назвою і даними про товар, виробника а також даними і рекомендаціями щодо його використання, який закріплено безпосередньо на товарній тарі (коробка, пляшка, пачка), одязі, взутті або вкладений всередину упакування. За допомогою етикетки відбувається ідентифікація продукту (товару) по його видовим або індивідуальним ознаками. Вона обов'язково з'єднується з тарою або продуктом.

В основі поділу етикеток на різні типи лежить ряд ознак: за функціональним призначенням, за використанням матеріалом для виготовлення етикеток, за способом виготовлення, за способом етикетування, за місцем розташування, за способом нанесення клею, за формою, за конструкцією, за способом фіксації, за обробкою, за областю застосування тощо.

Основні функції етикетки:

- ідентифікація продукції та її виробника;
- інформація про продукцію та її виробника;
- реклама;
- пакування тощо.

У деяких областях харчової промисловості етикетки виконують одночасно і функцію упаковки виробів. Наприклад, упаковка вершкового масла, морозива, цукерок або шоколаду. У цьому випадку роль упаковки виконують саме етикетки.

Тобто, упаковка виробів є основною функцією для етикеток, за допомогою яких здійснюється і заклеювання коробок. До пакувальних етикеток прийнято відносити і заготовки для пачок тютюнових виробів – цигарок і сигарет тощо.

За своїм функціональним призначенням етикетки також традиційно поділяються на два класи: комерційний і декоративний. Етикетки, що відносяться за своїми ознаками до декоративного класу прийнято вважати етикетками в широкому сенсі слова. Крім смислового навантаження, необхідної для ідентифікації товару, вона ще несе функцію своєрідного психологічного впливу на покупця.

Комерційний клас етикеток характеризується, в першу чергу, наявністю певних, законодавчо закріплених вимог до обсягу і якісному складу інформації, яка має бути обов'язково доведена до покупця.

За конструкцією етикетки класифікують наступним чином.

а) *прості* – плоскі наклейки, обгортки тощо. На *Рис. 11* надано приклад простих етикеток.

б) *бандеролі* – паперова стрічка, що обертає, довгастий продукт, наприклад, батон хліба, панчохи (*Рис. 12*).

в) *розкладні* – у вигляді книжечки або проспекту, переважно на лікарських або косметичних засобах (*рис. 13*).

г) *навісні* – прикріплені до продукту за допомогою мотузки або ланцюжка (*Рис. 14*).

Рисунок 11

Рисунок 12

Рисунок 13

Рисунок 14

Етикетки також можна класифікувати за місцем розташування. У залежності від положення окремого елемента (позиції) на контейнері (тарі), що використовується при виробництві напоїв або іншої харчової продукції в пляшках, банках тощо) виділяють наступні види етикеток.

а) *фронтальна етикетка (front label)*. Основна етикетка, що розташовується на лицьовій стороні. Найчастіше виконана прямокутної, овальної форми або у формі щита. Іноді етикетка виконується у вигляді невеликого прямокутника, який клеїться у вигляді паска або по діагоналі пляшки, наприклад, пива. Фронтальні етикетки відрізняються значною інформаційною ємністю. Як правило, на ній зображується логотип, назва, а також інша загальна інформація про продукт або бренд. Крім тексту, вони часто містять зображення, символи. Маркування на етикетках може містити пояснювальні тексти. На *Рис. 15* наводиться приклад етикеток фронтальних.

б) *контретикетка (counterlabel)* або інформаційна етикетка. Містить в собі основну інформацію про продукт. Найчастіше розташовується на зво-

ротному боці тари. Контретикетка – важливий елемент дизайну продукції. Як правило, на ній розміщується обов’язкова до розміщення та відомості інформація: термін придатності, штрих-код, к’юар-код, склад, тощо. На звороті упаковки також розміщується додаткова інформацію про продукт та компанію виробника. Дизайн контретикетки привертає увагу споживача до продукції, а інформація на ній допомагає йому зробити вибір. Етикетка взаємодіє з контретикеткою засобами спільного дизайну. На *Рис. 16* наводиться приклад контретикетки.

в) *плечова етикетка (shoulder label)* або додаткова етикетка. Вона розташовується відразу над основною і служить для демонстрації додаткової інформації про продукт або бренд. Знаходиться в зоні «плечиків» пляшки (банки), зазвичай – безпосередньо над фронтальною етикеткою. На *Рис. 17* приведено приклад етикетки плечової.

г) *кольєретка (necklabel)*, різновид етикеток, що мають особливу форму та виглядає як свого роду намисто на «ший» пляшки (банки) якій частіше за все розташовується логотип торговельної марки. Наклеюються на шийку

Рисунок 15

Рисунок 16

Рисунок 17

Рисунок 18

(горличко) пляшок. Кольтеретки не несуть значного інформаційного навантаження, їх призначення – естетичне оформлення пляшок. На кольтеретці, як правило, зображуються та зазначаються найменування напою, його виготовлювач, рік виготовлення, інформаційні знаки *etc.* Іноді на кольтеретках взагалі відсутня інформація. Застосовуються переважно для пляшок з алкогольними, безалкогольними напоями та пивом, як правило, у поєднанні з основною етикеткою.

На сьогодні в Україні помітною є тенденція, клеїти етикетку на місце кольтеретки, тобто, по-суті, остання виконує функції першого та містить всю необхідну інформацію. На *Рис. 18* надано приклад кольтеретки.

Зазвичай, дизайн упаковки та етикеток здійснюється в рамках єдиної дизайн-концепції компанії та її фірмового стилю. На *Рис. 19* приведено приклад етикетки в єдиному дизайні.

Рисунок 19

Наведені різновиди етикеток не є вичерпними. Їх також можна класифікувати за формою (вертикальні, горизонтальні, прямокутні, круглі, овальні, фігурні, плоскі, об'ємні, кільцеві тощо), способом обробки тощо.

Загальновідомо, що споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору. Ця інформація повинна бути надана споживачеві до придбання ним товару чи замовлення роботи (послуги). Інформація про про-

дукцію не вважається рекламою. При цьому, інформація, зазначена вище, має бути доведена до відома споживачів виробником (виконавцем, продавцем) у супровідній документації, що додається до продукції, *на етикетці*, а також у маркуванні чи іншим способом (у доступній наочній формі), прийнятим для окремих видів продукції або в окремих сферах обслуговування [38].

Отже, етикетка є джерелом інформації про товар і на відміну від торговельної марки має містити, залежно від встановлених вимог до маркування товару, в першу чергу, описові елементи: вказівки виду товару, його характеристики, найменування виробника і його місце розташування та ін. [40, с.19].

Упаковка. Як відомо, об'єктом торговельної марки може бути, зокрема, форма товарів або їх пакування, за умови що такі позначення придатні для відрізнення товарів або послуг одних осіб від товарів або послуг інших осіб, придатні для відображення їх у Реєстрі таким чином, що дає змогу визначити чіткий і точний обсяг правової охорони, що надається [10].

Упаковки відрізняються своєю багатоманітністю. Як вважає І. Сирохман, однією із найбільш поширених класифікацій для більшість видів і типів упаковки на визначені категорії, починаючи від вищого рівня і закінчуючи нижчим. При цьому, при класифікації етикеток враховуються такі їх основні та найбільш істотні ознаки:

- призначення (мета застосування) і способи використання;
- склад (набір елементів, які утворюють упаковку);
- конструкція (форма, побудова, способи сполучення елементів);
- матеріал (джерело, природа, стан пакувального матеріалу);

- технологія (способи, ступінь і особливості обробки та складання);
- декор (колір, фактура, текстура, обробіток, зовнішнє оформлення);
- походження (постачальник, виробник, розробник) [40, с. 4].

У свою чергу, за призначенням (мета застосування) упаковка поділяється на класи: споживча, транспортна, виробнича, консервна.

а) *споживча (товарна) упаковка* є невід'ємною частиною і неподільною одиницею при реалізації у роздрібній торгівлі. Вона входить у вартість товару, а після реалізації переходить з упакованим у неї товаром у власність споживача.

б) *транспортна упаковка* утворює самостійну транспортну одиницю, або частину укрупненої транспортної одиниці та використовується без її відкриття для проведення різних транспортних операцій і перевезення продукції в не упакованому вигляді або в споживчій упаковці [40, с. 36-38].

Промислові зразки, як зареєстровані так і незареєстровані, «є результатом інтелектуальної, творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання» [41].

Згідно з частинами 1 і 2 ст. 5 Закону України «Про охорону права на промислові зразки», під останніми слід розуміти *«зовнішній вигляд виробу або його частини, що визначається, зокрема, лініями, контурами, кольором, формою, текстурою та/або матеріалом виробу, та/або його оздобленням»* [41]. При цьому, правова охорона надається промислового зразку, що не суперечить публічному порядку, загальновищезначим принципам моралі та відповідає критеріям охороноздатності.

Промисловий зразок відповідає критеріям охороноздатності, якщо він є а) новим і б) має індивідуальний характер. Зміст цих критеріїв детально

унормовано в оновленому в 2020 році Законі України «Про охорону права на промислові зразки» [41].

Обсяг правової охорони промислового зразка включає будь-який інший промисловий зразок, що не справляє на інформованого користувача відмінного загального враження. Для визначення обсягу правової охорони береться до уваги ступінь свободи автора під час створення промислового зразка. Під категорією «ступінь свободи автора» законодавець визначив *«обмеження можливостей автора щодо розробки рішення зовнішнього вигляду виробу певного призначення, пов'язані, зокрема, з функціональними особливостями виробу»* [41].

Назви відомих в Україні творів науки, літератури і мистецтва або цитати і персонажі з них, твори мистецтва та їх фрагменти

Назва твору – частина твору, яка є важливим елементом твору, що відображає сутність змістовного наповнення твору, який вона визначає. Надає твору індивідуального характеру і віддзеркалює його зміст, дозволяючи ідентифікувати його з іншими творами для відстеження зв'язку між ними, успіхом, яким він користується, та його автором [13, с. 359]. До оригінальних назв творів застосовуються норми авторського права, оскільки мова іде про творчість, результат цілеспрямованої інтелектуально-когніативної діяльності творця. Різниця між оригінальними та звичайними назвами творів є основою їх класифікації.

Оригінальні назви у переважній більшості є літературними творами. Довільні або вигадані вислови, які виникли і були сформульовані у результаті творчої праці автора, також є оригінальними назвами.

Натомість, звичайні назви не мають рис оригінальності. Вони не є результатом творчої праці, навіть якщо є

вдалими щодо твору, та автор доклав певних зусиль, щоб їх підібрати. Єдиною функцією звичайних назв є ідентифікація твору.

Аналогічно розглядають так звані жанрові або необхідні назви, оскільки вони вказують на жанр твору (енциклопедія, довідник, театральна п'єса тощо) або звичайний опис їх змісту (імя історичних або легендарних персонажів, назви географічних місць без доповнення, яке може його індивідуалізувати) [13, с. 436].

Твори науки, літератури і мистецтва або цитати і персонажі з них вважаються відомими в Україні, якщо вони багатократно доведені до загального відома (добре знані) необмеженої кількості осіб у різних регіонах України та є доступними для них, і які усталено асоціюються з авторами, що їх створили. До прикладу, окремі цитати із віршів Т. Шевченка: «*Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!*» чи «*І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій, не забудьте пам'янути не злим тихим словом*» та ін.

Підтвердженням відомості творів науки, літератури і мистецтва або цитат і персонажів з них, творів мистецтва та їх фрагментів є, зокрема оприлюднення інформації про них шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічного сповіщення, публічної демонстрації, публічного відтворення за допомогою будь-яких засобів. Наприклад, такими засобами можуть бути друковані (газети, журнали, видання з визначеним тиражем) та аудіовізуальні (радіомовлення, телебачення, кіно, звуко-, відеозапис) засоби масової інформації, засоби інформації довідково-енциклопедичного характеру (енциклопедії, словники, довідники, каталоги) [42].

Прізвища, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети, екслібриси і факсиміле відомих в Україні осіб

Ім'я автора – сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора: прізвище та ім'я автора; прізвище, ім'я та по батькові автора; ініціали автора; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо [42].

Прізвище в позначенні – позначення, яке відтворює або включає прізвище, псевдонім, може бути надана правова охорона як знаку для товарів і послуг, якщо воно має розрізняльну здатність і не здатне ввести в оману споживача щодо виробника товарів, послуг. Таке позначення може претендувати на правову охорону, якщо можливо підтвердити, що прізвище сприймалося споживачем як позначення товарів виробника, а не прізвище як таке. Таким підтвердженням можуть бути результати опитувань споживачів, письмові заяви фахівців, дані про обсяги продажів, рекламу тощо, які демонструють те, що споживач сприймає заявлене позначення як позначення товарів і/або послуг виробника, а не прізвище.

У випадках, коли прізвище поєднується в позначенні з іншими елементами, необхідно оцінити його смислове і просторове положення в позначенні (займає воно домінуюче або не домінуюче положення) і розрізняльну здатність позначення в цілому.

У разі, якщо прізвище, яке не має смислового значення, становить частину позначення і заявником не представлені матеріали, які підтверджують те, що прізвище сприймається споживачем як позначення товарів і/або послуг виробника, позначенню може бути надана правова охорона із зазначенням прізвища як елемента, що не охороняється.

Псевдонім (з грец. *ψευδής* – «обман», «вигадка», «помилка» [43]) – це вигадане ім'я, вибране автором чи винавцем для ототожнення зі своєю власною особою. Право на псевдонім є

особистим немайновим правом автора. Допускається використання автором декількох псевдонімів.

Портрет – це окремих художній твір, на якому зображено обличчя конкретної людини або групу людей.

Факсиміле (з лат. *fac simile* – «зроби подібне» [43]) – це точне відтворення будь-якого графічного оригіналу (креслення, малюнка, рукопису, підпису, документа тощо), виконане фотографічним способом, печаткою чи іншою репродукцією [42].

Екслібрес (з лат. *ex libris* – «із книжок») – «художньо виконана позначка на книжці, переважно з ім'ям її власника» [43, с. 190]. Останніми можуть бути письменники, художники, громадські та політичні діячі, підприємці та ін.

Державні герби. Як відомо, *герб* (з польск. *herb* – «спадщина») – це історично сформоване, згідно з правилами і вимогами геральдики, лінійне, об'ємне або площинне зображення, яке втілює політико-правові, військові, соціокультурні, економічні, географічні, станові чи родові особливості незалежного статусу його власника (держави, міста чи регіону, корпорації або особи чи роду), яка проголошується або надається (дарується) у легітимний спосіб у конституціях, спеціальних законах, інших правових актах (грамотах, указах, хартіях) і ін. та передається в порядку правонаступництва держави, юридичних і фізичних осіб [23, с. 34].

Нами у попередній публікації вже відзначалося, що герби відрізняються своєю багатоманітністю. У різних державах світу на різних етапах їх історичного розвитку існували цілі системи гербів [23, с. 34-35]. Фахівці у сфері геральдики, зокрема О. Лакієр, визначають виокремлюють наступні із них: 1) герби коронованих глав держав, які одночасно є гербами самих держав; 2) герби держав із додаванням гербів ін-

ших держав, які до оголошення незалежності входили до складу метрополії; 3) даровані за воїнську звитягу та інші заслуги перед державою монарші герби, які додаються до родових гербів обдарованих осіб (лілії у абсолютистській Франції, двоголовий орел у Російській імперії); 4) герби різних інституцій Західної Європи: архієпископств, єпископств, капітулів, університетів, громад, компаній і корпорацій; 5) герби посадової особи, яка управляє землями, лицарськими палатами; 6) родові герби, які разом із аристократичним титулом передаються в спадщину; 7) герби для позначення родинних зв'язків, коли поєднуються родинні герби представників двох сімей; 8) присвоєння (передача) гербу іншій особі з дозволу Верховної Влади; 9) формування гербу особою приведеною до дворянства із обранням емблеми, яка найбільше асоціюється з заслугами перед державою, за які особа отримала аристократичний титул [44, с. 101-102]. Але, така розгорнута система гербів була властива здебільшого державам із розвиненими станово-аристократичними системами і давніми традиціями геральдики. Більшість із таких гербів були актуальними до поч. ХХ ст.

В Україні історично сформована система гербів репрезентована: 1) державним гербом; 2) гербами земель (областей, регіонів); 3) гербами міст; 4) церковними, університетськими, цеховими і іншими корпоративними гербами; 5) приватними гербами (за часів феодалізму існували сотні шляхетних українських родів, які вели свої початки від Рюриковичів, Ольгердовичів, Гедиміновичів і ін., які в XIV ст. з утратою Україною державності загинули, чи перейшли в литовське, польське чи російське дворянство). За часів незалежності актуальним в Україні є Державний Герб України і герби міст України [23, с. 35].

На сьогодні в ст. 20 Конституції України встановлюється, що в Україні є: малий Державний Герб України – «Знак Княжої Держави Володимира Великого» (Рис. 20).

Рисунок 20

Герби є не лише об'ємними або площинними зображеннями, а й такими зображеннями, які комплексно поєднують в собі визнані геральдичні елементи. Герб Він складається з наступних елементів: 1) щита; 2) шолома; 3) нашоломника; 4) корони (шапки); 5) намету; 6) щитотримача; 7) девізу; 8) мантиї і 9) шатра (сіней) [45, с. 570-574]. У свою чергу, на щиті розміщуються гербові фігури (символи). Це можуть бути люди і ангели, реальні (орел, ворон, кінь, лев, олень, вовк, медвідь, кабан, віл, корова, бик, вівця, ягня) та фантастичні (єдинорог, фенікс, гриф, дракон, сирена, гідра, гарпія) тварини, квіти (тройянди, лілії і інші елементи флори (дуб, олива, сосни), зброя, кораблі, річки, хрести і інші релігійні символи, підкови, зірки, сонце, місяць і напівмісяць, тризуби і ін.

Таким чином, герб, насамперед, державний герб, у контексті цього дослідження слід розглядати як систему усталених геральдичних елементів (щит, шолом, нашоломник, корона і ін.) і геральдичних фігур, розміщених відповідно до геометрично-просторових, колористичних і інших правил і традицій геральдики, які перебувають між собою у певному смислово-

му зв'язку, що дозволяє презентувати історію та статус його власника [23, с. 42].

Позначення, які не набули правової охорони. До таких позначень відносяться словесні, зображувальні, комбіновані та інші позначення, що використовуються фізичними та юридичними особами у своїй господарській діяльності для ідентифікації своїх товарів і послуг від однорідних товарів і послуг інших осіб, без реєстрації такого позначення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На етапі роздільного дослідження, експерт описує об'єкти, що надані на дослідження, вивчає їх та інші надані об'єкти експертизи, виявляє й аналізує властивості та ознаки цих об'єктів. При описі об'єкту, щодо якого, поставлено питання порівняльного дослідження, вважаємо буде корисним застосування як теоретичної бази, що була викладена в цій роботі щодо термінологія, що характеризує такі об'єкти, надаються поняття, що описують їх, дається характеристика, що сприяє ідентифікації таких об'єктів, так і практичних рекомендацій практикуючих судових експертів.

Матеріали, наведені в цій статті можуть бути застосовані як експертами, на етапах попереднього (підготовчого) дослідження та роздільного (аналітичного) дослідження, так і суддями. Зокрема, при призначенні судових експертиз при формулюванні питань та визначенні об'єкта експертизи. Вони також можуть бути використані адвокатами, при замовленні експертних досліджень та визначенні об'єктів, що будуть надані на дослідження.

При цьому, слід врахувати, що на стадії попереднього (підготовчого) дослідження судовим експертом визначається достатність відомостей про об'єкт дослідження та об'єктів, що протиставляються; проводиться ідентифі-

кація об'єктів. На етапі ж роздільного (аналітичного) дослідження судовий експерт виявляє та описує властивості та ознаки об'єктів дослідження, що мають значення при вирішенні поставленого на експертизу завдання та може впливати на проведення порівняльного дослідження, оцінку виявлених результатів та формулювання висновків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Федорович Л.В. История политической экономии с древнейших времен до А. Смита. Одесса: «Экономическая» типогр., 1900. 252 с.

2. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Том I. Введение. Торговые деятели. Изд. четвертое. С.-Петербург: Изд. Бр. Башмаковых, 1908. С. 26. (515 с.).

3. Федоров А.Ф. Введение в курс торгового права. Одесса: «Экономическая» типограф. и литограф., 1901. 152 с., VI.

4. Хрестоматия по истории русского права. Составил: М.Ф. Владимирский-Буданов. Выпуск первый. Изд. шестое. Киев: Лито-типография И.Н. Кушнеров и Ко., 1908. VIII, 226 с.

5. Собрание важнейших памятников по истории древнего Русского права. Составители: И. Лазаревский, Як. Утин. С.-Петербург: В Типограф. Губернского правления, 1859. V, 428 с.

6. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 320.

7. Добровольский А. Устав судопроизводства торгового. С разъяснением по решениям бывшего 4-го, судебного, гражданского кассационного д-тов и 2-го общего собрания Правит. Сената и с прилож. применимых по деловодству в ком. Судах Империи статей XVI т. 1 и 2-ой част. Свода Законов и Устава кредитного. С.-Петер-

бург: Изд. Товарищ. «Общественная польза», 1905. 374 с.

8. Цитович П. Очерк основных понятий торгового права. Киев: Типограф. И.Н. Кушнерова и Ко, 1886. VI, II, 248 с.

9. Основы интеллектуальной собственности. Киев: Изд. дом. «ІнЮре», 1999. 600 с.

10. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3689-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36.

11. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

12. Право інтелектуальної власності. Підручн. За ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. Київ: Видавн. Дім «ІнЮре», 2002. 624 с.

13. Енциклопедія інтелектуальної власності. За ред. проф. П.П. Крайнева. Київ: Старт-98, 2012. 660 с.

14. Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика. Научн.-практ. изд.: в 4 т. Под общ. Ред. А.Д. Святоцкого. Т. 3: Промышленная собственность / Г.А. Андрощук, А.С. Довгий, В.С. Дроб'язко и др. Под ред. В.Л. Петрова, В.А. Жарова. Київ: ІнЮре, 1999. 672 с.

15. Основы интеллектуальной собственности. Киев: Изд. дом. «ІнЮре», 1999. 600 с.

16. Крайнев П.П., Ковальова Н.М., Мельников М.В. Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності. За ред. П.П. Крайнева. Вінниця : ПП «Поліграфічний центр «Фенікс»», ДІВП ВАТ «Інфракон»-«Інфракон-І», 2008. 376 с.

17. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посібн. За заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

18. Методика судово-експертного дослідження знаків для товарів і послуг (торговельних марок): звіт НДР (заклуч.) / Мін'юст, КНДІСЕ; кер. Г.В. Прохоров-Лукін; викон.: Ковальова Н.М., І.В. Стародубов, О.Ф. Дорошенко та ін., КНДІСЕ; НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності; НДІПВ

АПрНУ. № 0108U005823. Київ: КНДІСЕ, 2009. 421 с.

19. Демченко Т.С. Охорона товарних знаків (порівняльно-правовий аналіз) (монографія). Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. 184 с.

20. Методичні рекомендації з дослідження назв лікарських засобів, зареєстрованих як торговельні марки: звіт НДР (заключ.) / МІОУ, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса; кер. Т. А. Заніна; викон.: А. П. Копитько, О. В. Мануленко. № 0116U003878. ХНДІСЕ, 2017. 80 с.

21. Поліщук І.Ю. Концептуальні основи застосування спеціальних знань під час розслідування незаконного використання торговельних марок: монограф. Київ: Видво Ліра-К, 2020. 248 с.

22. Методика проведення експертних досліджень, пов'язаних із засобами індивідуалізації / *НДІСЕ з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України* / Н.М. Ковальова, О.В. Голікова та ін.; за ред. В.Л. Федоренка. Київ, 2017. 56 с.

23. Федоренко В.Л., Фоя О.А., Чабанець Т.М. Зображення чи імітація торговельною маркою Державного Герба України та інших гербів: поняття, об'єкти і їх ознаки, питання, стадії експертного дослідження та їх зміст. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 4(16). С. 25-46.

24. Федоренко В.Л., Коваленко В.В., Чабанець Т.М. Сильні і слабкі елементи словесних позначень при експертному дослідженні торговельних марок (знаків для товарів і послуг). *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ; Валлетта, 07 жовтня 2021 р. За ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Валлетта: ГО «ВАДНД», 2021. С. 96-101.

25. Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності: Постанови Плену-

му Вищого Господарського суду України від 23.03.2012 № 5. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 3. Ст. 29.

26. Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення. ДСТУ 2462-94. URL: <http://csm.kiev.ua/nd/nd.php?b=1&l=5058>

27. Про технічні регламенти та оцінку відповідності. Закон України від 15.01.2015 №124-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.

28. Про затвердження форми, опису знака відповідності технічним регламентам, правил та умов його нанесення: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1184. *Офіційний вісник України*. 2016. № 6. Ст. 299.

29. Сертифікат відповідності / офіційний веб-сайт НВЦ Київстандартметрологія. URL: <http://kyivstandardmetrology.com.ua/sertyfikat-vidpovidnosti.html>

30. Положение о едином знаке обращения продукции на рынке государств – членов Таможенного союза, утвержденное Решением Комиссии Таможенного союза от 15 июля 2011г. № 711 (с учетом измененный, утвержденных Решением Комиссии Таможенного союза от 23 сентября 2011 года № 800). URL: <https://rcce.mchs.gov.by/upload/iblock/445/711.pdf>

31. Договір про Євразійський економічний союз, підписаний у м. Астані 29.05.2014. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31565247

32. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 12 від 17.10.2012. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 6. Ст. 57.

33. Про телекомунікації. Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 12. Ст.155

34. Про авторське право та суміжні права. Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.

35. Щодо використання в доменних іменах елементів Знаків: Р, ©, ®, ™ : Роз'яснення № 3 до Правил домену .UA від 15 жовтня 2008 р. URL: <https://hostmaster.ua/policy/?explain3>

36. Федоренко В.Л., Ковальова Н.М. Особливості проведення експертних досліджень, пов'язаних з етикетками: методичні аспекти. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 5(11). С. 11-23.

37. Система конструкторської документації. ДСТУ 3321:2003. Терміни та визначення основних понять. [Чинний від 2004.10.01]. Вид. офіц. Київ, 2005. 58 с.

38. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991. р. № 1023-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 30. Ст. 379.

39. Методичні рекомендації щодо особливостей проведення експертних досліджень, пов'язаних з етикетками. Звіт про науково-дослідну роботу (*рукопис*); Н.М. Ковальова (кер.), Н.Б. Клімова, В.Л. Федоренко, А.П. Копитько та ін. / НДР НДЦСЕ з питань . Київ. 2020. 97 с.

40. Сирохман І.В., Завгородня В.М. Товарознавство пакувальних товарів і тари: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ. Центр учбової літератури. 2009. 616 с.

41. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України № 3688-ХІІ від 15 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 34.

42. Методичні рекомендації з окремих питань проведення експертизи заявки на знак для товарів і послуг, розроблені ДП УППВ, схвалені рішенням Колегії Державної служби інтелектуальної власності України від 18.03.2014 (протокол №9), затверджені наказом Державного підприємства «Український інститут промислової власності» від 07.04.2014 № 91. URL: http://www.uipv.org/i_upload/file/metod-rek-tm.pdf

43. Словник іншомовних слів. Уклад.: С.М. Морозова, Л.М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.

44. Лакиер А.Б. Русская геральдика. Санктпетербург, 1855 (*Ренпринт*). Худ. Б.А. Лавров. Подгот. текста и послеслов. Н.А. Соболевой. Москва: Книга, 1990. 432 с.

45. Энциклопедия государства и права. В 3-х томах. Том I. Под ред. П. Стучки / Коммунистическая академия, Секция теории государства и права. Москва: Изд-во Коммунистической энциклопедии, 1925-1926. 1239.

REFERENCES

1. Fedorovich, L.V. (1900). *Istoriia politicheskoi ekonomii s drevneishikh vremen do A. Smita [The history of political economy from ancient times to A. Smith]*. Odessa: «Ekonomicheskakaia» tipogr. [in Russian].

2. Shershenevich, G.F. (1908). *Kurs torgovogo prava. Tom I. Vvedenie. Torgovye deiateli [Commercial Law Course. Volume I. Introduction. Trading figures]*. (4th ed.). Saint-Petersburg: Izd. Br. Bashmakovykh [in Russian].

3. Fedorov, A.F. (1901). *Vvedenie v kurs torgovogo prava [Introduction to the course of commercial law]*. Odessa: «Ekonomicheskakaia» tipograf. i litograf. [in Russian].

4. Vladimirkii-Budanov, M.F. (1908). *Khrestomatia po istorii russkogo prava [Reader on the history of Russian law]*. (Issue 1). (6th ed.). Kiev: Lito-tipografiia I.N. Kushnerov i Ko. [in Russian].

5. Lazarevskii, I., Utin, I. (1859). *Sobranie vazhneishikh pamiatnikov po istorii drevnego Russkogo prava [Collection of the most important monuments on the history of ancient Russian law]*. Saint Petersburg: V Tipograf. Gubernskogo pravleniia [in Russian].

6. Paryzka konventsia pro okhoronu promyslovoi vlasnosti vid 20 bereznia 1883 r. [Paris Convention for the Protection of Industrial Property of March 20, 1883]. (1990). *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy – Collection of existing international treaties of Ukraine, 1. Art. 320* [in Ukrainian].

7. Dobrovolskii, A. (1905). *Ustav sudoproizvodstva trgovogo. S raziasnieniem po resheniam byvshego 4-go, sudebnogo, grazhdanskogo kassatcionnogo d-tov i 2-go obshchego sobraniia Pravit. Senata i s prilozh. primenimykh po delovodstvu v kom. Sudakh Imperii statei XVI t. 1 i 2-oi chast. Svoda Zakonov i Ustava kreditnogo [Charter of commercial proceedings. With clarification on the decisions of the former 4th, judicial, civil cassation and 2nd general meeting of the Government Senate with additional applicable for the case in com. Courts of the Empire of Articles XVI Vol. 1 and Part 2 of the Code of Laws and Credit Charter]*. Saint Petersburg: Izd. Tovarishch. «Obshchestvennaia polza» [in Russian].
8. Tcitovich, P. (1886). *Ocherk osnovnykh ponatii trgovogo prava [Essay on the basic concepts of commercial law]*. Kiev: Tipograf. I.N. Kushnereva i Ko [in Russian].
9. *Osnovy intelektualnoi sobstvennosti [Basics of Intellectual Property]*. (1999). Kiev: Izd. dom. «InIure» [in Russian].
10. Zakon Ukrainy “Pro okhoronu prav na znaky dlia tovariv i posluh” : vid 15 hrudnia 1993, № 3689-XP [Law of Ukraine “On protection of rights to marks for goods and services” of December 15, 1993 № 3689-XII]. (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 7. Art. 36 [in Ukrainian].
11. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : vid 16 sichnia 2003 [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003]. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40-44. Art. 356 [in Ukrainian].
12. Pidopryhora, O.A., Sviatotskyi, O.D. (Eds.). (2002). *Pravo intelektualnoi vlasnosti [Intellectual property law]*. Kyiv: Vydavn. Dim «InIure» [in Ukrainian].
13. Krainiev, P.P. (Eds.). (2012). *Pravo intelektualnoi vlasnosti [Intellectual property law]*. Kyiv: Start-98 [in Ukrainian].
14. Androshchuk, G.A., Dovgii, A.S., Drobiazko, V.S. (1999). *Intelektualnaia sobstvennost v Ukraine: pravovye osnovy i praktika. T. 3: Promyshlennaia sobstvennost [Intellectual property in Ukraine: legal framework and practice. T. 3: Industrial property]*. Sviatotskiy, A.D., Petrova, V.L., Zharova, V.A. Kiev: InIure [in Russian].
15. *Osnovy intelektualnoi sobstvennosti [Basics of Intellectual Property]*. (1999). Kiev: Izd. dom. «InIure» [in Russian].
16. Krainiev, P.P., Kovalova, N.M., Melnykov, M.V. (Eds.). (2008). *Sudovi ekspertyzy u sferi intelektualnoi vlasnosti [Forensic examinations in the field of intellectual property]*. Vinnytsia: PP «Polihrafichnyi tsestr “Feniks”», DIVP VAT «Infrakon»-«Infrakon-I» [in Ukrainian].
17. Ruvyn, O.H. (Eds.). (2019). *Sudovi ekspertyzy v protsesualnomu pravi Ukrainy [Forensic examinations in the procedural law of Ukraine]*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
18. Prokhorov-Lukin, H.V., Kovalova, N.M., Starodubov, I.V., Doroshenko, O.F. et al. (2009). *Metodyka sudovo-ekspertnoho doslidzhennia znakiv dlia tovariv i posluh (torhovelynykh marok) [Methods of forensic examination of marks for goods and services (trademarks)]*. Kyiv: KNDISE [in Ukrainian].
19. Demchenko, T.S. (2004). *Okhorona tovarnykh znakiv (porivnialno-pravovyi analiz) [Trademark protection (comparative legal analysis)]*. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
20. Bokariusa, M.S., Zanina, T.A., Kopytko, A.P., Manulenko, O.V. (2017). *Metodychni rekomendatsii z doslidzhennia nazv likarskykh zasobiv, zareiestrovanykh yak torhovelni marki [Methodical recommendations for the study of the names of drugs registered as trademarks]*. Kyiv: KNDISE [in Ukrainian].
21. Polishchuk, I.Yu. (2020). *Kontseptualni osnovy zastosuvannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia nezakonnoho vykorystannia torhovelynykh marok [Conceptual bases of application of special knowledge during investigation of illegal use of trade marks]*. Kyiv: Vydvo Lira-K [in Ukrainian].
22. Kovalova, N.M., Holikova, O.V., et al. (2017). *Metodyka provedennia ekspertnykh doslidzhen, poviazanykh iz zasobamy indyvidualizatsii [Methods of conducting expert research*

related to the means of individualization]. V.L. Fedorenko (Eds.). Kyiv [in Ukrainian].

23. Fedorenko, V.L., Foia, O.A., Chabanets, T.M. (2021). Zobrazhennia chy imitatsiia torhovelnoiu markoiu Derzhavnoho Herba Ukrainy ta inshykh herbiv: poniattia, obiekty i yikh oznaky, pytannia, stadii ekspertnoho doslidzhennia ta yikh zmist [Image or imitation of the State Emblem of Ukraine and other emblems by a trademark: concepts, objects and their features, questions, stages of expert research and their content]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 4(16), 25-46 [in Ukrainian].

24. Fedorenko, V.L., Kovalenko, V.V., Chabanets, T.M. (2021). Sylni i slabki elementy slovesnykh poznachen pry ekspertnomu doslidzhenni torhovelnykh marok (znakiv dlia tovariv i posluh) [Strong and weak elements of verbal symbols in the expert study of trademarks (signs for goods and services)]. Ye.O. Romanenko, I.V. Zhukova (Eds.). *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku – Modern aspects of modernization of science: state, problems, development trends* : materials of the XIV International scientific-practical conference. (pp. 96-101). Kyiv; Valletta: HO «VADND» [in Ukrainian].

25. Postanova Plenumu Vyshchoho Hospodarskoho sudu Ukrainy Pro deiaki pytannia praktyky pryznachennia sudovykh ekspertyz u spravakh zi sporiv, poviazanykh iz zakhystom prava intelektualnoi vlasnosti : vid 23.03.2012, № 5 [Resolution of the Plenum of the Supreme Commercial Court of Ukraine On some issues of the practice of appointing forensic examinations in cases of disputes related to the protection of intellectual property rights: dated 23.03.2012, № 5]. (2012). *Visnyk hospodarskoho sudochynstva – Bulletin of commercial litigation*, 3. Art. 29 [in Ukrainian].

26. Sertyfikatsiia. Osnovni poniattia. Terminy ta vyznachennia. DSTU 2462-94 [Certification. Basic concepts. Terms and definitions. DSTU 2462-94]. *csm.kiev.ua*. Retrieved from

<http://csm.kiev.ua/nd/nd.php?b=1&l=5058> [in Ukrainian].

27. Zakon Ukrainy Pro tekhnichni rehlementy ta otsinku vidpovidnosti : vid 15.01.2015, № 124-VIII [Law of Ukraine On technical regulations and conformity assessment of 15.01.2015, № 124-VIII]. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 14. Art. 96. [in Ukrainian].

28. Sertyfikat vidpovidnosti [Certificate of Conformity]. *kyivstandardmetrology.com.ua*. Retrieved from <http://kyivstandardmetrology.com.ua/sertyfikat-vidpovidnosti.html> [in Ukrainian]

29. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia formy, opysu znaka vidpovidnosti tekhnichnym rehlamentam, pravyi ta umov yoho nanesennia: vid 30 hrudnia 2015 r., № 1184 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the form, description of the mark of conformity to technical regulations, rules and conditions of its application of December 30, 2015, № 1184]. (2016). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 6. Art. 299 [in Ukrainian].

30. Polozhenie o edinom znake obrashcheniya produktsii na rynke gosudarstv – chlenov Tamozhennogo soyuza, utverzhdennoe Resheniem Komissii Tamozhennogo soyuza ot 15 iyulya 2011 g., № 711 [Regulation on a single sign of product circulation on the market of the Member States of the Customs Union, approved by the Decision of the Commission of the Customs Union dated July 15, 2011, № 711]. *rcce.mchs.gov.by*. Retrieved from <https://rcce.mchs.gov.by/upload/iblock/445/711.pdf> [in Russian].

31. Dogovor O Evraziyskom Ekonomicheskoy Soyuzo ot 29 maya 2014 goda [Treaty on the Eurasian Economic Union signed of May 29, 2014]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31565247 [in Russian].

32. Postanova Plenumu Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy Pro deiaki pytannia praktyky vyrishennia sporiv, poviazanykh iz zakhystom prav intelektualnoi vlasnosti : vid

- 17.10.2012, № 12 [Resolution of the Plenum of the Supreme Economic Court of Ukraine On some issues of the practice of resolving disputes related to the protection of intellectual property rights of 17.10.2012, № 12]. (2012). *Visnyk hospodarskoho sudochynstva – Bulletin of commercial litigation*, 6. Art. 57. [in Ukrainian].
33. Zakon Ukrainy Pro telekomunikatsii : vid 18.11.2003, № 1280-IV [About telecommunications. Law of Ukraine of November 18, 2003 № 1280-IV]. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 12. Art.155 [in Ukrainian].
34. Zakon Ukrainy Pro avtorske pravo ta sumizhni prava : vid 23.12.1993, № 3792-XII [On copyright and related rights. Law of Ukraine of 23.12.1993 № 3792-XII]. (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 13. St. 64 [in Ukrainian].
35. Roziasnennia № 3 do Pravyl domenu .UA Shchodo vykorystannia v domennykh imenakh elementiv Znakiv: P, ©, ®, ™ : vid 15 zhovtnia 2008 r. [Explanation № 3 to the .UA Domain Rules Regarding the use of the elements of the Signs: P, ©, ®, ™ in domain names: of October 15, 2008]. *hostmaster.ua*. Retrieved from <https://hostmaster.ua/policy/?explain3> [in Ukrainian].
36. Fedorenko, V.L., Kovalova, N.M. (2020). Osoblyvosti provedennia ekspertnykh doslidzhen, poviazanykh z etyketkamy: metodychni aspekty [Peculiarities of conducting expert research related to labels: methodological aspects]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 5(11), 11-23 [in Ukrainian].
37. Systema konstruktorskoj dokumentatsii. Terminy ta vyznachennia osnovnykh poniat [System of design documentation. Terms and definitions of basic concepts]. (2005). *DSTU 3321:2003 from 01.10.2004*. Kyiv [in Ukrainian].
38. Zakon Ukrainy Pro zakhyst prav spozhyvachiv : vid 12.05.1991 r., № 1023-XII [Law of Ukraine On consumer protection of 12.05.1991, № 1023-XII]. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR – Information of the Verkhovna Rada of the USSR*, 30. Art. 379 [in Ukrainian].
39. Kovalova, N.M., Klimova, N.B., Fedorenko, V.L., Kopytko, A.P. et al. (2020). *Metodychni rekomendatsii shchodo osoblyvostei provedennia ekspertnykh doslidzhen, poviazanykh z etyketkamy [Guidelines for the specifics of expert research related to labels]*. Kyiv: NDR NDTsSE [in Ukrainian].
40. Syrokhman, I.V., Zavorodnia, V.M. (2009). *Tovaroznavstvo pakuvalnykh tovariv i tary [Commodity of packaging goods and containers]*. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian].
41. Zakon Ukrainy Pro okhoronu prav na promyslovi zrazky : vid 15 hrudnia 1993 r., № 3688-XII [Law of Ukraine On protection of rights to industrial designs of December 15, 1993, № 3688-XII]. (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 7. Art. 34 [in Ukrainian].
42. Nakaz Derzhavnogo pidpriemstva «Ukrainskyi instytut promyslovoi vlasnosti» «Metodychni rekomendatsii z okremykh pytan provedennia ekspertyzy zaiavky na znak dlia tovariv i posluh, rozrobleni DP UIPV» : vid 07.04.2014, № 91 [Order of the State Enterprise «Ukrainian Institute of Industrial Property» “Methodical recommendations on certain issues of examination of the application for a mark for goods and services” from 07.04.2014, № 91]. www.uipv.org. Retrieved from http://www.uipv.org/i_upload/file/metod-rek-tm.pdf [in Ukrainian].
43. Morozova, S.M., Shkaraputa, L.M. (2000). *Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
44. Lakier, A.B. (1990). *Russkaya geraldika. Sanktpeterburg, 1855 (Reprint) [Russian heraldry. St. Petersburg, 1855 (Reprint)]*. Moscow: Kniga [in Russian].
45. Stuchka, P. (Ed.). (1925). *Entsiklopediya gosudarstva i prava [Encyclopedia of State and Law]*. (Vol. 1). Moscow: Izd-vo Kommunisticheskoy entsiklopedii [in Russian].

Кривоножко Галина Євгенівна,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектором інформаційних технологій лабораторії авторського права та інформаційних технологій, Науково-дослідний центр судових експертиз з питань інтелектуальної власності бульвар Л. Українки, 26, офіс 501, м. Київ, 01133, тел.: +38 044 5921401, e-mail: kr_galina@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-7635-541X>

Заїкіна Тетяна Васиївна,

судовий експерт сектору інформаційних технологій лабораторії авторського права та інформаційних технологій, Науково-дослідний центр судових експертиз з питань інтелектуальної власності, бульвар Л. Українки, 26, офіс 501, м. Київ, 01133, тел.: +38 044 5921401, e-mail: zaikina.tv@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-3839-5859>

ЗНАЧЕННЯ ДАНИХ ОПИТУВАЛЬНИХ АРКУШІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПРОВЕДЕННЯ РОЗРАХУНКІВ ТРУДОМІСТКОСТІ СТВОРЕННЯ ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ НА ОСНОВІ МОДЕЛІ СОСОМО II

Анотація. Проведення судових експертиз та експертних досліджень експертами як державних НДУСЕ, так і недержавних експертних установ України передбачає виконання експертом послідовності взаємопов'язаних за змістом експертного завдання дій з метою вирішення питань, порушених у процесуальному документі на підставі вимог чинного законодавства, які здійснюються шляхом дослідження, із застосуванням спеціальних знань, матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять у собі інформацію про обставини справи.

В силу специфіки створення програмних продуктів як складових інформаційних (автоматизованих) систем, процес їх розробки є досить дорогим, тривалим та важко передбачуваним. На сьогоднішній день наявна велика кількість судових експертиз та експертних досліджень у справах, пов'язаних із визначенням параметрів/показників та метаданих програмних продуктів та оцінки майнових прав, вихідними даними для яких є розрахунок трудомісткості створення програмних продуктів (комп'ютерних програм, баз даних), на основі СОСОМО II. За таких обставин, створення методики розрахунку трудомісткості створення програмних продуктів на основі моделі СОСОМО II, відображення особливостей проведення судових експертиз (експертних досліджень) є необхідною умовою для забезпечення принципу об'єктивності у судовій експертизі.

В статті наведено особливості заповнення опитувальних аркушів та врахування даних під час калібрування коефіцієнтів при проведенні розрахунків на основі моделі СОСОМО II. Викладені перспективи подальших досліджень з питань, що стосуються визначення параметрів трудомісткості створення програмних продуктів.

Ключові слова: експертне дослідження, інформаційна (автоматизована) система, програмний продукт, трудомісткість, СОСОМО II.

Kryvonozhko Halyna Evgenievna,

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher, Head of Information Technology Sector, Laboratory of Copyright and Information Technology, Research Center for Forensic Expertise on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, 01133, Kyiv, Lesi Ukrainky Blvd, 26: (044) 592-14-01, Email: kr_galina@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-7635-541X>

Zaikina Tatiana Vasilievna,

Forensic Expert of the Information Technology Sector, Laboratory of Copyright and Information Technology, Research Center for Forensic Expertise on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, 01133, Kyiv, Lesi Ukrainky Blvd, 26: (044) 592-14-01, Email: zaikina.tv@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-3839-5859>

THE VALUE OF THE DATA SURVEY SHEETS DURING THE PERFORMANCE OF EXPERT RESEARCH AND CALCULATION OF LABOR COMPANY CREATION OF SOFTWARE PRODUCTS BASED ON THE COCOMO II MODEL

Abstract. Conducting forensic expertise and expert examinations by experts of both state NDUSE and non-state expert institutions of Ukraine involves the expert's sequence of actions interrelated in terms of the content of the expert task application of special knowledge, material objects, phenomena and processes that contain information about the circumstances of the case.

Due to the specifics of creating software products as components of information (automated) systems, the process of their development is quite expensive, time consuming and difficult to predict. To date, there is a large number of forensic expertise and expert research in cases related to the definition of parameters / indicators and metadata of software products and assessment of property rights, the source data for which is the calculation of the complexity of creating software products (computer programs, databases), based on COCOMO II. In such circumstances, the creation of a methodology for calculating the complexity of creating software products based on the COCOMO II model, reflecting the features of forensic expertise (expert research) is a necessary condition for ensuring the principle of objectivity in forensic expertise.

The statics convey the special characteristics of optional products and test them within a few hours after the draw based on the COCOMO II model. The prospects for further research on the issues to determine the parameters of the complexity of creating software products.

Keywords: expert research, information (automated) system, software product, labor costs, Cocomo II model.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день в Україні відсутні єдині методичні підходи проведення судових експертиз та експертних досліджень з незалежної оцінки об'єктів авторського права, зокрема, що стосуються комп'ютерних програм (КП) та баз даних (БД). Це призводить до використання експертами різних методів та алгоритмів, що в деяких випадках суперечать або виключають використання один одного, що обумовлює необхідність призначення повторних судових експертиз та затягування строків вирішення справ судами України [1, 2].

Результати впровадження сучасних технічних засобів і технологій інформаційного забезпечення дозволяють говорити про новий етап розвитку процесу інформатизації. При цьому мова йде не тільки про розширення і модернізацію комплексу обчислювальних засобів, а й процеси формування єдиної інформаційної мережі, баз і банків даних, засобів телекомунікації. У зв'язку з цим зростає кількість судових експертиз та експертних досліджень у справах, пов'язаних із визначенням показників та метаданих програмних продуктів (ПП) та оцінки майнових прав, вихідними даними для яких є розрахунок трудомісткості розробки програмних продуктів на основі СОСОМО II [3].

В силу специфіки створення програмних продуктів (прикладного програмного забезпечення) як складової інформаційної (автоматизованої) системи (ІС(АС)), процес їх розробки є досить дорогим, тривалим та важко передбачуваним. За таких обставин, створення методики розрахунку трудомісткості розробки програмних

продуктів на основі моделі СОСОМО II (при одночасному застосуванні моделі раннього проектування та пост-архітектурної моделі), відображення особливостей проведення судових експертиз (експертних досліджень) є необхідною умовою для забезпечення принципу об'єктивності у судовій експертизі, актуальною та новою в практиці експертизи.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що даному питанню приділяється певна увага.

Наявність розбіжностей у методичних підходах призводить до використання експертами різних методів та алгоритмів, що в деяких випадках суперечать або виключають використання один одного, обумовлює необхідність призначення додаткових чи повторних експертиз, наслідком чого є затягування строків вирішення справ у судах.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених даним задачам, розвиток інформаційних технологій, поява нових способів і методів розрахунків зумовлює потребу подальших досліджень цієї тематики, що відноситься до галузі дослідження об'єктів авторського права та спрямована на підвищення ефективності наукових досліджень у сфері інтелектуальної власності та інформаційних технологій.

Мета статті. Метою статті є загальний опис особливостей заповнення опитувальних аркушів, проблемних питань, що виникають під час проведення експертних досліджень з метою виконання певного експертного завдання експертами.

Узагальнення та висновки, надані за результатами дослідження, сприятимуть проведенню об'єктивних та науково обґрунтованих досліджень за напрямком «Інформаційні управляю-

чі системи та технології спеціального призначення».

Виклад основного матеріалу. Експертні дослідження передбачають, що дослідження, проведені експертом, здійснюються на підставі чинного законодавства та на основі спеціальних знань, матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи [1]. Тематика проведених досліджень відноситься та спрямована на підвищення ефективності наукових досліджень у сфері інтелектуальної власності та інформаційних технологій. Узагальнення та висновки, надані за результатами дослідження сприятимуть проведенню об'єктивних та науково обґрунтованих досліджень та рекомендується для використання при проведенні комплексного інженерно-технічного дослідження (експертна спеціальність 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», 10.17 «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів») та дослідження у сфері інтелектуальної власності (експертна спеціальність 13.1.2 «Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних))».

У експертній практиці на даний час відсутні затверджені методики проведення судових експертиз щодо дослідження розрахунку трудомісткості розробки програмних продуктів на основі СОСОМО II (при одночасному застосуванні моделі раннього проектування та пост-архітектурної моделі).

З метою забезпечення єдиного підходу до оцінки трудомісткості розробки програмних продуктів і в подальшому розрахунку вартості проєктів створення інформаційних систем необхідним є:

визначення єдиних нормативів на створення, розвиток і супровід програмного забезпечення інформаційних систем;

опрацювання методики, що включає оцінку трудомісткості на розробку програмного забезпечення інформаційних систем і виключає компоненти, які вже були створені або є умовами їхнього функціонування.

З урахуванням вищенаведеного були розроблені Методичні рекомендації щодо проведення експертних досліджень розрахунку трудомісткості створення програмних продуктів як складових інформаційних (автоматизованих) систем, на основі СОСОМО II. Методика проведення судових експертиз (експертних досліджень) розрахунку трудомісткості при розробці програмних продуктів на основі СОСОМО II на даний час розробляється на основі Методичних рекомендацій з метою вирішення завдань судової експертизи (експертного дослідження).

При використанні засобів на основі моделі СОСОМО II чинниками, що впливають на точність оцінки вартості, є наступні:

вибір конкретної моделі реалізації;
точність калібрування – відповідність параметрів наявним вихідним даним.

Враховуючи вищезазначене, виходячи із засад та наукових рекомендацій щодо проведення експертних досліджень [4], з урахуванням особливостей методик проведення судових експертиз, під час виконання судових експертиз (експертних досліджень), проведення розрахунків на основі моделі СОСОМО II, можливо визначити наступні *етапи*:

1. Отримання, попереднє вивчення матеріалів.

2. Усвідомлення експертного завдання.

3. Уточнення переліку вихідних даних, матеріалів. Визначення об'єктів дослідження.

4. Планування обсягу робіт, розподіл за етапами.

5. Підбір необхідної літератури, відповідних програмних засобів.

6. Проведення опитування та складання опитувальних аркушів.

7. Проведення дослідження.

8. Експерименти (практичне інструментальне та програмне тестування), розрахунки, калібрування.

9. Аналіз та оцінка отриманих результатів, формулювання та складання висновків таблиць тощо.

10. Оформлення письмового Висновку.

11. Перевірка на обґрунтованість, повноту тощо.

Тобто, на одному з етапів проведення дослідження заповнюються *Листи опитування* (для калібрування параметрів/показників та метаданих програмних продуктів) з метою подальшого розрахунку трудомісткості створення програмних продуктів (комп'ютерних програм, баз даних), на основі СОСОМО II. Для надання оцінок, формування опитувальних листів використовують *спеціалістів*, які не мають прямого відношення до процесів проектування і розробки програмних продуктів (не є Замовником чи Розробником програмних продуктів). Даний лист опитування заповнюється власноручно представником Розробника, який бере участь в опитуванні. Вибраний варіант відповіді представником Розробника КП по кожному з питань обводиться/підкреслюється/визначається, після чого ставиться особистий підпис.

Враховуючи наведене, за результатами аналізу наявної практики виконання експертних досліджень програмних продуктів (в рамках експертних спеціальностей 13.1.2, 10.9, 10.17), для забезпечення контролю вводу інформації, при створенні комп'ютерних програм та формуванні баз даних (ІС(АС) запропоновано наступний формат опитувального листа (що може бути використаний як розробниками так й замовниками (ІС(АС)) [4]:

ЛИСТ ОПИТУВАННЯ

1. *Найменування твору/послуг* (відповідно до Договору на створення програмного продукту/Договору про надання послуг) з визначенням коду відповідно до ДК; *Свідоцтво* про реєстрацію авторського права на твір.

2. Процес життєвого циклу, на якому знаходиться ПП (*Замовлення; Постачання; Розробка; Експлуатація; Супровід* – обрати варіант відповіді).

3. Стадія життєвого циклу розробки, на якому знаходиться ПП (*Формування вимог; Проектування; Реалізація; Тестування; Впровадження; Експлуатація і супровід* – обрати варіант відповіді).

4. Можливість розрахунку строк вихідного коду ПП (*Для проекту в цілому/модульно* – обрати варіант відповіді).

5. Відносний відсоток вихідного коду ПП (*новий, повторно використаний, модифікований, використаний інструментарій*) в процесі створення ПП.

6. Відносний відсоток вихідного коду ПП, що не був використаний внаслідок зміни вимог до ПП в процесі створення (у випадках змін вимог до інтерфейсу користувача, забезпечення відповідності програмного забезпечення змінам вимог чинного законодавства, зміна ліцензійного ПЗ, що використовується у процесі створення тощо).

7. Рівень знань та злагоженості роботи команди розробників (показники відображають накопичення досвіду персоналу в проекті і поза проектом):

8. Рівень аналітиків (врахувати аналіз, здатність проектувати, ефективність і комунікативні здібності групи фахівців, які розробляють вимоги і специфікації проекту. Не оцінювати рівень кваліфікації окремо взятого фахівця; обрати варіант відповіді: *низький; номінальний; високий; дуже високий; надвисокий*).

9. Рівень розробників проекту (врахувати комунікативні та професійні здібності програмістів, на командну роботу в цілому, рівень програмістів в колективі. Не оцінювати рівень кваліфікації окремо взятого фахівця; обрати варіант відповіді: *низький; номінальний; високий; дуже високий; надвисокий*).

10. Плинність кадрів в колективі за час розробки/супроводження проекту/ППП (врахувати текучість кадрів у колективі; рейтингова шкала з точки зору щорічного обороту персоналу проекту: *3%/рік; 6%/рік; 12%/рік; 24%/рік; 48%/рік* – обрати варіант відповіді).

11. Досвід колективу при роботі над проектом/ППП (врахувати еквівалентний досвід команди: *менше 2 місяців; 6 місяців; 1 рік; 3 роки; 6 років* – обрати варіант відповіді).

12. Знання платформи (врахувати вміння використати особливості платформ, такі як графічний інтерфейс, бази даних, мережевий інтерфейс, розподілені системи: *менше 2 місяців; 6 місяців; 1 рік; 3 роки; 6 років* – обрати варіант відповіді).

13. Знання мови і середовища розробки (врахувати досвід програмістів (мови, середовища, інструментів): *менше 2 місяців; 6 місяців; 1 рік; 3 роки; 6 років* – обрати варіант відповіді).

14. Складність продукту (обрати варіант відповіді: *дуже низький; низький; номінальний; високий; дуже високий; надвисокий*).

15. Можливість використання продукту в подальших розробках (врахувати трудовитрати, потрібні додатково для написання компонентів, призначених для повторного використання в даному або подальших проектах; обрати варіант відповіді: *низький; номінальний; високий; дуже високий; надвисокий*).

16. Повнота документації (врахувати міру відповідності документації проекту його життєвому циклу; обрати варіант відповіді: *дуже низький; низький; номінальний; високий; дуже високий*).

Наведені вище узагальнення та запропонований формат опитувального листа сприятимуть проведенню науково обґрунтованих досліджень за напрямками експертиз у сфері інтелектуальної власності та інформаційних технологій, сприятимуть підвищенню об'єктивності, якості та наочності проведення експертних досліджень, частково (із врахуванням обмежень у частині, що стосується заборони самостійного збирання/вибору вихідних даних) можуть бути використані під час виконання судових експертиз у межах відповідних спеціальностей. Розроблено з метою визначення параметрів/показників та метаданих програмних продуктів під час проведення судових експертиз (експертних досліджень) щодо визначення питань розрахунку трудомісткості створення програмних продуктів (комп'ютерних програм, баз даних), на основі СОСОМО II.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані: для вдосконалення судово-експертної діяльності судових експертів при дослідженні програмних продуктів як об'єктів інтелектуальної власності; у практичній діяльності правоохоронних органів, судових органів, адвокатів; у подальших наукових дослідженнях задач правової охорони об'єктів інтелектуальної власності сфери інформаційних технологій; для вдосконалення механізму правової охорони комп'ютерних програм та баз даних як специфічних об'єктів права інтелектуальної власності; при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних

посібників з цивільного права, судової експертизи, права інтелектуальної власності; в навчальному процесі під час викладання учбових дисциплін з права інтелектуальної власності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, в даній статті проаналізовано особливості визначення параметрів/показників та метаданих програмних продуктів під час проведення судових експертиз (експертних досліджень) щодо визначення питань розрахунку трудомісткості створення програмних продуктів (комп'ютерних програм, баз даних), на основі СОСОМО II.

Перспективою подальших досліджень є завдання із опрацювання методики щодо проведення експертних досліджень з питань, що стосуються визначення трудомісткості створення програмних продуктів на основі СОСОМО II.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про судову експертизу» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

2. Наказ Міністерства юстиції України Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : прийнятий 8 жовт. 1998 року № 53/5 // Офіційний вісник України. 1998. № 46.

3. СОСОМО II.2000.0 : CSE, 1999 : Center for Software Engineering. COCOMO II Reference Manual. Computer Science Department, USC Center for Software Engineering, 1999. 86 p.

4. *Методичні рекомендації* щодо розрахунку трудомісткості на розробку

комп'ютерних програм на стадії раннього проектування на основі конструктивної моделі витрат Cocomo II : Звіт НДР, заключний / О.К. Собін (відп. вик.) та ін. К.: *НДЦСЕПІВ* Мініюсту України, 2018. 125 с.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu» [Law of Ukraine «On Forensic Examination»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [in Ukrainian].

2. Nakaz Ministerstva yustyttsiyi Ukrainy Pro zatverdzhennya Instrukttsiyi pro pryznachennya ta provedennya sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen' ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsiy z pytan' pidhotovky ta pryznachennya sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen' : pryynaty 8 zhovt. 1998 roku № 53/5 [Order of the Ministry of Justice of Ukraine On Approval of the Instruction on the Assignment and Conduct of Forensics and Expert Research and Scientific and Methodological Recommendations on the Issues of Preparation and Assignment of Judicial Expertise and Expert Research from October 8 1998, № 53/5]. Official Bulletin of Ukraine – Voice of Ukraine, 46 [in Ukrainian].

3. COCOMO II.2000.0: CSE, 1999 : Center for Software Engineering. COCOMO II Reference Manual. Computer Science Department, USC Center for Software Engineering, 1999. – 86 p.

4. Sobin O.K., et. al. (2018). *Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozrakhunku trudomistkosti na rozrobku komp'yuternykh prohran na stadiyi rann'oho proektuvannya na osnovi konstruktivnoyi modeli vytrat Cocomo II [Guidelines for calculating the complexity of developing computer programs at the stage of early design based on a constructive cost model Cocomo II]* (Repor, final). K: Research Center of the Ministry of Justice of Ukraine [in Ukrainian].

Томачинський Сергій Миколайович,

судовий експерт лабораторії права промислової власності Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, 01133, м. Київ, бульвар Лесі Українки, буд. 26, оф. 501, +38 050-683-65-61, e-mail: tomachyn@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7865-0615>

Ковальова Наталія Миколаївна,

в.о. завідувачки лабораторії права промислової власності Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, судовий експерт в сфері інтелектуальної власності, вищого кваліфікаційного класу, 01133, м. Київ, бульвар Лесі Українки, буд. 26, оф. 501, e-mail: kovalova.n@ukr.net; +38 097-576-09-09, <https://orcid.org/0000-0002-6667-840X>

Адлер Олександр Григорович,

кандидат технічних наук, в. о. заступника директора, судовий експерт, Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, бульвар Лесі Українки, буд. 26, оф. 501, м. Київ, 01133, email: alexgrigadler@ukr.net; тел.: +38 044- 285-64-74, <https://orcid.org/0000-0002-0377-4162>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ЯК ВИНАХІДНИК: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. В представленій статті розглянуто подання заявки за процедурою згідно з Договором про патентну кооперацію (РСТ), в якій винахідником зазначено штучний інтелект. Це перший в історії людства приклад, коли винахідником в заявці на одержання патенту вказано не людину. Патентні системи різних країн світу не готові до такої події і проходження такої заявки в національних фазах цих країн буде відрізнятись одне від одного.

Однак, не викликає сумніву, що в світі спроби заявити в якості винахідника штучний інтелект будуть тривати і надалі. Наразі, серед фахівців з інтелектуальної власності йде обговорення про можливі наслідки такого явища. В рамках цього обговорення вже висловлювалися думки про необхідність розробки та підписання міжнародного договору для вироблення уніфікованого підходу до заявок такого типу у національних та регіональних патентних відомствах та змін у національних законах, що регулюють це питання.

В представленій статті докладно висвітлено проходження заявки РСТ/IB2019/057809 в національній фазі в патентних відомствах Австралії (IP Australia) та США (USPTO). Також, розглянуто апеляції та наступні судові процеси за згаданими заявками. Аргументація сторін, яку наведено в представленій статті, буде цікава широкому колу фахівців у сфері інтелектуальної власності та, зокрема, судовим експертам у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, практичний приклад лінгвістичного аналізу, застосований суддею при розгляді справи у Федеральному суді Австралії, буде корисним для судових експертів. Також, для фахівців у сфері інтелектуальної

власності будуть корисними посилання на джерела, в яких докладно описані згадані судові процеси. В представленій статті також викладено короткий огляд проходження цієї заявки у національних фазах інших країн з наведенням відповідних номерів національних заявок, що дасть змогу фахівцям з інтелектуальної власності відслідкувати стан діловодства за цими заявками в майбутньому.

Ключові слова: інтелектуальна власність, штучний інтелект, винахід, патент, апеляція, суд, судова експертиза.

Tomachynskyi Serhii Mykolayovych,

Judicial expert of the Laboratory of Industrial Property Rights, Research Center for Forensic Examination on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, 01133, Kyiv, L. Ukrainka Boulevard, 26, of. 501, tel. +38 0506836561, e-mail: tomachyn@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7865-0615>

Kovaleva Natalia Mykolayivna,

Acting Head of the Laboratory of Industrial Property Law of the Scientific Research Center of Forensic Examination from the questions of Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, forensic expert in the field of intellectual property, high qualification class, 01133, Kyiv, Lesia Ukrainka Boulevard, bldg. 26, of. 501, e-mail: kovalova.n@ukr.net; +38 0975760909, <https://orcid.org/0000-0002-6667-840X>

Adler Olexandr Grigorievich,

candidate of technical sciences, Deputy Director, forensic expert, Research Center for Forensic Examination on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, Lesi Boulevard Ukrainian 26, of. 501, Kyiv, 01133, alexgrigadler@ukr.net; мен.:+38 044- 285-64-74. <https://orcid.org/0000-0002-0377-4162>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS AN INVENTOR: STATE, PROBLEMS, DEVELOPMENT PROSPECTS

Abstract. The present article considers the filing of an application under the procedure under the Patent Cooperation Treaty (PCT), in which the inventor indicates artificial intelligence. This is the first example in the history of mankind when the inventor in the patent application is not a person. Patent systems of different countries are not ready for such an event and the passage of such an application in the national phases of these countries will differ from each other.

However, there is no doubt that in the world attempts to declare artificial intelligence as an inventor will continue. Currently, intellectual property experts are discussing the possible consequences of this phenomenon. This discussion has already suggested the need to develop and sign an international agreement to develop a unified approach to such applications in national and regional patent offices and changes in national laws governing this issue.

The presented article details the passage of application PCT / IB2019 / 057809 in the national phase in the patent offices of Australia (IP Australia) and the United States (USPTO). Also, appeals and subsequent lawsuits on the mentioned applications were considered. The arguments of the parties presented in this article will be of interest to a

wide range of experts in the field of intellectual property and, in particular, forensic experts in the field of intellectual property. In particular, a practical example of linguistic analysis used by a judge in a case before the Federal Court of Australia will be useful for forensic experts. Also, for professionals in the field of intellectual property will be useful references to sources that describe in detail the mentioned lawsuits. This article also provides a brief overview of the progress of this application in the national phases of other countries, with the relevant numbers of national applications, which will allow intellectual property professionals to monitor the status of the records of these applications in the future.

Key words: intellectual property, artificial intelligence, invention, patent, appeal, court, forensic examination.

Постановка проблеми. Перше в світі визнання судом штучного інтелекту винахідником тягне за собою низку наслідків. Так, наприклад, з пошуку, проведеного по базах даних ВОІС та Укрпатенту, видно, що дана заявка не заходила в національну фазу в Україні і вже не може бути подана в Україні. В Україні, в ст. 1 Закону Про охорону прав на винаходи і корисні моделі однозначно визначено: «винахідник – людина, інтелектуальною, творчою діяльністю якої створено винахід (корисну модель)» [1]. В майбутньому подібні заявки будуть подаватися у патентні відомства різних країн. Особливості проходження розгляду заявки в національній фазі різних країн та аргументація в судових процесах по ній можуть бути корисними для фахівців з інтелектуальної власності, зокрема, для судових експертів в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що основні події, які стосуються теми представленої статті почали розвиватися з вересня 2019 року, вони відразу привернули пильну увагу як фахівців, так і широкого загалу. Так серед публікацій, є статті у фахових журналах з інтелектуальної власності [2, 3] в них розповідається про систему DABUS та порушено питання про проблеми з якими стикаються заявки, в яких винахідником є штучний інтелект (далі ШІ).

Стаття Райана Еббота (Ryan Abbott), професора права та медичних наук університету Суррею, цікава ще й тим, що він є одним із юристів, що виступають від імені DABUS. Також цій темі присвячені статті в ЗМІ [4, 5], в яких обговорюють проблеми права власності винахідника-машини та вказано на необхідність патентної системи швидше адаптуватися до викликів сучасних технологій. Також є ряд публікацій на сайтах патентних повірених та патентних відомств різних країн, зокрема, і на офіційному сайті ДП «Український інститут інтелектуальної власності» [6, 7] де коротко описані судові рішення, пов'язані з заявкою, де ШІ заявлений як винахідник.

Мета статті полягає у виявленні проблемних питань проходження розгляду заявки, в якій винахідником зазначено штучний інтелект, в патентних відомствах та судах різних країн. Також, метою статті є привернення уваги фахівців з інтелектуальної власності до актуальності такої проблеми для патентної та судової систем інших країн та України.

Виклад основного матеріалу. Незаперечним є той факт, що закони та підзаконні нормативно-правові акти відіграють важливу роль в роботі судового експерта. Важливою складовою їх ефективного застосування є їх відповідність тим ситуаціям, що потребують врегулювання шляхом судових

ухвал. Сучасні технології розвиваються дуже динамічно і це інколи призводить до того, що окремі нові ситуації реального життя потребують вдосконалення деяких нормативно-правових актів. Нещодавно сталася цікава подія в галузі прав інтелектуальної власності, яка є яскравим прикладом такої ситуації.

17 вересня 2019 року було подано заявку РСТ/IB2019/057809 згідно з Договором про патентну кооперацію, номер публікації WO2020079499. Ця подія цікава тим, що винахідником в ній зазначено DABUS (Device for the Autonomous Bootstrapping of Unified Sentience). Це перший в історії людства приклад, коли винахідником вказано не людину. DABUS – це пристрій, який використовує нейрокомп'ютерну систему, що здатна створювати нові концепції. Він використовує штучні нейронні мережі з кількома генераторами, які імітують роботу нейронних мереж людського мозку [8]. 8 жовтня 2020 року ця заявка увійшла в національну фазу в Австралії під номером AU2019363177A1. При її розгляді в патентному відомстві Австралії (IP Australia) 12 лютого 2021 року, заступник уповноваженого з питань патентів (далі – *заступник уповноваженого*) визначив, що заявка на патент не відповідає нормам положення 3.2C(2)(aa) Патентного регламенту Австралії, про що було повідомлено заявника. Однак, заявник за цією заявкою, доктор Стівен Талер (Stephen Thaler), не погодився з таким рішенням і домігся судового перегляду цього рішення шляхом оскарження його у Федеральному суді Австралії. Під час судового розгляду цієї незвичайної справи були наведені та розглянуті аргументи, які становлять інтерес для судових експертів, адвокатів, патентних повірених, суддів та інших фахівців, що мають відношення до сфери інтелектуальної власності.

Позиція заступника уповноваженого полягала в тому, що система штучного інтелекту може придумати щось, що задовольняє всім вимогам патентоспроможності щодо новизни, винахідницького рівня та промислової придатності, але такий винахід не буде патентоздатним, оскільки закон вимагає саме людини-винахідника і, таким чином, заявка AU2019363177A1 не відповідає нормам положення 3.2C(2)(aa) Патентного регламенту Австралії [9].

Суддя Федерального суду Джонатан Біч (Johnathan Beach) досить докладно обґрунтував своє бачення ситуації. Ним було докладно розглянуто принцип функціонування комп'ютерних нейромереж взагалі і системи DABUS зокрема. Так, ним було зазначено: «DABUS був навчений поєднанням контрольованого і неконтрольованого навчання. Спочатку навчання здійснювалося за участю людини шляхом презентації фундаментальних концепцій. Лінгвістичні мережі орієнтовані на групу синонімів та безпосередніх асоціацій для різних загальних та технічних термінів; наприклад, для концептуального простору «гроші», прикладами навчання були «гроші», «валюта», «вексель» та «капітал». Інші мережі були зосереджені на зображеннях. Система накопичувала знання, оскільки окремі мережі з'єднувалися між собою спочатку у подвійні та потрійні комбінації понять, а потім у довші ланцюжки понять. Пізніше система згенерувала уявлення, запропоновані нею для схвалення чи несхвалення людиною. Потім системі була дозволена вільна робота і це була фаза генеративного навчання без нагляду» [10]. Крім того, суддею було наведено приклади використання штучного інтелекту в фармацевтичній галузі, зокрема системи BANDIT (Bayesian analysis for the determination of drug

interaction targets). Також, суддя Біч зазначив, що в англійській мові слова, які закінчуються на «-or» або на «-er» можуть означати як людину, так і річ (пристрій) і як приклади навіть такі приклади: “computer”, “controller”, “regulator”, “distributor”, “collector”, “lawnmower” та “dishwasher”. Крім того, суддя навіть і такі міркування: «В підсумку та з наступних причин, на мій погляд, система штучного інтелекту може бути винахідником з точки зору закону. По-перше, винахідник – це іменник-агенс; агенсом може бути особа або річ, яка винаходить. По-друге, це утримує відображення реальності в термінах багатьох інших патентоздатних винаходів, де не можна розсудливо сказати, що людина є винахідником. По-третє, ніщо в Законі не диктує протилежного висновку» [10]. Таким чином, суддя Федерального суду Австралії Джонатан Біч скасував рішення заступника уповноваженого і повернув заявку AU2019363177A1 на розгляд до патентного відомства Австралії. Слід зазначити, що заступником уповноваженого було подано апеляцію на це рішення Федерального суду Австралії, так що ця історія має продовження.

Доктор Талер здійснив кілька спроб одержати патенти в ряді країн. Переважна більшість таких спроб були невдалими. Так, Талеру відмовили патентні відомства Канади та Європейське патентне відомство [4]. Певною мірою несподіваною виглядає відмова патентного відомства Великобританії, з огляду на той факт, що в 1988 році Великобританія стала першою країною, яка забезпечила чіткий захист авторське право на ШІ та на твори, створені комп'ютером [3]. Досить цікава ситуація склалася з Відомством з патентів та торговельних марок Сполучених штатів Америки (USPTO). Заявка для входження в національну фазу була

подана Стівеном Талером 29 липня 2019 року, в якій ім'я винахідника (given name) було вказано як «DABUS», а прізвище винахідника (family name) як “Invention generated by artificial intelligence”. Вже 8 серпня того ж року USPTO повідомило про неможливість ідентифікувати в Таблиці даних заявки (ADS) жодного винахідника за його офіційним іменем і затребувало подання відсутніх відомостей. 29 серпня 2019 року Стівен Талер подав петицію про прийняття найменування первинно вказаних даних як ім'я винахідника. Після цього, керівництво USPTO у жовтні 2019 року зверталось через видання Federal Register (офіційний журнал Федерального уряду США) до фахівців з інтелектуальної власності та громадськості із низкою запитань про ШІ як суб'єкт прав інтелектуальної власності та про надання письмових аргументів щодо необхідності змін у відповідних законах у цій галузі права та ризиками, які можуть бути з цим пов'язані [11]. За результатами одержаних відповідей та ґрунтуючись на 35 U.S.C. (§§ 100(a), 100(f), 101, 102, та 115), 17 грудня 2019 року USPTO відмовило Стівену Талеру у задоволенні петиції, після чого він подав ще одну петицію до USPTO, яка була відхилена 22 квітня 2020 року [12]. В червні 2020 року Талер подав позов до Східного окружного суду штату Вірджинія і 2 вересня 2021 суддя Леоні Брінкема (Leonie M Brinkema) виніс рішення на користь USPTO [13].

В інших країнах на розгляді знаходяться такі заявки, які є результатом входження в національні фази заявки PCT/IB2019/057809: BR112021008931-4 (Бразилія), CN2019800061580 (Китай), IN202017019068 (Індія), IL268604 та IL268605 (Ізраїль), JP110001519 (Японія), NZ776029 (Нова Зеландія), KP10-2020-7007394 (Республіка Корея), SA521422019 (Саудівська

Аравія), СН00408/2021 (Швейцарія), TW108137438 і TW108140133 (Тайвань). Наразі, лише в Південно-Африканській республіці Стівену Талеру був виданий патент за заявкою ZA202103242A, яка є результатом входу в національну фазу заявки РСТ/ІВ2019/057809, однак, тут слід зазначити, що в Південно-Африканській республіці діє депозитарна система видачі патентів (без проведення експертизи заявок по суті).

Перше в світі визнання судом штучного інтелекту винахідником тягне за собою низку наслідків. Так, заявка РСТ/ІВ2019/057809 була подана за процедурою, передбаченою Договором про патентну кооперацію (РСТ) і як країни призначення було вказано багато регіональних патентних відомств та країн, в тому числі і Україна. З пошуку, проведеного по базах даних ВОІВ та Укрпатенту, видно, що дана заявка в Україні не заходила в національну фазу і вже не може увійти в неї. Слід зазначити, що в ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» однозначно визначено: «винахідник – людина, інтелектуальною, творчою діяльністю якої створено винахід (корисну модель)» [1].

Можливо, це і є однією з причин того, що заявка РСТ/ІВ2019/057809 не зайшла в національну фазу в Україні. Однак, не викликає сумнівів, що в сучасному світі спроби заявити ШІ як винахідника будуть тривати і надалі і входу таких заявок і національну фазу в Україні – лише питання часу. Також, слід зважати і на той факт, що сфера ІТ-технологій в Україні досить сильно розвинена і має багато кваліфікованих фахівців, тож створення ШІ, здатного робити винаходи в Україні теж цілком можливе. Таким чином, фахівцям з інтелектуальної власності та законотворцям в Україні слід працювати над тим, щоб чинне законо-

давство в галузі інтелектуальної власності відповідало викликам сучасних технологій.

Висновки та перспективи подальших розробок. Наразі, серед фахівців з інтелектуальної власності йде обговорення про можливі наслідки такого явища, як юридичне визнання штучного інтелекту винахідником. В рамках цього обговорення вже висловлювалися думки про необхідність розробки та підписання міжнародного договору для вироблення уніфікованого підходу до заявок такого типу у національних та регіональних патентних відомствах та введення відповідних змін у національні закони, що регулюють це питання. Активну участь в такому обговоренні приймає Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), яка закликала представників своїх країн-учасниць та всі зацікавлені сторони надавати свої коментарі та пропозиції з цієї проблеми [14]. Таким чином, є надія на те, що, спільними зусиллями фахівців різних країн, цю проблему буде вирішено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Про охорону прав на винаходи та корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради*. 1994. №7. Ст. 32.
2. Laura Adde, Joel Smith. Patent pending: the law on AI inventorship. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. 2021. Vol. 16, № 2, p. 97–98.
3. Ryan Abbott. The Artificial Inventor Project. *Wipo magazine*. 2019. № 6, P. 8-13.
4. Emma Woollacott. European Patent Office Rejects World's First AI Inventor. *Forbes*. 2020. Editors' pick. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/emmawoollacott/2020/01/03/european->

patent-office-rejects-worlds-first-ai-inventor/?ss=cybersecurity&sh=171665965cd0

5. Tom Dines. A patent predicament: who owns an AI-generated invention? *Financial Times*. 2019. – Режим доступу: <https://www.ft.com/content/84677ec8-be73-11e9-9381-78bab8a70848>

6. Суд Австралії визнав можливість надання штучному інтелекту статусу винахідника. 6 серпня 2021 року. – Режим доступу: <https://ukrpatent.org/uk/news/main/australia-court-06082021>

7. Суд в США визначив, що штучний інтелект не може бути зазначений як винахідник у патентах. 10 вересня 2021 року. – Режим доступу: <https://ukrpatent.org/uk/news/main/DABUS-10092021>

8. Steve L. Thaler, “DABUS in a Nutshell,” APA Newsletter on Philosophy and Computers, Vol. 19, No. 2 (Spring 2020) pp. 35-38

9. Patents Regulations 1991. Federal Register of Legislation. – Режим доступу: <https://www.legislation.gov.au/Details/F2020C00984>

10. Thaler v Commissioner of Patents [2021] FCA 879. Federal court of Australia. – Режим доступу: <https://www.judgments.fedcourt.gov.au/judgments/Judgments/fca/single/2021/2021fca0879>

11. Patent and Trademark Office. Request for Comments on Intellectual Property Protection for Artificial Intelligence Innovation. *Federal Register*. 2019. Vol. 84, No. 210. Notices, 58141.

12. 35 U.S. Code CHAPTER 10 – PATENTABILITY OF INVENTIONS. – Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/35/part-II/chapter-10>

13. Leonie M. Brinkema. Stephen Thaler v. Andrew Hirshfeld. Memorandum Opinion. – Режим доступу: https://casetext.com/case/thaler-v-hirshfeld?_cf_chl_jschl_tk_=pmd_jY3U_zX49YTB7K8dbIOZNIv5QHvsB.fU8le4xP4GBr8-1634821709-0-gqNtZGzNAMWjcnBszQhl

14. Impact of Artificial Intelligence on IP Policy: Call for Comments. – Режим доступу:

https://www.wipo.int/about-ip/en/artificial_intelligence/call_for_comments/

REFERENCES:

1. Закон України “Pro okhoronu prav na vynakhody i korysni modeli” : vid 15 hrudnia 1993 roku [Law of Ukraine “On the Protection of Rights to Inventions and Utility Models” from December 15, 1993]. (1994). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 7. Art. 32 [in Ukrainian].

2. Laura Adde, Joel Smith. Patent pending: the law on AI inventorship. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. 2021. Vol. 16, № 2, p. 97–98 [in English].

3. Ryan Abbott. The Artificial Inventor Project. *Wipo magazine*. 2019. № 6, P. 8-13 [in English].

4. Emma Woollacott. European Patent Office Rejects World’s First AI Inventor. *Forbes*. 2020. Editors’ pick. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/emmawoollacott/2020/01/03/european-patent-office-rejects-worlds-first-ai-inventor/?ss=cybersecurity&sh=171665965cd0> [in English].

5. Tom Dines. A patent predicament: who owns an AI-generated invention? *Financial Times*. 2019. Retrieved from <https://www.ft.com/content/84677ec8-be73-11e9-9381-78bab8a70848> [in English].

6. Суд Австралії визнав можливість надання штучному інтелекту статусу винахідника. 6 серпня 2021 року. Retrieved from <https://ukrpatent.org/uk/news/main/australia-court-06082021> [in Ukrainian].

7. Суд в США визначив, що штучний інтелект не може бути зазначений як винахідник у патентах. 10 вересня 2021 року. Retrieved from <https://ukrpatent.org/uk/news/main/DABUS-10092021> [in Ukrainian].

8. Steve L. Thaler, “DABUS in a Nutshell,” APA Newsletter on Philosophy and Computers, Vol. 19, No. 2 (Spring 2020) pp. 35-38 [in English].

9. Patents Regulations 1991. Federal Register of Legislation. Retrieved from <https://www.legislation.gov.au/Details/F2020C00984> [in English].

10. Thaler v Commissioner of Patents [2021] FCA 879. Federal court of Australia. Retrieved from <https://www.judgments.fed-court.gov.au/judgments/Judgments/fca/single/2021/2021fca0879> [in English].

11. Patent and Trademark Office. Request for Comments on Intellectual Property Protection for Artificial Intelligence Innovation. *Federal Register*. 2019. Vol. 84, No. 210. Notices, 58141. [in English].

12. 35 U.S. Code CHAPTER 10 – PATENT-ABILITY OF INVENTIONS. Retrieved from

<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/35/part-II/chapter-10> [in English].

13. Leonie M. Brinkema. Stephen Thaler v. Andrew Hirshfeld. Memorandum Opinion. Retrieved from https://casetext.com/case/thaler-v-hirshfeld?__cf_chl_jschl_tk__=p-md_jY3U_zX49YTB7K8dbIOZNV5QHvsB.fU-8le4xP4GBr8-1634821709-0-gqNtZGzNAM-WjcnBszQhl [in English].

14. Impact of Artificial Intelligence on IP Policy: Call for Comments. Retrieved from https://www.wipo.int/about-ip/en/artificial_intelligence/call_for_comments/ [in English].

УДК 339.1

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-111-124](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-111-124)

Архіпов Віктор Віталійович,

кандидат технічних наук, судовий експерт Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, E-mail: exavv@ukr.net, тел.: +38-098-695-50-47, бульвар Л. Українки, 26, офіс 501, м. Київ, 01133, <https://orcid.org/0000-0002-7695-2169>

Артюх Тетяна Миколаївна,

доктор технічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, E-mail: artuykhtn@gmail.com, тел.: +38-050-332-25-42, вул. Васильківська, 90 А, м. Київ, Україна, 03022, <https://orcid.org/0000-0003-3541-6690>

Світлана Ягелюк Володимирівна,

доктор технічних наук, професор кафедри товарознавства та експертизи в митній справі Луцького національного технічного університету, E-mail: cler2010@gmail.com, тел.: +38-095-537-18-98 вул. Львівська, 75, м. Луцьк, Волинська обл. 43018, <https://orcid.org/0000-0002-7428-0848>,

ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ТОВАР У СУДОВІЙ ТОВАРОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Анотація. Розглянуті особливості функціонування енергетичного ринку і особливості його товару – електроенергії. Визначено специфіку споживчої вартості і вартості даного товару, особливості його виробництва, а також реалізації.

До специфіки товару «електроенергія» можна віднести, по-перше, неможливість її зберігання. Її повинно проводитися рівно стільки, скільки буде потрібно, і саме в певний час. Тобто це – ринок без складу зберігання. По-друге, при передачі (продажу) електроенергії неможлива її передача в певному напрямку. Ці властивості визначають специфіку торгівлі електроенергією. Ще однією особливістю електроенергії є те, що вона – найзручнішою формою енергії.

У той же час електроенергія приймає форму товару і має споживчу вартість і вартість. Саме вони визначають специфіку електроенергетичної сфери.

По-перше, електроенергія однакової якості може вироблятися на підприємствах з самим різним технологічним рівнем. Саме ця її властивість створює можливість об'єднувати електростанції, які використовують різні види палива і оснащені обладнанням неоднакового технологічного рівня в єдині електроенергетичні системи.

По-друге, споживча вартість товару «електроенергія» задовольняє потреби людини в момент її виробництва, оскільки в даний час не існує методів зберігання електроенергії в значних кількостях. Це зближує електроенергетику зі сферою послуг.

Серйозні відмінності від останньої полягають в тому, що після приєднання споживача до джерела електроенергії створюється можливість споживання електроенергії, проте саме споживання настає не відразу, в результаті домовленості продавця та покупця, а пізніше. На відміну від сфери послуг, в електроенергетиці важливо оцінити, враховуючи минулі обсяги споживання, а також види і обсяги господарської діяльності споживачів, майбутні можливі максимальні значення навантаження і максимального споживання електроенергії. Це так звані пікові навантаження.

Дана особливість електроенергетики призводить до того, що у вартості тарифів на електроенергію (особливо для великих споживачів) може враховуватися як можливість споживання, так і власне споживання (що приймає форму плати за дозволену до споживання потужність і за фактично спожиту електроенергію).

Встановлено, що найбільш достовірною та об'єктивною інформацією про рівень цін на роздрібному ринку електроенергії в Україні може бути цінова інформація, що міститься у у Звітах з моніторингу функціонування роздрібного ринку електричної енергії на офіційному сайті НКРЕКП, яку можна використовувати при проведенні судових товарознавчих досліджень.

Ключові слова: енергетика, електроенергія, властивості товару електроенергії, особливості товару електроенергії, ціноутворення в електроенергетиці, роздрібний ринок електроенергії.

Arkhipov Viktor Vitaliiovych,

Candidate of Technical Sciences, Forensic Expert, Research Center for Forensic Expertise on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, 01133, Kyiv, 26 Lesi Ukrainky Blvd; Contact tel.: (044) 592-14-01, E-mail: exavv@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-9594-6314>.

Artyukh Tatyana Mykolaivna,

Doctor of Technical Sciences, Professor, Kyiv National Taras Shevchenko University; 03022, Kyiv, Vasilkivska str., 90A, Contact tel.: +38-050-332-25-42, E-mail: artyukhtn@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3541-6690>

Svitlana Yaheliuk Volodymyrivna,

Doctor of Technical Sciences, Professor, Lutsk National Technical University, 43018, Lutsk, Lvivska str. 75, Contact tel.: +38-095-537-18-98, E-mail: cler2010@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7428-0848>.

ELECTRICITY AS A SPECIFIC GOODS IN FORENSIC COMMODITY EXAMINATION

Abstract. Features of functioning of the energy market and features of its goods – the electric power are considered. The specifics of consumer value and value of this product, features of its production, as well as sales are determined.

The specifics of the product «electricity» include, first, the impossibility of its storage. It should be held exactly as needed, and at a certain time. That is, it is a market without storage. Secondly, when transmitting (selling) electricity, it is impossible to transmit it in a certain direction. These properties determine the specifics of electricity trade. Another feature of electricity is that it is the most convenient form of energy.

At the same time, electricity takes the form of goods and has a consumer value and value. They determine the specifics of the electricity sector.

First, electricity of the same quality can be produced at enterprises with different technological levels. It is this property that makes it possible to combine power plants that use different types of fuel and are equipped with equipment of different technological level into a single power system.

Secondly, the consumer value of the product «electricity» meets the needs of man at the time of its production, because currently there are no methods of storing electricity in large quantities. This brings electricity closer to the service sector. Serious differences from the latter are that after the consumer connects to the source of electricity, it is possible to consume electricity, but the consumption itself does not occur immediately, as a result of an agreement between seller and buyer, and later. In contrast to the service sector, in the electricity sector it is important to assess, taking into account past consumption volumes, as well as the types and volumes of economic activity of consumers, the future possible maximum values of load and maximum electricity consumption. These are the so-called peak loads.

This feature of electricity leads to the fact that the cost of electricity tariffs (especially for large consumers) can take into account both the possibility of consumption and actual consumption (which takes the form of payment for permitted capacity and for actually consumed electricity).

It is established that the most reliable and objective information on the level of prices in the retail electricity market in Ukraine may be price information contained in the Reports on monitoring the functioning of the retail electricity market on the official website of the National Commission for Electricity Market Research.

Keywords: energy, electricity, properties of the electricity product, features of the electricity product, pricing in the electricity sector, retail electricity market.

Постановка проблеми. У 2017 році на Україні було прийнято Закон України «Про ринок електричної енергії»[1], який визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку електричної енергії, регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, купівлею-продажем, постачанням електричної енергії для забезпечення надійного та безпечного постачання електричної енергії споживачам з урахуванням інтересів споживачів, розвитку ринкових відносин, мінімізації витрат на постачання електричної енергії та мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Електроенергія є товаром тому, що має споживчу вартість; виступає продуктом людської праці, має міно-

ву вартість і вартість; є специфічним товаром, споживча вартість якого унікальна; унікальність електроенергії як товару проявляється і в особливостях ціноутворення на неї.

Формування кінцевих цін електропостачальниками, що здійснюють продаж електричної енергії споживачам, не підлягає регулюванню, крім випадків, передбачених вищезазначеним Законом України щодо постачальника універсальних послуг та постачальника «останньої надії».

Проведення судової експертизи по встановленні ринкової вартості електроенергії може бути викликано різними обставинами. Зокрема, при несанкціонованому підключенні та відбору електроенергії з електричних мереж, може виникнути питання визна-

чення розміру збитків. Необхідність в проведенні оцінки електроенергії, в тому числі і ретроспективної на сьогоднішній день є вже актуальною для корупційних органів при притягнення до відповідальності посадових осіб за корупційні правопорушення і так далі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нами було зроблено огляд та дослідження літератури, наукових публікацій з судової товарознавчої експертизи, але питання дослідження «електроенергії» як товару у судовій товарознавчій експертизі ні ким із науковців не досліджувався.

Мета статті. Розглянути особливості функціонування енергетичного ринку і особливості його товару – електроенергії. Встановлено специфіку споживчої вартості і вартості даного товару, особливості його виробництва, а також реалізації.

Проаналізувати порядок ціноутворення і визначення вартості електроенергії як специфічного товару.

Виклад основного матеріалу. Електроенергетика має ряд особливостей, невіддільних від специфічного продукту – електроенергії і відрізняють її від інших сфер і галузей.

Основною задачею товарознавства, як науки є виявлення особливостей електроенергії як специфічного товару, що визначає характер ціноутворення на нього.

Як відзначають в своїх дослідженнях деякі товарознавці, електроенергія як товар має свої особливості:

- неможливість запасати електричну енергію (єдність виробництва та споживання);

- залежність обсягів виробництва енергії виключно від споживачів і неможливість нарощувати обсяги виробництва за бажанням і ініціативи енергетиків;

- необхідність оцінювати обсяги виробництва і споживання енергії не тільки в розрахунку на рік, як це робиться в інших галузях промисловості, але і часові величини енергетичних навантажень;

- необхідність безперерйного енергопостачання споживачів;

- планування енергоспоживання на кожен день і кожен годину протягом року (необхідність розробки графіків навантаження на кожен день місяця з урахуванням сезону, кліматичних умов, дня тижня та інших факторів)[2].

Особливістю електроенергетики є той факт, що при нормальній роботі електроенергетичної системи виробники виступають перед споживачами як єдиний виробник, а всі споживачі виступають перед виробниками як один споживач.

Диспетчер електричних мереж зобов'язаний забезпечити необхідний баланс між споживанням і виробництвом електроенергії. На випадок аварій в енергосистемах встановлюється спеціальна автоматика, яка відключає при зниженні частоти менш важливих споживачів.

До специфіки товару «електроенергія» можна віднести, по-перше, неможливість її зберігання. Її повинно проводитися рівно стільки, скільки буде потрібно, і саме в певний час. Тобто це – ринок без складу зберігання. По-друге, при передачі (продажу) електроенергії неможлива її передача в певному напрямку. Ці властивості визначають специфіку торгівлі електроенергією. Ще однією особливістю електроенергії є те, що вона – найзручнішою формою енергії.

У той же час електроенергія приймає форму товару і має споживчу вартість і вартість. Саме вони визначають специфіку електроенергетичної сфери.

По-перше, електроенергія однакової якості може вироблятися на підприємствах з самим різним технологічним рівнем. Саме ця її властивість створює можливість об'єднувати електростанції, які використовують різні види палива і оснащені обладнанням неоднакового технологічного рівня в єдині електроенергетичні системи.

По-друге, споживча вартість товару «електроенергія» задовольняє потреби людини в момент її виробництва, оскільки в даний час не існує методів зберігання електроенергії в значних кількостях. Це зближує електроенергетику зі сферою послуг. Серйозні відмінності від останньої полягають в тому, що після приєднання споживача до джерела електроенергії створюється можливість споживання електроенергії, проте саме споживання настає не відразу, в результаті домовленості продавця та покупця, а пізніше. На відміну від сфери послуг, в електроенергетиці важливо оцінити, враховуючи минулі обсяги споживання, а також види і обсяги господарської діяльності споживачів, майбутні можливі максимальні значення навантаження і максимального споживання електроенергії. Це так звані пікові навантаження.

Дана особливість електроенергетики призводить до того, що у вартості тарифів на електроенергію (особливо для великих споживачів) може враховуватися як можливість споживання, так і власне споживання (що приймає форму плати за дозволу до споживання потужність і за фактично спожиту електроенергію). Таке можливе і в сфері послуг, але в електроенергетиці воно проявляється особливо яскраво.

Ринок електроенергії своєрідний. Ситуація не змінюється від того, чи проводиться оплата споживаної електроенергії в кредит або після фактичного споживання. Продавець заздалегідь не може знати, про який обсяг

споживання він буде домовлятися з покупцем.

При цьому нічого не змінюється також, якщо в ланцюжку «виробник-споживач» виникають додаткові ланки, наприклад розподільні компанії.

По-третє, на відміну від інших сфер і галузей виробництва, продукт праці – електроенергія не зазнає істотних якісних змін на всіх стадіях технологічного ланцюжка (виробництво, передача, розподіл), оскільки зміна напруги на всьому шляху від виробника до споживача є чисто кількісним. До того ж продукт праці електроенергетиків не залишається у нових товарах навіть в якості якогось матеріального субстрату. А отже, більш складна праця на атомних станціях (у порівнянні з працею на теплової станції на вугіллі або мазуті) не створює нової споживчої вартості більш високої якості (як в інших галузях) і це не відображається на конкурентоспроможності товару «електроенергія».

Набагато важче підтримувати якість продукту «електроенергія» в технічному сенсі. З ростом електроспоживання та створенням національних і міжнародних енергосистем складність цього зростає. Суб'єкти сучасної економіки як споживачі пред'являють до якості електроенергії все більш високі вимоги. Саме тому існує точка зору, згідно з якою основними напрямками продуктової політики електрогенеруючих компаній повинно бути забезпечення високої якості продукції, що поставляється, зокрема відповідність технологічним показникам (значенням частоти і напруги), а також надійність і стабільність поставок [3].

Крім того, електроенергія, беручи участь в процесі виробництва, переносить свою вартість на створюваний продукт, не вносячи в нього ніяких змін матеріально майнового характеру, тому з маркетингової точки зору її

не можна віднести ні до одиничного товару, ні тим більш до товару-групи, товару об'єкту або товару- програмі [4].

Відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії»[1] впровадження нового ринку електричної енергії в Україні було здійснено в два етапи. З 01.01.2019 стартувала робота роздрібного ринку електричної енергії за новими правилами, а з 01.07.2019 був запущений ринок «на добу наперед» та внутрішньодобовий ринок, ринок двосторонніх договорів, балансуєчий ринок, а також ринок допоміжних послуг.

Роздрібний ринок електричної енергії – система відносин, що виникають між споживачем електричної енергії та електропостачальником у процесі постачання електричної енергії, а також іншими учасниками ринку, які надають пов'язані з постачанням електричної енергії послуги.

Учасниками роздрібного ринку електричної енергії є:

- Електропостачальники;
- Оператор системи передачі;
- Оператори систем розподілу;
- Оператори малих систем розподілу;
- Споживачі (у тому числі основні споживачі та субспоживачі);
- Виробники електричної енергії (які підпадають під визначення розподіленої генерації).

Ефективна організація роздрібного ринку електричної енергії має велике значення для функціонування і розвитку електроенергетичної галузі та полягає у створенні ефективної і прозорої системи взаємовідносин, формуванні сприятливих умов для реальної конкуренції серед електропостачальних компаній, а також створенні умов для забезпечення надійного та безперервного постачання електричної енергії кінцевому спо-

живачу. У цьому контексті ключовим є забезпечення впровадження вимог Закону України «Про ринок електричної енергії» [1] в частині відокремлення та незалежності операторів систем розподілу, що полягає у відокремленні збутової функції (постачання електричної енергії) від мережевих функцій (розподіл електричної енергії) електроенергетичного підприємства (обленерго).

На виконання вимог вищезазначеного Закону України у 2018 році відбулося юридичне та функціональне відокремлення діяльності з розподілу електричної енергії обленерго від інших видів діяльності (постачання та виробництво електричної енергії), у результаті чого 33 операторам систем розподілу були видані нові ліцензії на право провадження господарської діяльності з розподілу електричної енергії відповідно до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розподілу електричної енергії, затверджених постановою НКРЕКП від 27.12.2017 № 1470[5], та створеним 28 електропостачальникам видано нові ліцензії на право провадження господарської діяльності з постачання електричної енергії споживачу.

Відповідно до вищезазначеного Закону України[1] постачання електричної енергії є конкурентним видом діяльності та здійснюється електропостачальниками на підставі ліцензії на право провадження господарської діяльності з постачання електричної енергії споживачу, виданої НКРЕКП. Відповідно до положень Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з постачання електричної енергії споживачу, затверджених постановою НКРЕКП від 27 грудня 2017 року № 1469[6], місцем провадження господарської діяльності з постачання електричної енергії споживачу є територія України, крім по-

стачання універсальної послуги та постачання «останньої надії», для яких місцем провадження господарської діяльності є територія, яка визначається відповідно до положень Закону.

Формування кінцевих цін електропостачальниками, що здійснюють продаж електричної енергії споживачам, не підлягає регулюванню, крім випадків, передбачених Законом щодо постачальника універсальних послуг та постачальника «останньої надії».

Постачання електричної енергії (ПВЦ) здійснюється на підставі договору про постачання електричної енергії споживачу, який розробляється електропостачальником на основі Примірного договору про постачання електричної енергії споживачу, форма якого затверджена НКРЕКП у складі ПРРЕЕ. *Постачання електричної енергії за цим договором здійснюється за вільними цінами.* Відмінність цього типу договору від інших типів договорів на постачання електричної енергії полягає в тому, що споживач та електропостачальник за домовленістю можуть будувати свої взаємовідносини шляхом доповнення і конкретизації змісту та умов договору, зміни окремих умов договору за взаємною згодою сторін, зокрема щодо вартості/ціни послуги, способу та порядку оплати, порядку обліку електричної енергії, порядку припинення та відновлення постачання електричної енергії тощо, на взаємовигідних умовах.

Постачальник універсальної послуги (далі – ПУП) – визначений відповідно до Закону електропостачальник, який виконує зобов'язання щодо надання універсальної послуги³. *Упродовж трьох років з 01 січня 2019 року функції постачальників універсальних послуг на закріплених територіях (області та місто Київ) виконують 25 електропостачальників, створених у результаті здійснення заходів з відокремлення ОСР відпо-*

відно до вимог пункту 13 розділу XVII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України [1].

Постачальник універсальних послуг здійснює постачання електричної енергії на підставі договору про постачання електричної енергії постачальником універсальних послуг, який розробляється ПУП на основі Типового договору про постачання електричної енергії постачальником універсальних послуг, форма якого затверджена НКРЕКП у складі ПРРЕЕ. Особливістю цього типу договору є те, що сторони не можуть відступати від його змісту, але мають право конкретизувати його умови, які не суперечать законодавству. Це в першу чергу стосується питання визначення ціни на послуги постачальника універсальної послуги, оскільки ціни (тарифи) на універсальні послуги кожного ПУП до 31 грудня 2021 року встановлюються Регулятором у відповідності до вимог Закону України «Про ринок електричної енергії» [1].

Постачальник «останньої надії» (далі – ПОН) – визначений відповідно до Закону електропостачальник, який за обставин, встановлених Законом, забезпечує безперебійне постачання електричної енергії споживачам на обмежений період часу. ПОН здійснює постачання електричної енергії на основі Типового договору про постачання електричної енергії постачальником «останньої надії», затвердженого ПРРЕЕ, та у випадках, передбачених Законом «Про ринок електричної енергії» [1]. Договір постачання електричної енергії між постачальником «останньої надії» і споживачем вважається укладеним з початку фактичного постачання електричної енергії такому споживачу. Постачальник «останньої надії» постачає електричну енергію споживачу протягом строку, що не може перевищувати 90 днів. Після завершення

зазначеного строку постачальник «останньої надії» припиняє електропостачання споживачу.

З метою забезпечення загального економічного інтересу в електроенергетичній галузі України, необхідного для задоволення інтересів громадян, суспільства і держави, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 року № 1023-р[7] *постачальником «останньої надії»* на період з 01 січня 2019 року до 01 січня 2021 року визначено *Державне підприємство зовнішньоекономічної діяльності «Укрінтеренерго»*.

Територія здійснення діяльності ДПЗД «Укрінтеренерго» як постачальника «останньої надії» – територія України, крім території, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження.

Розподіл електричної енергії операторами систем розподілу (далі – ОСР). Оператор системи розподілу – юридична особа, відповідальна за безпечну, надійну та ефективну експлуатацію, технічне обслуговування та розвиток системи розподілу і забезпечення довгострокової спроможності системи розподілу щодо задоволення обґрунтованого попиту на розподіл електричної енергії з урахуванням вимог щодо охорони навколишнього природного середовища та забезпечення енергоефективності. ОСР надає послугу з розподілу електричної енергії на основі договору споживача про надання послуг з розподілу електричної енергії. Споживач за власним вибором (крім постачання електричної енергії постачальниками універсальних послуг або «останньої надії») оплачує послугу з розподілу за тарифами, встановленими НКРЕКП, безпосередньо на рахунок ОСР або через електропостачальника. Такий вибір зазначається в договорі про поста-

чання електричної енергії споживачу (обраній споживачем комерційній пропозиції). На кінець 2020 року діяльність з розподілу електричної енергії здійснювали 32 ОСР. Найбільшу кількість договорів зі споживачами/користувачами про надання послуг з розподілу електричної енергії, як і в попередніх кварталах, укладено такими компаніями: АТ «ДТЕК Дніпровські електромережі» – 8,0 %; АТ «Харківобленерго» – 7,1 %; ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» – 6,9 %; АТ «ДТЕК Одеські електромережі» – 5,9 %; ПрАТ «ДТЕК Київські регіональні електромережі» – 5,7 % від загальної кількості укладених договорів[8].

Найбільша кількість електропостачальників отримали доступ до електричних мереж ОСР таких компаній: ПрАТ «ДТЕК Київські регіональні електромережі», АТ «ДТЕК Дніпровські електромережі», АТ «Харківобленерго» та ПАТ «Запоріжжяобленерго» шляхом укладення договорів електропостачальника про надання послуг з розподілу електричної енергії з відповідними ОСР.

Роздрібні ціни на електричну енергію. Постачання електричної енергії споживачам здійснюється за вільними цінами, окрім випадків покладення на електропостачальника зобов'язань з надання універсальних послуг або виконання функцій постачальника «останньої надії». Ціни на послуги постачальника універсальних послуг визначаються у відповідності до Порядку формування цін на універсальні послуги, затвердженого постановою НКРЕКП від 05.10.2018 № 1177[9]. Ціна постачальника «останньої надії» визначається відповідно до Порядку формування ціни, за якою здійснюється постачання електричної енергії споживачам постачальником «останньої надії», затвердженого

постановою НКРЕКП від 05.10.2018 № 1179[10].

Роздрібний тариф, за яким споживач оплачував спожиту електричну енергію, **формувався** із:

- **закупівельної ціни** електричної енергії як товару, яку електропостачальник закупив за двосторонніми договорами та/або на організованих сегментах ринку;

- **тарифу на послуги з передачі** електричної енергії;

- **тарифу на послуги з розподілу** електричної енергії (у випадку приєднання до мереж ОСР) на відповідному класі напруги, встановленого НКРЕКП;

- **складової, яка забезпечувала покриття витрат з постачання** електричної енергії, або тарифу на послуги постачальника універсальних послуг, або тарифу на послуги постачальника «останньої надії».

Тарифи на розподіл електричної енергії для кожного оператора системи розподілу є різними і залежать від багатьох факторів, зокрема: структури та стану електричних мереж, втрат електроенергії в мережах, структури та обсягів споживання електроенергії, площі території, що обслуговується. Встановлення тарифів на послуги з розподілу електричної енергії здійснюються відповідно до Порядку встановлення (формування) тарифів на послуги з розподілу електричної енергії, затвердженого постановою НКРЕКП від 05.10.2018 № 1175[11].

Тарифи на послуги постачальника універсальних послуг встановлені у відповідності до вимог Методики розрахунку тарифу на послуги постачальника універсальних послуг, затвердженої постановою НКРЕКП від 05.10.2018 № 1176[12], а тарифи на послуги постачальника «останньої надії» – відповідно до Методики роз-

рахунку тарифу на послуги постачальника «останньої надії», затвердженої постановою НКРЕКП від 05.10.2018 № 1178[13].

Тарифи на електричну енергію для побутових споживачів (населення) згідно з діючими нормативно-правовими актами фіксовані та однакові на всій території України. Ураховуючи соціальний фактор, перегляд рівнів тарифів на електроенергію для населення відбувається без урахування всіх чинників, які мають визначати його рівень. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 № 483[14] щодо покладення спеціальних обов'язків на учасників ринку електричної енергії для забезпечення загальносуспільних інтересів фіксована ціна на електричну енергію для побутових споживачів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до Закону України[1] покладення зобов'язань з надання універсальних послуг та/або постачання «останньої надії» не обмежує права електропостачальника здійснювати постачання електричної енергії за вільними цінами. Зазначені положення обумовлюють два підходи до визначення рівня конкуренції на роздрібному ринку електричної енергії.

Підхід 1. При розрахунку враховуються виключно обсяги постачання електричної енергії за договором про постачання електричної енергії споживачу (ПВЦ)

Так за даними, що оприлюднено на сайті НКРЕКП [8] на кінець 2020р. найбільшу частку на ринку за обсягом постачання електричної енергії споживачам ПВЦ займали: ТОВ «Д.Трейдінг» – 29,6 %, **ТОВ «Енерго Збут Транс» – 8,1 %**, ТОВ «Київські енергетичні послуги» – 4,2 %, ТОВ «Торгова електрична компанія» – 3,5 % та ТОВ «Дніпровські енергетичні послуги». Найбільшу частку на ринку за обсягом

постачання електричної енергії побутовим споживачам у розрізі власників ПВД займали: група компаній ДТЕК з часткою на ринку 38,4 %, **ТОВ «Енерго Збут Транс» з часткою 8,1 %** та група компаній ТОВ «Енергопоставка» з часткою 5,4 %.

Підхід II. При розрахунку враховуються обсяги постачання електричної енергії за договором про постачання електричної енергії споживачу (ПВД) та обсяги постачання непобутовим споживачам за договором про постачання електричної енергії постачальником універсальних послуг.

Найбільшу частку на ринку за обсягом постачання електричної енергії непобутовим споживачам серед електропостачальників займали: ТОВ «Д.Трейдінг», **ТОВ «Енерго Збут Транс»**, ТОВ «Київські енергетичні послуги», ТОВ «Дніпровські енергетичні послуги» та ТОВ «Київська обласна енергопостачальна компанія». Найбільшу частку на ринку за обсягом постачання електричної енергії непобутовим споживачам у розрізі власників займали: група компаній ДТЕК з часткою на ринку 35,8 %, група компаній ТОВ «Енергопоставка» з часткою 8,7 % та **ТОВ «Енерго Збут Транс» з часткою 6,7 %**.

На виконання вимог законодавства та з метою відстеження стану, тенденцій та ефективності функціонування та розвитку ринків у сферах енергетики та комунальних послуг та прийняття відповідних рішень, спрямованих на вирішення виявлених проблем, НКРЕКП 14 вересня 2017 року було прийнято постанову № 1120 «Про затвердження Порядку здійснення Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, моніторингу ринків у сферах енергетики та комунальних послуг» [15].

З метою збору даних і актуальної інформації, необхідних для здійснення моніторингу ринку електричної енергії, 29 березня 2019 року Регулятором (НКРЕКП) було прийнято постанову № 450 «Про затвердження форм звітності з моніторингу для учасників ринку електричної енергії та інструкцій щодо їх заповнення» [16]. На основі показників, визначених у вищезазначеній постанові, даних, отриманих із форм звітності з моніторингу за кожний квартал Регулятор інформує про функціонування роздрібного ринку електричної енергії, яку він публікує у **Звітах з моніторингу функціонування роздрібного ринку електричної енергії** на офіційному сайті НКРЕКП.

Державний регулятор у своїх квартальних звітах публікує узагальнену інформацію яку отримують від компаній, які здійснюють постачання електричної енергії за вільними цінами, на роздрібному ринку України. Оприлюднюються мінімальні, середні та максимальні ціни для споживачів групи А та групи Б.

Споживачі групи А, це споживачі із площадками вимірювання, обсяг споживання електроенергії по яких визначається оператором системи за допомогою щодобового автоматизованого дистанційного зчитування облікових даних лічильників (погодинного або меншого періоду інтеграції);

Споживачі групи Б, це споживачі без погодинного обліку.

Як показує експертна практика, інформація яка міститься на сайті державних закупок (<https://prozorro.gov.ua>) не завжди відповідає реальним цінам, що склалися на роздрібному ринку електроенергії в Україні. Це тому, що як правило там також присутня інформація про укладені контракти за демпінговими цінами. За цими контрактами як правило електроенер-

гія може бути поставлена не в повному обсязі, а в деяких випадках постачання електроенергії і зовсім не починалося.

На нашу думку цінова інформація яку оприлюднює у вищевказаних звітах НКРЕКП про ринок електроенергії є найбільш достовірною та об'єктивною, і вона може бути використана при проведенні судових товарознавчих досліджень по встановленні вартості електричної енергії на роздрібному ринку України.

Висновки. Встановлено, що електроенергія є товаром тому, що має споживчу вартість; виступає продуктом людської праці, має мінову вартість і вартість; є специфічним товаром, споживча вартість якого унікальна і вимагає державного регулювання не тільки в умовах внутрішньої кризи, а й в нормальних умовах функціонування економіки; унікальність електроенергії як товару проявляється і в особливостях ціноутворення на неї. Найбільш достовірною та об'єктивною інформацією про рівень цін на роздрібному ринку електроенергії в Україні може бути цінова інформація, що міститься у у Звітах з моніторингу функціонування роздрібною ринку електричної енергії на офіційному сайті НКРЕКП, яку можна використовувати при проведенні судових товарознавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про ринок електричної енергії : Закон України VIII від 13.04.2017р. №2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 18.10.2021).

2. Дамбаева Е.Ж. Электроэнергия как специфический товар. Известия Байкальского государственного университета, 2010. №2(70). С. 78-81.

3. Самсонов В.С., Вяткин М.А. Экономика предприятий энергетического комплекса; Учебник.- Москва: Высшая школа, 2003. 416с.

4. Кочетов Э.Г. Геоэкономика. Освоение экономического пространства; Учебник для вузов. – Москва: Норма, 2010. 528 с.

5. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розподілу електричної енергії: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 27.12.2017р. №1470. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1470874-17#Text> (дата звернення: 18.10.2021).

6. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з постачання електричної енергії споживачу: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 27.12.2017р. №1469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1469874-17#Text> (дата звернення: 18.10.2021).

7. Про визначення державного підприємства зовнішньоекономічної діяльності “Укрінтеренерго” постачальником “останньої надії”: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.12.2018р. №1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.10.2021).

8. Звіт з моніторингу функціонування роздрібною ринку електричної енергії у 4 кварталі 2020 року. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?news=11448> (дата звернення: 18.10.2021).

9. Про затвердження Порядку формування цін на універсальні послуги: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 05.10.2018р. №1177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1177874-18#Text> (дата звернення: 18.10.2021).

10. Про затвердження Порядку формування ціни, за якою здійснюється по-

стачання електричної енергії споживачам постачальником «останньої надії»: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 05.10.2018р. №1179. URL: https://www.oblenergo.kharkov.ua/sites/default/files/pdf/consumer/normdoc/postanova_05.10.2018_no_1179.pdf (дата звернення: 18.10.2021).

11. Про затвердження Порядку встановлення (формування) тарифів на послуги з розподілу електричної енергії: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 05.10.2018р. №1175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1175874-18#Text> (дата звернення: 18.10.2021).

12. Про затвердження Методики розрахунку тарифу на послуги постачальника універсальних послуг: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 05.10.2018р. № 1176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1176874-18#Text>. (дата звернення: 18.10.2021).

13. Про затвердження Методики розрахунку тарифу на послуги постачальника «останньої надії»: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 05.10.2018р. № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1178874-18#Text>. (дата звернення: 18.10.2021).

14. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на учасників ринку електричної енергії для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електричної енергії: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2019р. №483. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2019-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.10.2021).

15. Про затвердження Порядку здійснення Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енер-

гетики та комунальних послуг, моніторингу ринків у сферах енергетики та комунальних послуг: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.09.2017р. № 1120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1120874-17#Text>. (дата звернення: 18.10.2021).

16. Про затвердження форм звітності з моніторингу для учасників ринку електричної енергії та інструкцій щодо їх заповнення: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 29.03.2019р. №450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0450874-19#Text>. (дата звернення: 18.10.2021).

17. Закон України «Pro innovatsiinu diialnist» [The Law of Ukraine «On the innovative activity»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Закон України «Pro rinek elektrichnoї energii» [The Law of Ukraine «On the electricity market»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> [in Ukrainian].

2. Dambaeva, E.Zh. (2010). Jelektrojenergija kak specificheskij tovar [Electricity as a specific commodity]. *Izvestija Bajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta – Proceedings of Baikal State University*, 2(70), 78-81 [in Ukrainian].

3. Samsonov, V.S., Vjatkin, M.A. (2003). *Jekonomika predpriyatij jenergeticheskogo kompleksa [Economics of energy complex enterprises]*. Moskva: Vysshaja shkola [in Ukrainian].

4. Kochetov, Je.G. (2010). *Geojekonomika. Osvoenie jekonomicheskogo prostranstva [Geoeconomics. Development of economic space]*. Moskva: Norma [in Ukrainian].

5. Postanova Nacional'noi komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferah energetiki ta komunal'nih poslug "Pro zatverdzhennja Licenzijnih umov provadzhennja gospodars'koï dijäl'nosti z rozpodilu elektrichnoi energii". [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Spheres of Energy and Utilities «On approval of the License conditions for conducting economic activity in the distribution of electricity»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1470874-17#Text> [in Ukrainian].

6. Postanova Nacional'noi komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferah energetiki ta komunal'nih poslug "Pro zatverdzhennja Licenzijnih umov provadzhennja gospodars'koï dijäl'nosti z postachannja elektrichnoi energii spozhivachu" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Spheres of Energy and Utilities "On approval of the License conditions for conducting economic activity for the supply of electricity to consumers "] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1469874-17#Text> [in Ukrainian].

7. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukraïni "Pro viznachennja derzhavnogo pidpriemstva zovnishn'oeconomichnoi dijäl'nosti "Ukrinterenergo" postachal'nikom «ostann'oi nadiï»" [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine " On determining the state enterprise of foreign economic activity "Ukrinterenergo" as a supplier of "last resort""] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

8. *Zvit z monitoringu funkcionuvannja rozdribnogo rinku elektrichnoi energii u 4 kvartali 2020 roku* [Report on monitoring the functioning of the retail electricity market in the 4th quarter of 2020]. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?news=11448> (data zvernennja: 18.10.2021) [in Ukrainian].

9. Postanova Nacional'noi komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u

sferah energetiki ta komunal'nih poslug "Pro zatverdzhennja Porjadku formuvannja cin na universal'ni poslugi" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities "On approval of the Procedure for setting prices for universal services"] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1177874-18#Text> [in Ukrainian].

10. Postanova Nacional'noi komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferah energetiki ta komunal'nih poslug "Pro zatverdzhennja Porjadku formuvannja cini, za jakoju zdijsnjuet'sja postachannja elektrichnoi energii spozhivacham postachal'nikom «ostann'oi nadiï»" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the field of energy and utilities " On approval of the Procedure for setting the price at which the supply of electricity to consumers by the supplier of «last resort" "] (n.d.). *www.oblenergo.kharkov.ua*. Retrieved from https://www.oblenergo.kharkov.ua/sites/default/files/pdf/consumer/normdoc/postanova_05.10.2018_no_1179.pdf [in Ukrainian].

11. Postanova Nacional'noi komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferah energetiki ta komunal'nih poslug "Pro zatverdzhennja Porjadku vstanovlennja (formuvannja) tarifiv na poslugi z rozpodilu elektrichnoi energii" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities "On approval of the Procedure for establishing (forming) tariffs for electricity distribution services"] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1175874-18#Text> [in Ukrainian].

12. Postanova Nacional'noi komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferah energetiki ta komunal'nih poslug "Pro zatverdzhennja Metodiki rozrahunku tarifu na poslugi postachal'nika universal'nih poslug" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities "On approval of the Methodology for calculating the tariff for the services of the universal service provider"] (n.d.). *zakon.*

rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1176874-18#Text> [in Ukrainian].

13. Postanova Nacional'noï komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferah energetiki ta komunal'nih poslug "Pro zatverdzhennja Metodiki rozrahunku tarifu na posluzi postachal'nika «ostann'oi nadii»" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities "On approval of the Methodology for calculating the tariff for the services of the supplier of last resort"] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1178874-18#Text> [in Ukrainian].

14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni "Pro zatverdzhennja Polozhennja pro pokladennja special'nih obov'jaskiv na uchasnikiv rinku elektrichnoï energiiï dlja zabezpechennja zagal'nosuspil'nih interesiv u procesi funkcionuvannja rinku elektrichnoï energiiï" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities "On approval of the Methodology for calculating the tariff for the services of the supplier of last resort"] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2019-%D0%BF#-Text> [in Ukrainian].

15. Postanova Nacional'noï komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u

sferah energetiki ta komunal'nih poslug "Pro zatverdzhennja Porjadku zdijsnennja Nacional'noju komisieju, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferah energetiki ta komunal'nih poslug, monitoringu rinkiv u sferah energetiki ta komunal'nih poslug" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities "On approval of the Procedure for implementation by the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities, monitoring of markets in the fields of energy and utilities "] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1120874-17#Text> [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennja form zvitnosti z monitoringu dlja uchasnikiv rinku elektrichnoï energiiï ta instrukcij shhodo ih zapovnennja "Postanova Nacional'noï komisii, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferah energetiki ta komunal'nih poslug" [Resolution of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities "On approval of monitoring reporting forms for electricity market participants and instructions for their completion "] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0450874-19#Text> [in Ukrainian].

УДК: 342

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-125-131](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-125-131)

Шкляр Іванна Володимирівна,

*аспірант кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, пл.Солом'янська, 1, e-mail: shkliar05@gmail.com тел.: +380976048189
<https://orcid.org/0000-0001-6451-3727>*

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ

Анотація. У статті розкривається сутність та значення такої правової категорії як реалізація права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

У статті досліджено та надано характеристику форм реалізації права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини.

У процесі еволюції України як демократичної і правової держави, євроінтеграції України, науково-технічного прогресу, еволюції прав людини, розвитку медицини, розвитку трансплантації в Україні, важливого значення набуває дослідження проблематики форм реалізації конституційного права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

Права людини є ключовим елементом політичної та правової системи. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини набули світового, глобального значення. Державою створюються умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування, що передбачає отримання медичним послуг.

Права і свободи людини є основним елементом, ядром її правового статусу, що визначають міру можливої поведінки, відображають певні її межі та можливість користуватися благами для задоволення своїх інтересів та потреб. Конституція України передбачає вимогу надання безоплатної медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я та встановлюється заборона скорочення наявної системи таких закладів.

Забезпечення прав та свобод людини у сфері трансплантації анатомічних матеріалів є досить вагомим та важливим, де кожна людина має право на визнання та забезпечення її прав відповідно до закону іншими особами або організаціями, тому форми реалізації права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації є суттєво важливими.

Нормативна база дослідження представлена національним та зарубіжним законодавством, що стосується питання форм реалізації права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Матеріал викладений в статті, дасть змогу читачам більш глибоко дослідити питання, що висвітлені в даній темі.

Ключові слова: реалізація права, право на медичну допомогу із застосуванням трансплантації, форми реалізації права, право людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації

Shkliar Ivanna Volodymyrivna,

Postgraduate Student of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Sq. Solomyanska, 1, e-mail: shkliar05@gmail.com tel .: +380976048189 <https://orcid.org/0000-0001-6451-3727>

FORMS OF REALIZATION OF THE HUMAN RIGHT TO MEDICAL CARE WITH THE APPLICATION OF TRANSPLANTATION

Abstract. The article reveals the essence and significance of such a legal category as the realization of the human right to medical care through transplantation.

The article examines and describes the forms of realization of the human right to medical care with the use of transplantation of human anatomical materials.

In the process of evolution of Ukraine as a democratic and legal state, European integration of Ukraine, scientific and technological progress, evolution of human rights, development of medicine, development of transplantation in Ukraine, it is important to study the implementation of the constitutional human right to medical care through transplantation.

Human rights are a key element of the political and legal system. Problems of realization and protection of human rights and freedoms have acquired global, global significance. The state creates conditions for effective and accessible medical care for all citizens, which involves receiving medical services.

Human rights and freedoms are the main element, the core of its legal status, which determine the extent of possible behavior, reflect certain limits and the ability to use the goods to meet their interests and needs. The Constitution of Ukraine requires free medical care in state and municipal health care facilities and prohibits the reduction of the existing system of such facilities.

Ensuring human rights and freedoms in the field of transplantation of anatomical materials is quite important and important, where everyone has the right to recognition and protection of their rights under the law by other persons or organizations, so forms of human rights to medical care through transplantation are essential.

The normative base of the research is presented by the national and foreign legislation concerning the issue of forms of realization of the human right to medical care with the use of transplantation of human anatomical materials.

The material presented in the article will allow readers to explore in more depth the issues covered in this topic.

Key words: realization of the right, the right to medical care with the use of transplantation, forms of realization of the right, the human right to medical care with the use of transplantation.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність дослідження форм реалізації права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації обумовлюється тим, що реалізація прав і свобод людини перетворює певну можливість у фактичне благо, а тому вкрай важливо створити належні умови для втілення можливості отримати медичну допомогу із застосуванням такого спеціального методу лікування як трансплантація анатомічних органів людині.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню тематики форм реалізації норм права та суб'єктивних прав приділяли увагу такі вчені, як А.М.Колодій, А.Ю.Олійник, О.Ф.Скакун, Н.М.Оніщенко, О.В.Зайчук, Л.А.Ольховик, В.І.Пішта, В.Ф.Погорілко, І.Р.Пташник, П.М.Рабінович, В.П.Сальникова, С.С.Алексеев, В.Д. Недибалюк, О.С.Сідей, І.Я.Сенюта, р.О.Стефанчук, С.Г.Стеценко, В.М.Шульга, О.Е. Лейст, С.В. Бобровник та ін.

Мета статті (постановка завдання). Полягає у всебічному та змістовному висвітленні форм реалізації права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

Виклад основного матеріалу. В умовах розбудови правової, демократичної держави України, центральним і ключовим елементом правової системи нашої держави є забезпечення і гарантування прав і свобод людини і громадянина, а правові норми, що закріплені в законах та інших нормативно-правових актах виконують своє соціальне призначення коли втілюються у дійсність, тобто реалізуються.

Право людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації є соціально-правовим правом та похідним від права людини на медичну допомогу, що закріплено на законодавчому рівні. Реалізація даного права відбувається у формі надання

можливості кожній людині, яка цього потребує отримати спеціальний безальтернативний метод лікування, що використовується виключно за наявності медичних показань для порятунку життя або відновлення здоров'я шляхом пересадки анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту, за умови неможливості застосувати інші методи медичної допомоги.

Для того щоб з'ясувати форми реалізації права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації необхідно для початку розмежувати такі поняття як реалізація норм права та реалізація суб'єктивного права.

Зокрема, О.Ф. Скакун під реалізацією норм права розуміє втілення приписів правових норм в правомірній поведінці суб'єктів права, в їх практичній діяльності[1].

Сутність реалізації суб'єктивних прав В.Копейчиков розумів як сукупність різних дій, певний процес у результаті якого особи отримують реальні, бажані результати, тобто блага, соціальні цінності, задоволення різноманітних інтересів, які передбачаються суб'єктивним правом [2, с. 13-16].

А. Колодій та А.Олійник цілком правильно акцентують увагу на тому, що реалізація норми права не збігається з поняттям реалізації суб'єктивних прав. Науковці зазначають, що реалізація прав та свобод особистості є самостійною проблемою, що не може бути зведена до її характеристики як основної частини правового регулювання, тому і механізм реалізації суб'єктивних прав людини та громадянина не зводиться до механізму правового регулювання. Відмінність цих механізмів полягає в їх різному функціональному призначенні. Механізм правового регулювання призначений для нормативного регулювання та втілення різних форм реалізації правових норм, передусім правозастосу-

вання, а механізм же реалізації суб'єктивних прав – це єдність правових засобів, за допомогою яких матеріалізуються права та свободи людей. Тобто реалізація норми права не збігається з реалізацією суб'єктивних прав, а механізм правового регулювання не є тотожним механізму реалізації суб'єктивних прав [3, с. 218].

Правові науковці вбачають під реалізацією прав і свобод дії, які дають змогу перевести соціальні блага у стан їх можливого та реального використання з метою задоволення певної потреби людини.

Виходячи із загальнотеоретичних підходів, можна дійти висновку, що реалізація права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації – це сукупність дій, передбачених суб'єктивним правом, які дають змогу особі задовольнити потребу в отриманні медичної допомоги із використанням такого спеціального і безальтернативного методу лікування як трансплантація для порятунку життя та відновлення здоров'я.

Виділяють три форми безпосередньої реалізації права в залежності від характеру дій, це дотримання, виконання та використання, що обумовлений способом правового регулювання.

Дотримання – форма реалізації забороняючих чи охоронних правових норм, що полягає в утриманні від дій, заборонених цими нормами та у суворому дотриманні встановлених заборон. Для реалізації забороняючих норм характерна пасивна поведінка, тобто утримання від заборонених дій. Наприклад ст. 60 Конституції України закріплює положення про те, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, тобто для дотримання такої заборони необхідно є пасивна поведінка, а отже утримання від дій, що можуть порушити права інших людей, що у свою чергу за-

безпечують охорону права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації від порушення з боку інших осіб та органів державної влади [4].

Дотримання, як форма реалізації права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації до прикладу, закріплена в п. 4 ст.17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року, де норма забороняє вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, які належать до певної категорії (дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб, визнаних в установленому порядку недієздатними, осіб, особистість яких не встановлено та інші) [5].

Щодо охоронних норм, то вони містять заборону, тобто певні діяння є забороненими, якщо за них встановлена юридична відповідальність в санкції норми. Наприклад ч.2 ст.60 Конституції України вказує що за віддання чи виконання явно злочинних розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність, а ст.24 ЗУ «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» зазначає, що особи, винні в порушенні законодавства про трансплантацію, несуть юридичну відповідальність.

Заборони дають можливість забезпечити охорону існуючих відносин, тому відображаються в юридичних обов'язках пасивного змісту. Цим обов'язкам притаманні імперативність, визначеність, категоричність та забезпеченість юридичним механізмом. Юридичною формою заборони є заборонні норми та нормативні положення про відповідальність. Дотримання може бути як добровільним, так і примусовим [6, с. 159].

Право людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації

також реалізується у формі зобов'язань. Кожному конституційному праву людини спрямовується обов'язок усіх інших суб'єктів таких прав дотримуватись вимог встановлених законодавством. Тобто зазначене право реалізується через обов'язок усіх інших суб'єктів конституційних правовідносин будувати свою активну поведінку так як це передбачено нормами законодавства. Такі приписи реалізуються у формі виконання, що передбачає здійснення відповідних обов'язків.

Виконання – форма реалізації зобов'язуючих правових норм, що полягає в обов'язковому вчиненні діянь, що передбачаються нормами права та укладеними на їх підставі договорами. Може досягатися шляхом активних чи пасивних дій.

Наприклад, п.7 ст.17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» встановлено, що «вилучення анатомічних матеріалів у донора-трупа оформляється актом, що підписується лікарями бригади вилучення анатомічних матеріалів людини, які брали участь у вилученні анатомічних матеріалів, а у разі проведення судово-медичної експертизи – також судово-медичним експертом, і долучається до висновку судово-медичного експерта та медичної документації померлої особи. Відомості щодо вилученого анатомічного матеріалу вносяться в установленому порядку трансплант-координатором до Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів та тканин», тобто передбачає зобов'язання у вигляді активного діяння тобто складання та підписання лікарями акту, а також внесення відповідної інформації у необхідний реєстр на основі передбачених в гіпотезі норм права юридичних фактів.

Використання норм права є ще однією формою реалізації права на

медичну допомогу із застосуванням трансплантації, при якій здійснюється втілення в життя уповноважених норм, що передбачають надання суб'єктам права можливості здійснення позитивних діянь. Використання права відрізняється від двох інших форм реалізації правових норм тим, що здійснюється не реалізація юридичних обов'язків чи заборон, а навпаки відбувається здійснення суб'єктивних прав. Наприклад ст.49 Конституції України встановлює, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а значить особі надається право самостійно вирішувати користуватися наданим правом чи ні.

Уповноважуючі норми у процесі регулювання закріплюють певні юридичні дозволи. Так, на думку С.С. Алексєєва, дозволи – це можливості, якими наділені індивіди, групи, організацій, що характеризують сферу їх самостійності, вільної ініціативної поведінки та активності [7, с. 37].

Юридичні дозволи дають можливість забезпечити юридичну свободу та активність суб'єкта – носія права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації щодо здійснення своїх прав. Їх реалізація визначає необхідність такої форми, як використання припису, змістом якого є реалізація можливостей, втілених у суб'єктивних правах. Форма такої поведінки може бути активною та добровільною.

Дозволи, як один із способів регулювання, забезпечують творчу ініціативу суб'єктів, сприяють їх активній поведінці. Дозволи можуть мати як автономний так і владно-імперативний характер. Імперативні дозволи мають суттєве значення, оскільки їх природа є соціально-політичною та правовою більшістю випадків вони реалізуються в діяльності державних органів влади та посадових осіб. Автономні дозво-

ли також можуть набувати державно-владного характеру та знаходити своє закріплення в абсолютних юридичних правах, передусім у праві власності. Дозвільний характер правового регулювання права людини на повагу до гідності зумовлюється високим рівнем організованості суспільства. Дозвільно-організована регулятивна система за своїм змістом має високий ступінь визначеності, що зумовлено пріоритетними цінностями та ідеалами самого суспільства[8, с. 133].

На думку О.Е. Лейста, з точки реалізації права суб'єктивне право не можна визначати як «дозвіл». В правовій державі громадянину дозволяється усе, що не заборонено. Виходячи із цього, відсутність заборони автоматично означає дозвіл. Спеціальний дозвіл як тип правового регулювання поведінки громадян є характерним для тоталітарних держав, де для прояву самостійності та ініціативи з будь-якого питання громадянину потрібен спеціальний дозвіл влади [9].

Реалізація права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів у формі дозволів здійснюється шляхом застосування уповноважених норм.

Використання як форма реалізації права людини на медичну допомогу із застосуванням анатомічних матеріалів передбачає такі можливості:

- Діяти певним чином.
- Користуватися певним соціальним благом.
- Вимагати належної поведінки від відповідної особи.
- Звертатися до правоохоронних органів з вимогами захисту та відновлення порушеного права.

Межею використання права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації є права інших людей. Стаття 49 Конституції України

закріплює положення, де Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Але при цьому не повинні порушуватися права та свободи інших людей. Тобто це означає, що своє право не можна використовувати, якщо при цьому спричиняється збиток інтересам або правам інших осіб. Але в той же час, це не означає, що своє право не можна використовувати, якщо при цьому правомірно спричиняється збиток інтересам, а іноді і правам інших осіб. Наприклад, реципієнт може отримати анатомічний матеріал за рахунок прижиттєвого донорства, хоча це спричинить певну шкоду для здоров'я донора.

Висновки. Отже, такі форми реалізації норм права як додержання, виконання та використання посідають важливе місце у правореалізаційній діяльності, що охоплює структуру правових норм забезпечення реалізації права людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації, оскільки дають змогу особі задовольнити потребу в отриманні медичної допомоги із використанням такого спеціального і безальтернативного методу лікування як трансплантація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. / О.Ф. Скакун; пер.з рос. – Х.: Консум, 2006. – 656с.
2. Копейчиков В. В. Реализация субъективных прав граждан // Советское государство и право / В. В. Копейчиков. – 1984. – №3. – С.13-16.
3. Колодій А.М. Права людини і громадянин в Україні: навч. посіб. / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text>

5. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19>.

6. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / За ред. Н.М.Онисьченко, О.В.Зайчук. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2007. – с.159.

7. Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве / С.С. Алексеев – М.: Юридическая литература, 1989. – С.37

8. Недибалюк В.Д. Особливості механізму реалізації права людини на повагу до її гідності/ В.Д.Недибалюк //Часопис Київського університету права. – 2012. – №3. – с.133

9. Лейст, О. Э. Реализация права / О. Э. Лейст // Теория государства и права : курс лекций / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало : ТЕИС, 1996. – 512 с.

REFERENCES:

1. Skakun O.F. (2006) *Teoria derjavy i prava: pidruch. [Theory of state and law: textbook]*. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].

2. Kopeichikov V.V. (1984) *Realizatsia subektivnykh prav hrazhdan [Realization of the subjective rights of citizens]*. Sovetskoe gosudarstvo i parvo [in Russian].

3. Kolodiy A.M. & Oliynyk A.Yu. (2003) *Prava ludyny i hromadianyna v Ukraini [Human*

rights and citizens in Ukraine]. Kyiv: Urinkom Inter [in Ukrainian].

4. Konstytutsia Ukrainy (1996) [«The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine June 28, 1996»], (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro zastosuvannia transplantatsii anatomicznykh materialiv ludyni» (2018) [The Law of Ukraine «Fundamentals of Ukrainian legislation on health care»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> [in Ukrainian].

6. Onischenko N.M.&Zaichuk O.V. (2007) *Problemy realizatsii prav i svobod ludyny ta hromadianyna vUkraini [Problems of realization of human and civil rights and freedoms in Ukraine]*. Kyiv: Urydychna dumka [in Ukrainian].

7. Alekseev S.S. (1989) *Obschie dozvolenia i obschie zaprety v sovetskom prave [General permissions and general prohibitions in Soviet law]*. Uridicheskaia literature [in Russian].

8. Nedybaluk V.D. (2012) *Osoblyvosti mekhanizmu realizatsii prava ludyny na povahu do ii hidnosti [Features of the mechanism of realization of the human right to respect for its dignity]*. Kyiv: Chasopys Kyivskoho universytetu prava [in Ukrainian].

9. Leyst O.E. (1996) *Realizatsia prava [Realization of rights]*. Moscow: Zertsalo TEIS [in Russian].

УДК 347.4

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-132-138](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-132-138)

Ратушна Богдана Петрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Львівського національного аграрного університету, вул. Володимира Великого, 1, м. Дубляни, Жовківського району Львівської області, 80381, тел.: (063) 317 03 01, e-mail: bogdana.ratyshna@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2645-9242>

Чабан Олена Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського торговельно-економічного університету, вул. Туган-Барановського, 10, м. Львів, 79005, тел.: (097) 1731088, e-mail: olenauf@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3507-7609>

ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем ефективного правового використання такого способу захисту цивільних прав як визнання права власності. Встановлено, що законодавець гарантує кожному право мирно володіти своїм майном та забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Виявлено, що визнання права є одним із способів захисту цивільних прав, які закріплені у статті 16 Цивільного кодексу України. Стаття 392 Цивільного кодексу деталізує правову реалізацію визнання права як способу захисту права власності. Адже відповідно до статті 392 ЦК власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Доведено, що пред'явити позов про визнання права власності можна тоді, коли це право оспорується, не визнається чи звернення до нотаріуса чи посадової особи органу місцевого самоврядування з обгрунтованою письмовою заявою про видачу дубліката втраченого або зіпсованого документа не принесло позитивного результату.

Встановлено, що серед науковців висловлюються міркування про те, що власник майна може звернутись до суду з позовом про визнання права власності, який матиме самостійне правове значення і не вимагатиме внесення будь-якого зобов'язуючого рішення для інших осіб, оскільки у цьому випадку навіть відсутня така сторона, як відповідач. Констатовано необгрунтованість таких міркувань, оскільки вони суперечать чинному Цивільному процесуальному кодексу України, відповідно до статті 175 якого подання позовної заяви без зазначення інформації про відповідача є недоліком і спричинить залишення цієї заяви без руху відповідно до статті 185 Цивільного процесуального кодексу України.

Обґрунтовано думку про доцільність підтримати позицію науковців, відповідно до якої при відсутності спору про право при визнанні права власності доцільно надати власникам право звертатись до суду в порядку окремого провадження з заявою про встановлення факту володіння майном на праві власності, підтвердивши тим самим констатуючий характер аналізуючого способу.

Доведено логічність пропозиції внести зміни до статті 392 ЦК України, яка стосується визнання права власності, та доповнити її після слів «якщо це право оспорується іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності» словами такого змісту: «або встановити в інший спосіб». Встановлено, що визнання права власності у разі відсутності спору про право не може обмежуватись лише правом звертатись до суду в порядку окремого провадження про встановлення факту володіння майном на праві власності, а може також включати інші способи, зокрема позасудові, як наприклад, отримання дубліката документа про власність.

Ключові слова: право власності, способи захисту цивільних прав, визнання права власності, спір про право, окреме провадження, позасудові способи захисту, видача дубліката про право власності.

Ratushna Bogdana Petrivna,

PhD in Law, Associate Professor, Department of right, Lviv national agrarian university, str. Volodymyra Velykoho, 1, Dublyany, Zhovkva district, Lviv region, 80381, tel. : (063) 317 03 01, e-mail: bogdana.ratyshna@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2645-9242>

Chaban Olena Mykhailivna,

PhD in Law, Associate Professor, Department of Civil Law and Procedure Lviv University of Trade and Economics, str. Tugan-Baranovsky, 10, Lviv, 79005, tel. :(097) 1731088, e-mail: olenauf@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3507-7609>

RECOGNITION OF PROPERTY RIGHTS AS A WAY OF PROTECTING CIVIL RIGHTS

Annotation. The article is devoted to the study of the problems of effective legal use of such a method of protection of civil rights as the recognition of property rights. Everyone is guaranteed the right to peacefully own their property. It is established that the legislator guarantees everyone the right to peacefully own their property and ensures the protection of the rights of all subjects of property rights and management, the social orientation of the economy. It was found that the recognition of the right is one of the ways to protect civil rights, which are enshrined in Article 16 of the Civil Code of Ukraine.

Article 392 of the Civil Code details the legal implementation of the recognition of the right as a way to protect property rights. After all, according to Article 392 of the Civil Code, the property owner can file a lawsuit for recognition of his property right, if this right is disputed or not recognized by another person, as well as in case of loss of a document certifying his property right. It has been proven that a claim for recognition of property rights can be filed when an appeal to a notary or local government official with a substantiated written application for a duplicate of a lost or damaged document has not yielded a positive result.

It has been established that among scholars there is an opinion that the property owner can apply to the court for recognition of property rights, which will have independent legal significance and will not require any binding decision for other persons, because in this case there is not even such a party as the defendant. Such considerations are unfounded, as they contradict the current Civil Procedure Code of Ukraine, according to Article 175 of which filing a statement of claim without providing information about the defendant is a defect and will leave this statement without action in accordance with Article 185 of the CPC.

The opinion on the expediency of supporting the position of scholars is substantiated, according to which in the absence of a dispute over the right to recognize the right of ownership, it is expedient to grant the right to the owners in a separate proceeding with a statement on establishing the fact of property ownership.

The logic of the proposal to amend Article 392 of the Civil Code of Ukraine, which concerns the recognition of property rights, and to supplement it after the words «if this right is disputed by another person, as well as in case of loss of a document certifying his ownership» with the following words: «or to install in another way». It is established that the recognition of property rights in the absence of a dispute over the right can not be limited to the right to go to court in a separate proceeding to establish ownership of property rights, but may also include other means, including extrajudicial, such as obtaining a duplicate document property.

Key words: property right, ways of protection of civil rights, recognition of property right, dispute about right, separate proceedings, extrajudicial ways of protection, issuance of a duplicate of property right.

Постановка питання в загальному вигляді. Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року кожному гарантується право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права[1].

Конституція України згідно зі статтями 13, 41 забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [2].

В Україні відносини, пов'язані із набуттям, зміною, припиненням права власності та його захистом, зокрема, регулюються Цивільним кодексом. Так, відповідно до статті 15 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК) встановлено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або опорування [3].

У статті 16 Цивільного кодексу України зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;

5) примусове виконання обов'язку в натурі;

6) зміна правовідношення;

7) припинення правовідношення;

8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках, що свідчить про те, що перелік способів захисту цивільних прав та інтересів, вказаний у статті 16 ЦК, не є вичерпним.

Стосовно захисту права власності, то визнання права власності належить до регламентованих ЦК України способів його захисту (стаття 392).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження способів захисту цивільних прав здійснювали в різний час Дзера І.О., Стефанюк Р.О., Підлубна Т.М., Ярема А. Г. Однак, зважаючи на різноманіття таких способів та особливості кожного з них, видається, що науковий інтерес до них не буде занепадати.

Загальна мета цієї статті стосується аналізу правових особливостей визнання права власності як одного з поширених способів захисту цивільних прав.

Викладення основного матеріалу. З приводу самого поняття «захист» права та його співвідношення з поняттям «охорона» права, то варто погодитись з таким міркуванням, що охорону слід вважати правовим способом, що попереджає порушення права, а захист – такий, що настає у разі його по-

рушення і тягне за собою відновлення відповідного майнового права [4, 76].

Слід зазначити, що підставою для захисту будь-якого права, в тому числі права власності, є його порушення, невизнання або оспорювання. Порушення права власності може проявлятися у протиправному позбавленні права власності чи його обмеженні (ст. 321ЦК), безпідставному заволодінні особою майном іншої особи – власника (ст. 387 ЦК), вчиненні власнику перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном (ст. 391 ЦК).

Невизнання цивільного права полягає у пасивному запереченні наявності у особи суб'єктивного цивільного права, зокрема на майно, на користування житлом, на спадщину, на частку в спільному майні, яке безпосередньо не завжди завдає шкоди суб'єктивному праву, але створює непевність у правовому статусі носія суб'єктивного права [5, 36].

Оспорювання суб'єктивного цивільного права відображає такий стан правовідносин, коли суб'єктивне цивільне право заперечується у юрисдикційному органі. Якщо таким органом виступає суд, то носій оспорюваного права може вимагати його визнання за допомогою звернення із зустрічним позовом тощо [5, 36].

Першим способом захисту цивільних прав, який визначений у ч. 2 ст. 16 ЦК, є визнання права.

Відповідно до статті 392 ЦК власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

До прикладу, такими позовами можуть бути позови одного з подружжя про визнання права роздільної чи спільної власності на майно, про визнання права власності на самовільне

будівництво, зняття арешту з майна, яке становить спільну власність позивача і відповідача.

Серед науковців висловлюються думки про те, що позов про визнання права власності згідно зі статтею 392 ЦК подається власником тоді, коли в інших осіб виникають сумніви щодо належності йому цього майна, коли створюється неможливість реалізації позивачем свого права власності через наявність таких сумнівів чи внаслідок втрати правовстановлюючих документів. За таких обставин, коли суб'єктивне право власності іншими особами ще не порушене, власник майна може звернутись до суду з позовом про визнання права власності, який матиме самостійне правове значення і не вимагатиме внесення будь-якого зобов'язуючого рішення для інших осіб, оскільки у цьому випадку навіть відсутня така сторона, як відповідач [5, 659]. На наш погляд, з такою думкою не можна погодитись, адже подання будь-якого позову вимагає наявності двох сторін – позивача і відповідача. У вимогах до позовної заяви (ст. 175 ЦПК України) передбачена вимога вказати інформацію про сторін, а не лише про позивача. При відсутності відомостей про будь-кого з них суд залишає позовну заяву без руху (ст. 185 ЦПК) [6].

Схожу думку з цього приводу висловила О. Гнатів, яка пропонує, що «при відсутності спору про право при визнанні права власності доцільно надати власникам право звертатись до суду в порядку окремого провадження з заявою про встановлення факту володіння майном на праві власності, підтвердивши тим самим констатуючий характер аналізуючого способу. Думається, що така новела буде кращою ніж ліквідація інституту відповідача в позовах про визнання права власності, яка б створила певну плутанину в юриспруденції, оскільки одні-

єю з головних характеристик позовного провадження є наявність у процесі як позивача, так і відповідача» [4, с.76].

Вказаний автор вважає за доцільне внести зміни до статті 392 ЦК України, яка стосується визнання права власності, та доповнити її після слів «якщо це право оспорується іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності» словами такого змісту: «або встановити в інший спосіб».

Отже, у статті 392 ЦК викладені положення про те, що власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності за двох підстав: 1) якщо це право оспорується або не визнається іншою особою; 2) у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. З приводу першої підстави пред'явлення позову власником майна, коли це право оспорується або не визнається іншою особою, то, як видається, стаття 392 ЦК абсолютно коректно регулює цю правову ситуацію. Стосовно втрати власником документа як другої підстави подання позову про визнання права власності, то, на наш погляд, варто висловити такі міркування.

Якщо власник майна втратив документ, який засвідчує його право власності, зокрема, на нерухоме майно, то така проблема може бути вирішена декількома шляхами. Насамперед слід зазначити, що права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації (ч. 4 ст. 334 ЦК України). У Державному реєстрі прав реєструються речові права та їх обтяження на земельні ділянки, а також на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення, а саме: житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення (ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на

нерухоме майно та їх обтяжень»). Офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав відбувається шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (ч. 1 ст. 2 Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»)[7]. Саме ці записи, а не власне документ, є підтвердженням, що особа має права на нерухоме майно.

Однак, якщо все ж документ про власність втрачено, то власник може отримати його дублікат. За загальним правилом, у разі втрати або зіпсування документа лише суб'єкт, що видавав такий документ, може видати його дублікат. Зокрема, статтею 53 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що у разі втрати або зіпсування документа, посвідченого або виданого нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування за письмовою заявою осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування видається дублікат втраченого або зіпсованого документа.

Дублікат документа повинен містити весь текст посвідченого або виданого документа, оригінал якого вважається таким, що втратив чинність. На дублікаті документа робиться відмітка про те, що він має силу оригінала і вчиняється посвідчувальний напис. Крім того, про видачу дублікату нотаріус робить відмітку на примірнику документа, який зберігається у справах державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву чи приватного нотаріуса[8].

Отже, законодавець достатньо послідовно врегулював вирішення проблеми, що може виникнути при втраті чи пошкодженні оригінала документа про власність. При цьому звертатись

до суду потрібно не завжди. Однак, якщо нотаріус буде безпідставно відмовляти у видачі дублікату, то в цьому разі власник загубленого чи пошкодженого документа про власність може звернутись до суду на підставі ст. 55 Конституції України.

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, стаття 392 ЦК містить імперативні положення про необхідність подання позову про визнання права власності за двох підстав: 1) якщо це право оспорується або не визнається іншою особою; 2) у разі втрати власником документа, який засвідчує його право власності.

Перша підстава подання позову про визнання права власності, яка настає у разі оспорення чи не визнання цього права іншою особою, видається цілком виправданою та не викликає заперечень. Однак, вимога подання позову про визнання права власності у випадку втрати власником документа, який засвідчує його право власності, зокрема на нерухоме майно, на наш погляд, не може мати імперативного характеру. Адже позов – не єдиний, а лише один із способів, якими власник може отримати документ, що засвідчує його право власності. І може бути застосований цей спосіб лише тоді, коли звернення до нотаріуса чи посадової особи органу місцевого самоврядування з обґрунтованою письмовою заявою про видачу дублікату втраченого або зіпсованого документа не принесло позитивного результату.

Саме на часі згадати пропозицію О. Гнатів стосовно доцільності доповнити статтю 392 ЦК України після слів «якщо це право оспорується іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності» словами такого змісту: «або встановити в інший спосіб». Вказаний автор вважає, що під іншим способом встановлення права власності

сті при втраті документа слід розуміти право звертатись до суду в порядку окремого провадження з заявою про встановлення факту володіння майном на праві власності. На наш погляд, «інший спосіб» не може обмежуватись лише правом звертатись до суду в порядку окремого провадження про встановлення факту володіння майном на праві власності, а може також включати інші способи, зокрема позасудові, як наприклад, отримання дубліката документа про власність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Закон України від 17 вересня 1997 р. N 475/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

2. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44, Ст. 356.

4. Гнатів О. Б. Захист права власності в цивільному праві: дис. ...канд. юрид.наук. Львів, 2014. 202 с.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 3-є вид., перероб. і доп. / К.: Юрінком Інтер, 2008. Т. 1. / за ред. О.В. Дзери. 832 с.

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 51, ст. 553.

8. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 39, ст.383.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Protokol do Konvencii pro zahist prav ljudini i osnovopolozhnih svobod» [The Law of Ukraine «Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].

2. Konstitucija Ukraini [The Constitution of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Civil'nij kodeks Ukraini» [The Law of Ukraine «Civil Code of Ukraine»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

4. Hnativ, O.B. (2014). Zahist prava vlasnosti v civil'nomu pravi [Protection of property rights in civil law].]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

5. Scientific and practical commentary on the Civil Code of Ukraine: in 2 vols. 3rd ed., Revised. and ext. / K.: Jurinkom Inter, 2008. T. 1. / ed. O.B. Deri. 832 s.

6. Zakon Ukrainy «Civil'nij kodeks Ukraini» [The Law of Ukraine «Civil Code of Ukraine»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu reestraciju rečovih prav na neruhome majno ta ih obtjazhen'» [The Law of Ukraine «On state registration of real rights to immovable property and their encumbrances»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy «Pro notariat» [The Law of Ukraine «On notaries»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> [in Ukrainian].

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ В ДЕРЖАВІ

УДК 351:347.77

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-139-151](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-139-151)

Довженко Валентина Анатоліївна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет, 10008, м. Житомир, Ст. Бульвар, 7, тел.: (0412) 22-04-17, e-mail: vdovzhenko@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-7441-3535>

Марченко Єлизавета Леонідівна,

студентка, ОС «Бакалавр» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», Поліський національний університет, 10008, м. Житомир, Ст. Бульвар, 7, тел.: (0412) 22-04-17, e-mail: marchenko.liza10@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4367-7930>

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. Економічно розвинені держави постійно шукають можливості для залучення інноваційних ідей у виробництво та повсякденне життя своїх громадян. Це створює можливості покращувати якість життя населення та отримувати вищі прибутки. На жаль, в Україні впровадження таких ідей та проектів здійснюється неефективно, але саме від них залежить її майбутнє: економічне зростання чи стагнація.

Держава є рушієм технічного прогресу, адже вона може взяти на себе ризики та обов'язки, які ринок не здатен виконати. По-перше, належний правовий захист об'єктів права інтелектуальної власності та відсутність корупції у відповідних державних установах. По-друге, стимулювання виготовлення продуктів розумової праці. По-третє, створення дієвої державної системи регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. По-четверте, підтримка підприємств, які використовують у виробництві результати розумової діяльності.

Україна має досить великий науковий потенціал. Однак, неефективність функціонування державної системи інтелектуальної власності та низький рівень бюджетного фінансування стримують процеси комерціалізації наукових розробок, інноваційний розвиток та економічне зростання. Зокрема, національне законодавство не є ідеальним та поки що відстає від європейських стандартів. В системі державного управління інтелектуальною власністю спостерігаються корупційні схеми та неправомірні дії. В Україні система інновацій представлена в основному державною науковою сферою, а державна підтримка у сфері правової охорони та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності є досить мізерною.

Основні проблеми України на шляху до інноваційного розвитку, які потребують вирішення задля підвищення економічного потенціалу, можна умовно поділити на кілька груп: економічні, соціальні, законодавчі, інституційні. Бажаючи створити інноваційну економіку, уряд почав впровадження реформ, які змогли б виправити всі недоліки державної системи, але, на жаль, кроки, які можуть сприяти ефективному державному управлінню інтелектуальною власністю відбуваються надто повільно, а Україну в усіх міжнародних рейтингах продовжують порівнювати з країнами третього світу.

Кроками України на шляху до ефективного управління сферою інтелектуальної власності та становлення інноваційної моделі розвитку економіки мають бути: завершення судової, податкової, митної реформи; наближення українського законодавства до стандартів ЄС; подолання корупції; конкретизація пріоритетних напрямків фінансування; стимулювання підприємців до інноваційної діяльності; запровадження пільгового кредитування; популяризація науки та знань.

Ключові слова. економічний потенціал, знання, інтелектуальна власність, комерціалізація, інноваційний розвиток, державна система.

Dovzhenko Valentyna Anatoliivna,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, 10008, Zhytomyr, St. Boulevard, 7, tel.: (0412) 22-04-17, e-mail: vdovzhenko@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-7441-3535>

Marchenko Yelyzaveta Leonidivna,

student of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, 10008, Zhytomyr, St. Boulevard, 7, tel.: (0412) 22-04-17, e-mail: marchenko.liza10@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4367-7930>

THE IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE INTELLECTUAL PROPERTY MANAGEMENT AS THE BASIC PRINCIPLE OF SETTING UP THE INNOVATIVE MODEL OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract. The economically developed countries are looking for possibilities to realize the innovative ideas into the production sphere as well into the sphere of every-day life of their citizens. It creates the opportunity to enhance the quality of life of the population and to make higher profit. Unfortunately, the realization of these ideas and projects is implemented ineffectively, and it is they that are the key to Ukraine's future: economic growth or stagnation.

The state is a motive force of the technological advance, as it has taken the risks and liabilities which the market is unable to perform. Firstly, it is a proper legal protection of the intellectual property and lack of corruption practice in corresponding state institutions. Secondly, it is the stimulation of mental work production. Thirdly, it is the development of the effective system of regulation of relations in the intellectual property sphere. Fourthly,

it is the support of the enterprises which use the results of mental work in their production process.

Ukraine possesses a high scientific potential. But ineffective functioning of the state system of intellectual property and a low level of budgetary financing deters the processes of commercialization of the scientific research results, as well as the innovative development and the economic growth. In particular, the domestic legislation is not ideal and fails to keep pace with European Norms. There are some corruption schemes and malpractice in the state system of intellectual property management. In Ukraine the system of innovations is represented mainly by the scientific sphere, but a state support in the sphere of legal protection and commercialization of intellectual property is rather insignificant.

The main problems of Ukraine on the way to the innovative development which are necessary to solve in order to enhance the economic potential can be roughly divided into some groups: economic, social, legislative and institutional. Having a desire to create a developed economy the government started introducing the reforms which could eliminate shortcomings of a state system, but the steps which can promote to an effective intellectual property state management are rather slow and Ukraine is compared with the third world countries in all international ratings.

The steps which Ukraine should make on the way to an effective management in the sphere of intellectual property and to the development of innovative model of the economy are: to complete the judiciary-, tax- and custom system reforms; to bring the Ukrainian legislation close to the European standards; to fight corruption; to elaborate on the priority guidelines of financing; to motivate the entrepreneurs to the innovative activity; to introduce the privileged credit; to popularize science and knowledge.

Key words: economic potential, knowledge, intellectual property, commercialization, innovative development, state system.

Постановка проблеми. Економічно розвинені держави постійно шукають можливості для залучення інноваційних ідей у виробництво та повсякденне життя своїх громадян. Це дає їм можливість покращувати життя населення та отримувати більше прибутків. На жаль в Україні впровадження таких ідей та проектів здійснюється неефективно, але саме від них залежить її майбутнє: економічне зростання чи стагнація. Це показала остання криза 2020 року, коли звичні для країни способи заробітку, а звідси й поповнення бюджету, перестали приносити прибуток. Низькоякісний характер структури експорту, а саме: виробництво та експорт сировини та напівфабрикатів, разом із попередніми твердженнями, щодо неефективності підтвердила пандемія. Також це

відбулося і з відносно низькою ціною на робочу силу. Можемо бачити наскільки сировинно-орієнтована економіка програє економікам інноваційного типу. Тому такий підхід є неправильним і Україна задля власного економічного зростання має стати на дорогу інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні та правові аспекти управління інтелектуальною власністю на різних рівнях є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, можна виділити праці таких авторів: В. Базилевич, Т. Васильців, В. Гець, Д. Дідух, А. Жарінова, В. Жаров, О. Кендюхов, І. Литвинчук, р. Лупак, М. Паладій, С. Петренко, О. Орлюк, П. Цибульов та ін. Протягом останніх років внутрішні проблеми (неефективність,

корупція) та зовнішні виклики (інформатизація, інтелектуалізація, глобалізація тощо) зумовили активізацію реформаторських процесів у державній системі управління інтелектуальною власністю в Україні, тому виникла необхідність проведення дослідження цих питань на сучасному етапі.

Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення державної системи інтелектуальної власності з позиції підвищення її економічного потенціалу та формування інноваційної моделі вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі інтелектуальна власність стала досить вагомим ресурсом, який намагаються отримати всі провідні компанії та держави світу, адже на даному етапі такий актив розглядається як товар і як капітал для підприємства. Все більше об'єктів інтелектуальної власності проходять шлях комерціалізації, що сприяє формуванню додаткового джерела доходу [1]. Однак, відносини у сфері інтелектуальної власності є досить специфічними та непростими, а їх регулювання має здійснюватися із застосуванням сучасних підходів. Використання результатів інтелектуальної праці для інноваційного розвитку неможливе без системного підходу держави для підтримки, захисту та розвитку цієї сфери. Саме держава стає рушієм технічного прогресу, адже вона може взяти на себе ризики та обов'язки, які ринок не здатен виконати. По-перше, належний правовий захист інтелектуальної власності, та відсутність корупції в органах, які його надають. По-друге, стимулювання виготовлення продуктів розумової праці. По-третє, створення дієвої державної системи регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. По-четверте, підтримка підприємств, які використовують у

виробництві результати розумової діяльності.

Україна є державою з великим науковим потенціалом. Багато винаходів, які буквально змінили світ були зроблені українськими вченими, або за їх допомогою. Так українець Іван Сікорський, який емігрував до США є винахідником гелікоптеру; Ігнатій Лукасевич створив гасову лампу і винайшов новий спосіб як отримати гас шляхом дистиляції та очищенням нафти; поштовий індекс також був створений в Україні у 1932 році; Сергій Корольов запустив перший штучний супутник Землі та сконструював ракетний двигун; Федір Піроцький розробив технологію передачі електроенергії через залізний дріт і представив проект електричного трамвая, а вже через рік в Берліні компанія Siemens запустила перший трамвай за схемою українця тощо [3].

У сучасній науці також є місце українським дослідникам, щоб побачити це можна всього лиш прочитати заголовки новин «Черкаські школярі створили модель водоочисної станції з кришок», «школяр з Дніпра створив пристрій, який заряджає мобільний телефон під час ходьби», «Український стартап виготовлення паперу з опалого листя», «Одеський стартап розробив 3D принтер» тощо.

Кожного року українські винахідники виборюють перші місця на міжнародних конкурсах. Так у 2020 році школярі на міжнародному конкурсі винаходів та інновацій «INTARG-2020» вибороли 14 нагород і ввійшли у топи всіх міжнародних новин.

Як бачимо, Україна має досить великий науковий потенціал для впровадження в життя цікавих та перспективних винаходів. Але при такій кількості цікавих проектів та ідей держава залишається експортером сировини, напівфабрикатів та дешевої робочої сили. Що свідчить про значні

прогалини у роботі державної системи інтелектуальної власності в Україні.

Національне законодавство не є ідеальним та поки що відстає від європейських стандартів, але його вдосконалення відбувається завдяки міжнародним договорам та Угоди про асоціацію України з ЄС.

Ще одна проблема, яка є не тільки у сфері інтелектуальної власності, а й у всіх це корупція, яка залишається однією з головних загроз економічного зростання та має негативний вплив на життя населення та ведення бізнесу. У багатьох випадках саме цей недолік української державної системи та суспільства може стати можливістю для реєстрації вже існуючих винаходів, крадіжки зареєстрованих та інших неправомірних дій у сфері інтелектуальної власності.

В Україні система інновацій представлена в основному державною науковою сферою. Лише 17% компаній займаються дослідженнями, хоча в Європі цей показник – 49%. Витрати на наукові розробки постійно знижуються. В основному затрати на інновації на підприємствах представлені придбанням машин, обладнання та програмою забезпечення. Більшість коштів з Держбюджету на інноваційну діяльність отримує МОН України, яке фінансує науку в університетах та НАНУ (Національна академія наук України).

НАН України є найбільшим центром наукових досліджень в Україні. Розробки Академії постійно представляються на міжнародних виставках. Але сучасний стан Академії не найкращий. За останні роки чисельність дослідників знизилася на 19,4%. Головними причинами цього є відтік науковців закордон, де вони зможуть отримати більше ресурсів для своєї праці та зміна роботи на більш прибуткову. Це відбувається через те, що бюджетне фінансування ледь покриває дві тре-

тини мінімальних потреб Академії, а отже про нове устаткування чи високі заробітні плати науковців мова не йде. Все частіше надходять пропозиції про реформування Академії, адже за результатами перевірки Державної аудиторської служби колись потужний майновий комплекс з широкою інфраструктурою, який займався науковою діяльністю майже не виконує своїх функцій [4].

У 2020 році резидентами та нерезидентами України було зареєстровано 2180 патентів на винаходи, 6777 – на корисні моделі, 2110 – на промислові зразки, 20070 свідоцтв на знаки для товарів та послуг [5]. Аналізуючи ці дані, можна зробити висновок, що до 2020 року активність українських винахідників була стабільною і тільки з початком пандемії дещо знизилася, хоча і не дуже критично це свідчить про великий науковий потенціал України. Також слід сказати, що в Україні більше видано патентів на корисні моделі ніж на винаходи, це зумовлене тим, що процедура отримання першого значно простіша та дешевша.

Видача патенту є досить довгим та недешевим процесом, в ході якого експерти мають перевірити новизну, винаходу корисної моделі чи промислового зразка та його практичне застосування, але навіть за такий довгий час це не завжди вдається. Багато патентовласників подають позови до суду за крадіжку. Це свідчить про недосконалість експертизи Укрпатенту та не добросовісності тих, які подають документи на реєстрацію уже існуючого об'єкту.

14 жовтня 2020 року в рамках реформи інтелектуальної власності набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення національного органу інтелектуальної

власності», за яким його функції буде виконувати «Укрпатент», а саме: створення Апеляційної палати, IP-академії з правом проведення експертиз і видачі охоронних документів, з відповідними повноваженнями для адміністрації базами даних та держреєстрів тощо, разом з Міністерством розвитком економіки, торгівлі та сільського господарства «Укрпатент» буде складати дворівневу систему інтелектуальної власності в Україні [6].

Ще однією суттєвою проблемою в Україні є те, що об'єкти права інтелектуальної власності розроблені вченими та ентузіастами лише в деяких випадках проходять шлях комерціалізації та промислового виробництва в Україні, хоча саме це є головною умовою інноваційної економіки. Більшість винахідників намагаються реалізувати свої ідеї за кордоном, адже там є більша ймовірність отримати прибуток та визнання.

Слід наголосити, що на даному етапі державна підтримка у сфері інтелектуальної власності має досить невеликі масштаби та вражає своєю неефективністю. Також не всі державні органи в Україні діють ефективно, тому у 2015 році урядом була розроблена Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року. Результати цієї стратегії можемо побачити аналізуючи рейтинг «Глобального індексу інновацій». Так у 2014 році Україна була на 63 місці [7], а вже у 2020 – на 45. Головні ресурси, які дають можливість Україні не бути внизу рейтингу це людський капітал та дослідження (39 місце), знання та технологічні винаходи (25 місце), креативні винаходи (44 місце), саме це складає конкурентоспроможність України на міжнародній арені інновацій. Адже за рівнем інституцій держава посіла 93 місце, рівнем інфраструктури – 94, а за

ринковими показниками – 99. Слабкими сторонами України залишаються: політичне середовище, правове регулювання, ділове середовище, легкість врегулювання неплатоспроможності, інвестиції, ринкова капіталізація, угоди з венчурним капіталом [7]. Позитивні зміни в порівнянні з 2014 роком є, але вони не суттєві, а отже й економічний потенціал державної системи інтелектуальної власності досі залишається на невисокому рівні.

Основні проблеми України на шляху до інноваційного розвитку, які потребують вирішення задля підвищення економічного потенціалу, можна умовно поділити на кілька груп: економічні, соціальні, законодавчі, інституційні. Розглянемо детальніше кожен з них.

Україна є державою з досить великими економічним ресурсом бюджету. Бюджетного фінансування не вистачає навіть на найголовніші та найфундаментальніші сфери життя, а отже фінансування наукової та винахідницької діяльності відбувається досить в невеликій кількості (менш як 1% від ВВП). Для вирішення цієї проблеми держава може визначити для себе пріоритетні галузі для фінансування, які не потребують великих капіталовкладень. На даному етапі в законодавстві прописані пріоритетні напрями розвитку науки й техніки, до 2020 року це були: фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави; інформаційні та комунікаційні технології; енергетика та енергоефективність; раціональне природокористування; науки про життя, нові технології профілактики

та лікування найпоширеніших захворювань; нові речовини і матеріали [8].

Як бачимо, пріоритети є досить загальними, тому майже кожен винахід підпадає під цю класифікацію. Тому важливою є конкретизація пріоритетів для розвитку науки та техніки в Україні. Для початку це мають бути розробки для виробництва, що можуть швидко окупитися в порівнянні з іншими, так держава матиме більше коштів для подальшого розвитку.

Поряд з цим важливим є створення системи, яка б якісно та ефективно відбирала ті наукові розробки, які мають потенціал, та можуть стати успішними за умови їх комерціалізації та фінансувати з держбюджету лише такі проекти та винаходи. Це можна досягти за допомогою впровадження практики проведення періодичних маркетингових досліджень вітчизняного та закордонного ринків, які дадуть можливість зрозуміти їх реальні потреби, та орієнтуватися на ці галузі, чи з самого початку шукати підприємства чи компанії, які зацікавлені такими розробками, а в перспективі придбають їх, або навіть вкладуть свій капітал в їх розробку. Тільки за цієї умови державні гроші зможуть «працювати» та приносити прибуток.

Задля швидшого доступу до інформації про винаходи, корисні моделі та промислові зразки доцільним є створення спеціальної бази даних чи сайту, де буде зібрана інформація щодо виданих патентів, які ще не пройшли шлях комерціалізації. Патентовласники, які хочуть, щоб їх розробка була введена у виробництво, зможуть розмішувати інформацію щодо свого винаходу та свої контактні дані. Це допоможе підприємствам швидше знаходити потрібні їм розробки та покращить співпрацю між винахідниками та потенційними покупцями їх

ОПІВ та дати початок утворенню ринку інтелектуальної власності в Україні.

Держава не має достатніх коштів для фінансування багатьох розробок, тому є потреба в залученні підприємств до розробки інновацій. Є багато причин, які не дозволяють українським підприємствам займатися інноваційною діяльністю та комерціалізацію ОПІВ. На даному етапі уряд може зробити такі кроки:

- зниження розмірів зборів за дії, пов'язані з набуттям прав інтелектуальної власності. Укрпатент є прибутковим органом, хоча за законодавством державні збори за послуги, що він надає є цільовими зборами, які мають використовуватися лише для забезпечення функціонування системи охорони прав інтелектуальної власності [9]. Такий підхід є неправильним, адже головною метою держави на даному етапі є збільшення кількості підприємств, які займаються б інноваційною діяльністю. Зменшення суми зборів дасть можливість більшій кількості винахідників та підприємств патентувати свої розробки та використовувати у виробництві, адже будь-яка розвинена держава вибере збільшення податкових надходжень від підприємств, що використовують у виробництві ОПІВ, що перевищать надходження від державних зборів;

- ще один метод, яким може користуватися держава, це кредитування підприємств, які хочуть впроваджувати інноваційні ідеї у виробництво або розробляти нові. Таким компаніям може видаватися кредит, який буде мати нижчий відсоток ніж в банку. Важливим тут є визначення потенційно вдалих проектів, для цього потрібно розробити та використовувати якісну систему ризик-менеджменту.

- зменшення податкового навантаження. Цікавою ідеєю для впровадження цього методу є податковий пільговий режим IP-Vox. Цю пропозицію висунуло Міністерство цифрової трансформації разом із Комітетом Верховної Ради з питань цифрової трансформації. Це дасть можливість підприємствам, які використовують чи створюють інтелектуальну власність зменшити базу оподаткування податком на прибуток. Таке зменшення має відбуватися шляхом урахування внеску підприємства чи компанії у створення інтелектуальної власності. Мінцифри також повідомляє, що такий режим стосується і ЄСВ, тобто це дозволить сплачувати не 22% з усієї суми, витраченої на заробітну плату, а тільки з суми, яка залишиться після розрахунку знижки. Пропонується ввести знижену ставку на: доходи від продажу/передачі прав об'єкта інтелектуальної власності, платежі за ліцензійним договором, компенсацію за порушення прав ІВ. Плюсами цієї системи є те, що вона є повністю зрозумілою та звичною для іноземних інвесторів (використовується у 19 країнах світу), підтримує підприємства, які працюють як на внутрішній так і на зовнішній ринок та застосовується до всіх підприємств, не зважаючи на розміри, що у свою чергу дозволить багатьом компаніям скористатися можливістю зекономити [10];

- поряд з вітчизняними підприємствами на ринку України можуть діяти й іноземні, тому ще одним методом для створення інноваційної держави може бути залучення іноземних інвестицій. Кроками до цієї мети мають бути: подолання корупції у всіх державних органах та судах; зменшення впливу олі-

гархів на політику; вивчення світового досвіду залучення інвестицій; надання гарантій, належного правового регулювання та захисту; спільні зусилля всіх державних органів, які займаються питанням іноземних інвестицій в Україні та тих, які пов'язані з інтелектуальною власністю, бо тільки спільна, командна робота може дати позитивний результат у цій сфері; зміна думки про Україну за кордоном, адже зараз вона сприймається як найбільш корумпована та економічно нестабільна, тому мало хто хоче вкладати гроші в ризикові проекти.

Поряд з економічними проблемами Україна має також і соціальні, багато вчених та винахідників, які могли б за допомогою своїх розробок створювати інноваційну державу виїжджають за кордон, або знаходять більш прибуткову роботу, а молодь стає все більш незацікавленою в науці, бачачи, теперішню ситуацію у цій сфері та вважаючи її неперспективною. Відбувається скорочення кількості працівників задіяних у виконанні науково-дослідних робіт, якщо у 2010 році їх було 182,4 тис. осіб, то у 2019 – 79,3 тис.; кількості організацій, які виконують наукові дослідження, з 1303 до 950; частки інноваційно-активних підприємств з 18,9% у 2016 році до 15,8% у 2019 [13].

Тому державна політика має бути націлена на стимулювання інноваторів до наукової та творчої праці, популяризацію володіння знаннями, вміннями та навичками, створення різних програм, де науковці зможуть показати свої розробки широкому загалу та дати зрозуміти, що наука є цікавою та перспективною, також важливим є підняття статусу науковця.

Не останню роль у сприйнятті науки відіграє навчання в школі, де ще з самого початку всі предмети мають викладатися цікаво та зрозуміло, показу-

ючи дітям практичне застосування тих теоретичних знань, які вони набули та дати зрозуміти, що наука це не нудно. Для цього має вивчатися найкращий світовий досвід та запроваджуватися в українських школах, враховуючи особливості та культуру країни.

Щоб втримати науковців в країні та не давати приводів для того, щоб виїжджати за кордон, держава має створити для них комфортні умови праці та показати перспективу успіху, визнання та заробітку у своїй країні, щоб виконати таке непросте завдання потрібен тільки комплексний підхід до цієї проблеми та дії уряду у всіх напрямках, які були сказані раніше.

Важливим є також інформування науковців про стан ринку та про ті сфери, в яких найбільше потрібні інновації, адже створення винаходів просто задля винаходів мало кому потрібне, та й самі розробники є зацікавленими в просуванні свого проекту та отриманні прибутку. Також в Україні розробники мають досить низький рівень знань та відсутність досвіду у сфері правової охорони інтелектуальної власності та комерціалізації технологій, тому доцільним було б надавати їх такі знання, проводячи тренінги чи конференції.

Поряд з винахідниками є потреба в стимулюванні також і бізнес-середовища, адже як показує практика мало хто з українських бізнесменів використовує інноваційні ідеї. Тому важливим є те, щоб вони адекватно змогли оцінити потенціал науково-технічної сфери, маючи знання щодо комерціалізації та світового досвіду використання ОПВ у виробництві.

В Україні досі залишаються проблемами з законодавством у сфері інтелектуальної власності та інших галузях і хоча деякі зміни відбуваються, але узгодження українського законо-

давства з європейським просувається надто повільно.

Задля швидшого становлення України як інноваційної держави уряд має зробити такі кроки:

- закінчення судової, податкової, митної реформи та контроль за введенням в дію всіх положень цих законів, адже як показує практика, в Україні закони можуть бути прописані, але їх дотримання може не відбуватися навіть самими чиновниками. Ці реформи дадуть змогу зменшити прояв корупції в цих системах; забезпечити верховенство права; покращити адміністрування; створити системи, які будуть сприятливими для економічного зростання, а як результат це дасть змогу українським підприємцям та іноземним інвесторам без ризиків вкладати кошти у сферу інновацій;

- створення правових норм, які надаватимуть захист від недобросовісної реєстрації патентів, створення ефективних механізмів для оскарження цих реєстрацій та захисту справжніх виробників цієї продукції. Такі правові норми дадуть змогу боротися з крадіжкою ОПВ та патентним тролінгом;

- ще одним кроком є зміна українського законодавства, яке стосується компаній, що хочуть ввійти на ринок України. Зараз таким компаніям висувається вимога отримати дозвіл на реалізацію продукту на території України протягом двох років після того, як подібний дозвіл був зареєстрований у будь-якій іншій державі. Це суперечить їх інтересам і робить український ринок непривабливим;

- належний захист від недобросовісних реєстрацій торгових марок. Чинний закон про охорону прав на знаки для товарів та послуг не дає

юридичної можливості визнати такий знак недійсним, адже власники зареєстрованих торгових марок не інформуються про ті заявки, що суперечать їхнім маркам, також немає чіткого терміну після експертизи Укрпатенту для подання заперечення проти суперечливої заявки [11];

- задля більшої довіри до українського ринку, слід посилити заборонні норми щодо піратства в мережі Інтернет та фальсифікованої торгівлі підроблених товарів. Через те що Україна знаходиться на межі Європи та Азії, багато транзитних перевезень підроблених товарів в ЄС відбувається саме через її територію. Така діяльність підриває авторитет України на міжнародній арені.

За результатами рейтингу «Глобального індексу інновацій» Україна посіла 93 місце за рівнем інституцій. Це зумовлено неефективною роботою державних органів інтелектуальної власності та корупцією в них, а отже це також є великою проблемою, яку потрібно вирішувати. Всі державні інституції мають бути орієнтовані на реальні потреби бізнесу, прозоро виконувати свої функції та не створювати проблем з бюрократичними процесами.

Відповідно до реформи інтелектуальної власності, в Україні замість трирівневої структури (Мінекономрозвитку, Державна служба інтелектуальної власності, державні заклади віднесені до сфери управління ДСІВ) буде діяти дворівнева система державного управління сферою інтелектуальної власності: НОІВ (на базі «Укрпатенту») та Мінекономіки, а отже саме ці органи будуть виконувати більшість функцій пов'язаних з регулюванням сфери інтелектуальної власності. Головною причиною впровадження реформи було те, що діяль-

ність ДСІВ звузилася до реєстрації ОПІВ, видачі охоронних документів та внесення пропозицій щодо державної політики у сфері інтелектуальної власності, тому функціонування цього органу виявилось непотрібним, відбулася його ліквідація. правонаступником ДСІВ став «Укрпатент» [12]. Разом з ДСІВ було ліквідовано і «Інтелзахист».

Дія реформи тільки розпочалася, тому про її результати говорити ще зарано, але вона була потрібна українській системі інтелектуальної власності для ефективного функціонування. Проблема в тому, що її розпочали ще у 2016 році і тільки у 2020 було створена НОІВ, як бачимо, проведення реформи дуже затягнулося і є ризик того, що правильне функціонування дворівневої системи також відбудеться не скоро.

Поряд зі створенням дворівневої системи важливим кроком до нормальної роботи державних інституцій є створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який міг би забезпечувати належний захист прав інтелектуальної власності та підвищив би інвестиційну привабливість України. Схожа ініціатива була ще у 2001 році, коли Кабінету міністрів указом президента було доручено вивчити питання щодо спеціалізованого патентного суду. Як бачимо, знадобилося майже 20 років, щоб зареєструвати такий суд, але як показує українська практика не все відбувається швидко. На даний момент запуск Вищого суду з питань інтелектуальної власності так і не відбувся, цьому заважає відсутність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Тому можемо зробити висновки, що реформи в Україні відбуваються надто повільно через проблеми у всій системі державного управління.

Висновки. У сучасних умовах глобалізації, залежності однієї країни від інших та постійної конкуренції на всіх рівнях важливою проблемою для

кожної держави, а також для України, є вдосконалення та модернізація економічної системи. Одним з таких напрямків є використання інтелектуальної власності. Україна стала на шлях інноваційного розвитку, маючи багато проблем та недоліків у цій сфері. Бажаючи створити інноваційну економіку уряд почав впровадження реформ, які змогли б виправити всі недоліки державної системи, але на жаль кроки, які можуть сприяти ефективному державному управлінню інтелектуальною власністю відбуваються надто повільно, а Україну в усіх міжнародних рейтингах продовжують порівнювати з країнами третього світу. Відбувається скорочення кількості працівників задіяних у виконанні науково-дослідних робіт. Тому виходячи із загального стану сфери інтелектуальної власності, можемо зробити висновок, що на жаль в Україні впровадження інноваційних ідей та проектів досі здійснюється неефективно, а отже й економічний потенціал державної системи залишається на невисокому рівні, але не дивлячись на такі результати та можливі помилки в управлінні та реформуванні, уряд має продовжувати рух у напрямку інноваційної економіки та європейських стандартів.

Кроками України на шляху до ефективного управління сферою інтелектуальної власності та становлення інноваційної держави мають бути: завершення судової, податкової, митної реформи; наближення українського законодавства до стандартів ЄС; подолання корупції; конкретизація пріоритетних напрямків фінансування; стимулювання підприємців до інноваційної діяльності; запровадження пільгового кредитування; популяризація науки та знань тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наберухін В.А. Організаційно-економічний механізм комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в аграрному секторі економіки України. *Ефективна економіка*. 2015. №12.
2. Довженко В. А., Лазаренко В. В. Управління інтелектуальним потенціалом національної економіки. *Економіка та держава*. 2021. № 2. С. 78–83.
3. 22 винаходи українців, які відомі світові. URL: <http://vse.lv.ua/article/22-vinahodi-ukrainciv-aki-vidomi-svitovi.htm>
4. Об'єкти Національної академії наук перетворені на звалища, а керівництво думає на чому заробити – державудит. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/12/666191/>
5. Укрпатент. Статистика, звіти, плани. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/statistics>
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності: Закон України від 16.06.2020 р. № 703-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. №45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-20#Text>
7. Global Innovation Index 2019. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019/ua.pdf
8. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 20.02.2021 р. №2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>
9. Про затвердження Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2004 р. №1716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1716-2004-п#Text>
10. В Україні пропонують ввести пільговий податковий режим IP-Box для технологічних компаній. URL: <https://cutt.ly/2ENoNmy>

11. Європейський звіт щодо захисту прав інтелектуальної власності URL: <http://uaacr.org/2020/01/27/yevropejskyj-zvit-shhodo-zahystu-prav-intelektualnoyi-vlasnosti/>

12. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.06.2016 р. №402-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-p#Text>

13. Наукова та інноваційна діяльність України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf

14. Довженко В. А. Безпека інтелектуальної власності в контексті євроінтеграційного вектора розвитку економіки України. *Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю. (м. Житомир, 2015 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2015. С. 156-161

REFERENCES:

1. Naberuhin, V.A. (2015). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm komertsializatsii ob'ektiv intelektualnoi vlasnosti v ahrarynomu sektori ekonomiky Ukrainy [Organizational and economic mechanism of commercialization of intellectual property in the agricultural sector Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efektivna ekonomika*, 12 [in Ukrainian].

2. Dovzhenko, V. & Lazarenko, V. (2021), Upravlinnia intelektualnym potentsialom natsionalnoi ekonomiky [Intellectual potential management of the national economy]. *Ekonomika ta derzhava – Ekonomika ta derzhava*, 2, 78–83 [in Ukrainian].

3. 22 vynakhody ukraintsiv, yaki vidomi svitovi. [22 inventions of Ukrainians that are known to the world]. Retrieved from <http://vse.rv.ua/article/22-vinahodi-ukrainciv-aki-vidomi-svitovi.htm> [in Ukrainian].

4. *Obiekty Natsionalnoi akademii nauk peretvoreni na zvalyshcha, a kerivnytstvo dumai na chomu zarobyty – derzhaudyt*. [The facilities of the National Academy of Sciences have been turned into landfills, and the management is thinking about what to earn – state audit] Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/12/666191/> [in Ukrainian].

5. *Ukrpatent. Statystyka, zvyty, plany* [Ukrpatent. Statistics, reports, plans] Retrieved from <https://ukrpatent.org/uk/articles/statistics> [in Ukrainian].

6. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shhodo stvorennia natsionalnoho orhanu intelektualnoi vlasnosti: Zakon Ukrainy vid 16.06.2020 №703-IX [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Establishment of a National Intellectual Property Body: Law of Ukraine of June 16, 2020 № 703-IX]. (2020). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 45 [in Ukrainian].

7. *Global Innovation Index 2019*. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019/ua.pdf [in English]

8. Pro priorityetni napriamy rozvytku nauky i tekhniky: Zakon Ukrainy vid 20.02.2021. №2623-III. [On priority areas of science and technology development: Law of Ukraine of February 20, 2021 №2623-III] (2021). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 48 [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Poriadku splytly zboriv za dii, poviazani z okhoroною prav na obiekty intelektualnoi vlasnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.12.2004 r. №1716. [On approval of the Procedure for payment of fees for actions related to the protection of intellectual property rights: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23.12.2004 №1716] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1716-2004-p#Text> [in Ukrainian].

10. V Ukraini proponuiut vvesty pilhovyi podatkovyi rezhym IP-Box dlia tekhnolohichnykh kompanii [In Ukraine, it is proposed to introduce a preferential tax regime IP-Box

for technology companies] Retrieved from <https://cutt.ly/2ENoNmy> [in Ukrainian].

11. Yevropeyskyi zvit shchodo zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti [European report on the protection of intellectual property rights] Retrieved from <http://uaacp.org/2020/01/27/yevropejskyj-zvit-shhodo-zahystu-prav-intelektualnoyi-vlasnosti/> [in Ukrainian].

12. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia derzhavnoi systemy pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti v Ukraini. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.06.2016 r. №402-r. [On approval of the Concept of reforming the state system of legal protection of intellectual property in Ukraine. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.06.2016 №402-r]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-p#Text> [in Ukrainian].

13. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy [Scientific and innovative activity of Ukraine] Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf [in Ukrainian].

14. Dovzhenko, V.A. (2015) Bezpeka intelektualnoi vlasnosti v konteksti yevrointehratsiinoho vektora rozvytku ekonomiky Ukrainy [Security of intellectual property in the context of the European integration vector of economic development of Ukraine]. Proceedings from: Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. z mizhnar. Uchastiu «Intelektualna ekonomika: hlobalni tendentsii ta natsionalni perspektyvy» – All-Ukrainian. scientific-practical internet conference with international participation «Intellectual economy: global trends and national perspectives». (pp. 156-161). Zhytomyr: ZhNAEU [in Ukrainian].

ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК: 351

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-152-160](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-152-160)

Ищук Андрій Миколайович,

*здобувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету Ім. Михайла Коцюбинського, вулиця Острозького, 32, Вінниця, Вінницька область, 21000, тел.: 0672443513, e-mail: tarast25@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6678-116X>*

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ФУНКЦІЇ У СИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню поняття та видів публічно-управлінських функцій у системі пенсійного забезпечення. Сформульовано дефініцію поняття «функції управління системою пенсійного забезпечення», в якій зроблено акцент на цільовій спрямованості управлінської діяльності щодо створення належних організаційних умов для ефективного функціонування системи пенсійного забезпечення. Визначено особливості публічно-правових відносин у сфері пенсійного забезпечення.

Автором розроблено класифікацію функцій публічного управління системою пенсійного забезпечення. Аргументовано, що функції публічного управління системою пенсійного забезпечення доцільно класифікувати за напрямком управлінського впливу на: зовнішні та внутрішньоорганізаційні, та сферою управлінського впливу на: загальні та спеціальні.

Охарактеризовано такі зовнішні публічно-управлінські функції у системі пенсійного забезпечення, як формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення, розробка та прийняття законів та інших нормативно-правових актів у сфері регулювання системи пенсійного забезпечення та ін. Виявлено, що до внутрішньоорганізаційних функцій у системі пенсійного забезпечення належать: здійснення кадрового менеджменту, розподіл повноважень та функціональних обов'язків між керівниками різних структурних підрозділів, їх заступниками та ін.

Доведено, що до загальних публічно-управлінських функцій у системі пенсійного забезпечення належать: інформаційний обмін між різними суб'єктами управління у сфері пенсійного забезпечення, здійснення бухгалтерського та статистичного обліку та звітності та ін. Аргументовано віднесення до спеціальних публічно-управлінських функцій у системі пенсійного забезпечення ліцензування компанії з управління пенсійними активами, контроль за дотриманням норм законодавства щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній та накопичувальній системах, облік надходжень та видатків коштів Пенсійного фонду та накопичувального фонду та ін.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, публічно-управлінські функції, керівництво, контроль, координація.

Ishchuk Andrey Nikolaevich,

*candidate of the Department of Public Administration Vinnytsia State Pedagogical University
By name Mykhailo Kotsyubynsky, Ostrozkoho Street, 32, Vinnytsia, Vinnytsia Region, 21000,
tel.: 0672443513, e-mail: tarast25@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-6678-116X>*

PUBLIC MANAGEMENT FUNCTIONS IN THE SYSTEM OF PENSION PROVISION: CONCEPTS AND TYPES

Annotation. The article is devoted to the study of the concept and types of public administration functions in the pension system. The definition of the concept of «pension management system function» is formulated, in which the emphasis is placed on the target orientation of management activities to create appropriate organizational conditions for the effective functioning of the pension system. Peculiarities of public-law relations in the field of pension provision are determined.

The author has developed a classification of functions of public management of the pension system. It is argued that the functions of public management of the pension system should be classified according to the direction of managerial influence on: external and internal, and the sphere of managerial influence on: general and special.

Such external public management functions in the pension system as the formation of state policy in the field of pension provision, development and adoption of laws and other regulations in the field of regulation of the pension system, etc. are described. It was found that the internal organizational functions in the pension system include: the implementation of personnel management, the distribution of powers and functional responsibilities between the heads of various departments, their deputies, and others.

It is proved that the general public management functions in the pension system include: information exchange between different subjects of management in the field of pension provision, implementation of accounting and statistical accounting and reporting, etc. It is argued that the licensing of a pension asset management company, control over compliance with the legislation on the appointment (recalculation) and payment of pensions in solidarity and accumulative systems, accounting for revenues and expenditures of the Pension Fund and the accumulative fund are argued to special public management functions in the pension system.

Key words: pension provision, public administration functions, management, control, coordination.

Постановка проблеми. Основним елементом у структурі механізму публічного управління системою пенсійного забезпечення є саме функції такого управління, оскільки останні обумовлюють методи, інструменти, способи та інші складові відповідного механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти публічного управління у системі пенсійного забезпечення досліджували такі науковці, як І. О. Кравченко, Н. В. Мартиненко, О. А. Сокурєнко, І. М. Ткаченко, Н. О. Шура та ін. Зазначені наукові роботи присвячено вивченню деяких елементів механізму публічного управління розвитком пенсійної системи України. Водночас огляд наукової літератури засвідчує недостатність комплексних наукових досліджень, присвячених функцій публічного управління у системі пенсійного забезпечення.

Метою дослідження є визначення поняття та видів публічно-управлінських функцій у сфері пенсійного забезпечення. З цією метою: визначити поняття та особливості публічно-правових відносин у сфері пенсійного забезпечення; розробити класифікацію функцій публічного управління системою пенсійного забезпечення; охарактеризувати функцій публічного управління системою пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі функції управління цілком виправдано відносять до складу найбільш фундаментальних понять, зважаючи на те, що вони: розкривають, зміст публічного управління як систематичної практичної діяльності органів влади; опосередковують цілі в узгодженні із специфічними характеристиками керованих об'єктів управління; впливають на структурну побудову органів влади; зумовлюють конкретизацію форм і методів ви-

роблення та ухвалення рішень щодо впливу на відповідні об'єкти управління, а також механізмів їх реалізації [1, с. 42-43].

У науковій літературі функції публічного управління визначаються як самостійні та якісно однорідні складові діяльності суб'єктів публічного управління, об'єднані між собою єдиною метою, особливостями реалізації [2, с. 24].

При цьому, деякі науковці, визначаючи співвідношення функцій суб'єктів публічного управління та власне функцій публічного управління, доходять висновку, що перші є похідними від функцій управління, а їх співвідношення є тотожним співвідношенню філософських категорій «частина» та «ціле». З огляду на це, на поняття «функції органів управління» повністю поширюються усі основні характеристики поняття «функції управління» [3, с. 40].

Функції публічного управління можна класифікувати за різними критеріями.

Зокрема, І. Л. Бородін пропонує виокремлювати загальні та спеціальні функції публічного управління. При цьому науковець зазначає, що загальні функції публічного управління властиві всьому управлінському процесу для всіх рівнів управлінських структур, оскільки вони відображають найбільш об'ємні завдання процесу публічного управління. До таких функцій належать: прогнозування, планування, регулювання, координація, облік та контроль. Спеціальні ж функції публічного управління, на думку науковця, дають можливість визначити особливості та умови публічного управління, оскільки вони встановлюють специфіку того чи іншого суб'єкта або об'єкта публічного управління. Спеціальні (спеціалізовані) функції публічного управління за

видами керованих об'єктів відображують особливості та умови управління і в першу чергу економікою, соціально-культурною, і адміністративно-політична сферами [2, с. 24-25].

За іншого підходу функції управління можна класифікувати залежно від спрямованості на соціально-орієнтовані та внутрішньо-орієнтовані, поділяючи при цьому зміст управлінської діяльності за технологічною специфікою та змістовно, синтезуючи наявні нормативно закріплені функції органів управління, перш за все, органів виконавчої влади. Зокрема, Є. І. Білокур до соціально-орієнтованих функцій відносить: планування, регулювання, контроль, управління об'єктами державної власності. До внутрішньо-орієнтованих, на думку науковця, можна віднести: внутрішнє планування, кадровий менеджмент, організацію, координацію, керівництво, розпорядництво, контроль. Виокремлені функції мають спрямованість як безпосередньо на соціальні процеси як об'єкти управління, так і на внутрішній характер, який опосередковано допомагає здійснювати державний «вплив» назовні [3, с. 142-143].

У системі пенсійного забезпечення функції публічного управління доцільно розмежувати за такими критеріями: 1) напрямком управлінського впливу на: зовнішні, тобто ті, що спрямовані на реалізацію управлінського впливу суб'єкта управління на зовнішній по відношенню до нього об'єкт управління, та внутрішньоорганізаційні – ті, що спрямовані на реалізацію управлінського впливу усередині системи; 2) сферою управлінського впливу на: загальні – функції, що притаманні усім управлінським системам, та спеціальні – функції, які реалізуються виключно у відповідній сфері.

На підставі аналізу положень Закону України «Про загальнообов'язкове

державне пенсійне страхування» [4], Положення про Міністерство соціальної політики України [5], Положення про Пенсійний фонд України [6] та інших актів можна виокремити такі функції управління системою пенсійного забезпечення:

1. Планування – функція управління, яка полягає у визначенні короткострокових, середньострокових та довгострокових цілей та завдань діяльності відповідного суб'єкта владних повноважень (внутрішнє планування), а також формування державної політики у відповідній сфері (зовнішнє планування).

Основні засади державної політики у соціальній сфері визначаються Верховною Радою України у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [7]. При цьому Кабінетом Міністрів України схвалено Стратегію модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року [8].

Функції зовнішнього планування також виконує Пенсійний фонд України, зокрема його голова, який відповідно до підпункту 2 пункту 11 Положення про Пенсійний фонд України [6] вносить на розгляд Міністра соціальної політики пропозиції щодо формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування і розроблені Пенсійним фондом України проекти законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства з питань, що належать до сфери діяльності Пенсійного фонду України.

Що стосується внутрішнього планування, то така функція покладається, головним чином, на Правління Пенсійного фонду України та його голову. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 61 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»

Правління Пенсійного фонду: визначає поточні та перспективні завдання Пенсійного фонду [4].

Планування можна віднести до загальних функцій публічного управління системою пенсійного забезпечення.

2. Регулювання – функція публічного управління, яка полягає у визначенні основних правил та процедур здійснення пенсійного забезпечення, а також закріплення організаційно-правових засад, функцій та повноважень учасників системи пенсійного забезпечення, включаючи суб'єктів владних повноважень. Ця функція реалізується шляхом розробки та прийняття законів, підзаконних нормативно-правових актів.

Головними суб'єктами виконання цієї управлінської функції є Верховна Рада України (прийняття законів), Президент України, Кабінет Міністрів України та Міністерство соціальної політики України (прийняття підзаконних нормативно-правових актів).

Необхідно також зауважити, що у внутрішньоорганізаційній діяльності функція регулювання полягає у визначенні способу внутрішньої організації відповідного суб'єкта владних повноважень, порядку взаємодії різних структурних підрозділів між собою, розмежування повноважень між ними тощо. Актами внутрішнього регулювання є положення про відповідні структурні підрозділи, посадові інструкції та ін.

Відповідно до ч. 1 ст. 61 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» реалізація функції внутрішнього регулювання покладається на Правління Пенсійного фонду, яке, зокрема: затверджує документи нормативного характеру, що регламентують діяльність Пенсійного фонду, в тому числі статут та зміни до нього, регламент за-

сідань правління, положення про виконавчу дирекцію Пенсійного фонду, положення про територіальні органи Пенсійного фонду [4].

Регулювання є загальною функцією публічного управління системою пенсійного забезпечення. При цьому одним із видів спеціального регулювання у системі пенсійного забезпечення є ліцензування.

Статтею 1 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензування – це засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища [9].

Суб'єктами реалізації цієї функції у системі пенсійного забезпечення є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (щодо Компанії з управління пенсійними активами), Національним банком України (щодо зберігача Накопичувального фонду).

3. Керівництво. У Словнику української мови термін «керівництво» визначається як спрямування діяльності кого-, чого-небудь; перебування на чолі когось, чогось; дання вказівки; розпорядження [10, с. 144].

Отже, керівництво можна визначити, як функцію публічного, що полягає у здійсненні безпосереднього управлінського впливу керуючого суб'єкта на керованого з метою упорядкування, належної організації діяльності останнього, шляхом видачі документів організаційно-розпорядчого характеру – наказів, розпоряджень або усних вказівок та розпоряджень.

Керівництво є загальною та внутрішньою функцією публічного управління. Функція керівництва є складною

за своєю структурою та включає такі підфункції, як здійснення кадрового менеджменту, розпорядження ресурсами, організація діяльності відповідного органу, представництво тощо. Безпосередньо реалізація функції керівництва покладається на керівників (голів), їх заступників, інших посадових осіб, а також колегіальних органів – правління, ради, дирекції тощо.

Зокрема, відповідно до Положення про Пенсійний фонд України голова правління Пенсійного фонду України: призначає на посаду та звільняє з посади за погодженням з Міністром соціальної політики керівників та заступників керівників самостійних структурних підрозділів апарату Пенсійного фонду України; призначає на посаду та звільняє з посади інших державних службовців апарату Пенсійного фонду України у порядку, передбаченому законодавством про державну службу; видає накази з питань, що не належать до компетенції правління Пенсійного фонду України; розпоряджається у межах повноважень, передбачених законом, коштами Пенсійного фонду України тощо [6].

4. Координація – це функція публічного управління, яка спрямована на узгодження дій усіх підсистем у межах певної систем або між декількома системами (органами, структурами тощо).

У науковій літературі координацію визначають як забезпечення узгодженості дій в роботі суб'єктів управління всіх ланок, встановлення нових, збереження та вдосконалення існуючих зв'язків між ними. Координація забезпечує узгодженість дій між суб'єктами державного управління як однієї так і різних ланок, для ефективного вирішення, поставлених перед ними завдань. Функція координації покликана, з одного боку, синхронізувати та узгодити дії різних суб'єктів державно-

го управління, а з іншого, правильно розподілити функції між суб'єктами однієї або різних ланок [11, с. 525].

Координація є загальною функцією публічного управління та може здійснюватися як усередині певної управлінської системи (внутрішня координація), так і поза її межами (зовнішня координація).

Координаційна функція реалізується у такі способи: розподіл повноважень та функціональних обов'язків між керівниками різних структурних підрозділів, їх заступниками тощо, створення спільних робочих груп для вирішення певних завдань, здійснення інформаційного обміну між різними органами тощо.

Приміром, Пенсійний фонд організовує взаємодію та обмін інформацією з питань нарахування та сплати єдиного внеску, персоніфікованого обліку надходжень від його сплати, розрахунку показників середньої заробітної плати працівників для призначення пенсії; голова правління Пенсійного фонду України – розподіляє обов'язки між своїми заступниками; забезпечує взаємодію Пенсійного фонду України із структурним підрозділом Мінсоцполітики, визначеним Міністром соціальної політики відповідальним за взаємодію з Пенсійним фондом України; забезпечує дотримання встановленого Міністром соціальної політики порядку обміну інформацією між Міністерством та Пенсійним фондом України і вчасність її подання тощо [6].

5. Контроль – одна із важливих функцій публічного управління, яка полягає у проведенні суб'єктом контролю перевірки дотримання підконтрольними суб'єктами вимог законодавства, належного виконання останніми своїх обов'язків з метою своєчасного вжиття попереджувальних заходів або застосування відповідальності.

Метою здійснення контролю суб'єктами публічної адміністрації є: набуття об'єктивної інформації про стан дотримання законності у сфері публічного адміністрування; дослідження набутої інформації на предмет виявлення і припинення фактів порушень чинного законодавства, встановлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню; порівняння досягнутих результатів з попередніми та очікуваними; недопущення нових порушень і шкідливих наслідків у правозастовчій сфері; виявлення осіб винних у порушенні належного стану публічного адміністрування тощо [12, с. 63].

Контроль може бути як внутрішнім (здійснюється за суб'єктами, які знаходяться у підпорядкуванні контролюючого суб'єкта), так і зовнішнім (здійснюється за суб'єктом, який не знаходиться у підпорядкуванні контролюючого суб'єкта та не знаходиться з останнім у відносинах влади-підпорядкуванні).

На підставі аналізу положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4] можна виокремити такі види контролю: 1) за дотриманням норм законодавства щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі (суб'єктом здійснення є Міністерство соціальної політики України і його структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх створення) рад), суб'єктами накопичувальної системи пенсійного страхування (суб'єктом здійснення є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку); 2) щодо цільового використання коштів Пенсійного фонду, законності та своєчасності руху коштів накопичувальної системи пенсійного

страхування (суб'єкт здійснення – Міністерство соціальної політики України, Міністерство фінансів України та Рахункова палата); 3) за діяльністю компаній з управління активами, радника з інвестиційних питань (суб'єкт реалізації – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку); 4) за діяльністю зберігача та уповноваженого банку (суб'єктом виконання є Національний банк України і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку); 5) за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції у сфері накопичувального пенсійного забезпечення (реалізує Антимонопольний комітет України).

6. Аналітично-облікова функція – це функція публічного управління, яка полягає у здійсненні підрахунку надходжень та видатків, формуванні звітності, аналізі отриманих результатів з метою отримання об'єктивної інформації про дійсний фінансовий стан у відповідній сфері та прогнозування таких результатів у майбутньому.

У сучасних умовах аналітично-облікова функція реалізується, як правило, за допомогою автоматизованих програмних продуктів – у системі пенсійного забезпечення це єдина інформаційно-аналітична система соціального захисту та соціального обслуговування населення.

Досліджувана функція є внутрішньою та може бути загальною (бухгалтерський облік та звітність, статистичний облік та звітність) та спеціальною (облік надходжень та видатків коштів Пенсійного фонду, аналіз та прогнозування надходження коштів від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування тощо).

Висновки. Функцій управління системою пенсійного забезпечення – це напрямки впливу органів публічного управління як суб'єктів управління

на об'єкт управління – систему пенсійного забезпечення, що зумовлені метою та завданнями такого управління та спрямовані на забезпечення належного рівня організації та ефективного функціонування системи пенсійного забезпечення.

Функції публічного управління доцільно розмежувати за: 1) напрямком управлінського впливу на: зовнішні, тобто ті, що спрямовані на реалізацію управлінського впливу суб'єкта управління на зовнішній по відношенню до нього об'єкт управління (формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення, розробка та прийняття законів та інших нормативно-правових актів у сфері регулювання системи пенсійного забезпечення та ін.), та внутрішньо-організаційні – ті, що спрямовані на реалізацію управлінського впливу усередині системи (здійснення кадрового менеджменту, розподіл повноважень та функціональних обов'язків між керівниками різних структурних підрозділів, їх заступниками та ін.); 2) сферою управлінського впливу на: загальні – функції, що притаманні усім управлінським системам (інформаційний обмін між різними суб'єктами управління у сфері пенсійного забезпечення, здійснення бухгалтерського та статистичного обліку та звітності та ін.), та спеціальні – функції, які реалізуються виключно у відповідній сфері (ліцензування компанії з управління пенсійними активами, контроль за дотриманням норм законодавства щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній та накопичувальній системах, облік надходжень та видатків коштів Пенсійного фонду та накопичувального фонду та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нагаєв В. М. Публічне адміністрування: електронний навчальний посібник. Х. : ХНАУ, 2018. 278 с.

2. Бородін І. Л. Функції публічного управління. Юридичний вісник. 2014. № 3 (32). С. 24-29.

3. Білокур Є. І. Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 194 с.

4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.

5. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>.

6. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280. URL : <https://www.pfu.gov.ua/1394-postanova-kabinetu-ministriv-ukrayin/>.

7. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.

8. Про схвалення Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р. № 672-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2016-%D1%80#Text>.

9. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

10. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 4 : І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.

11. Кравцова Т. М., Калініченко Г. В. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі дер-

жавно-управлінської діяльності. Форум права. 2011. № 1. С. 522–527.

12. Неугодніков А. О. Контроль як функція публічного адміністрування: поняття та принципи реалізації. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2019. Вип. 4. С. 58–69.

REFERENCES:

1. Nagaev, V. M. (2018) *Publichne administruvannya: elektronnij navchal'nij posibnik [Public administration: an electronic textbook]*. Н. : HNAU [in Ukrainian].

2. Borodin, I. L. (2014) Funkcii publichnogo upravlinnya [Public administration functions]. *Yuridichnij visnik – Legal Bulletin*, 3 (32), 24–29 [in Ukrainian].

3. Bilokur, Є. I. (2015) Funkcii derzhavnogo upravlinnya: ponyattya, osoblivosti, pravove reguluvannya [Functions of public administration: concepts, features, legal regulation]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

4. Pro zagal'noobov'yazkove derzhavne pensijne strahuvannya: Zakon Ukraїni [On compulsory state pension insurance: Law of Ukraine]. (2003). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Ministerstvo social'noi politiki Ukraїni: postanova Kabinetu Ministriv Ukraїni [On approval of the Regulation on the Ministry of Social Policy of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2015). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Pensijnij fond Ukraїni: postanova Kabinetu Ministriv Ukraїni [On approval of the Regulations on the Pension Fund of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2014). *zakon.rada.*

gov.ua. Retrieved from: <https://www.pfu.gov.ua/1394-postanova-kabinetu-ministriv-ukrayin/> [in Ukrainian].

7. Pro zasadi vnutrishn'oi i zovnishn'oi politiki: Zakon Ukraїni [On the principles of domestic and foreign policy: the Law of Ukraine]. (2010). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> [in Ukrainian].

8. Pro skhvalennya Strategii modernizacii ta rozvitku Pensijnogo fondu Ukraїni na period do 2020 roku: rozporjadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraїni [On approval of the Strategy of modernization and development of the Pension Fund of Ukraine for the period up to 2020: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2016). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. Pro licenzuvannya vidiv gospodars'koї diyal'nosti: Zakon Ukraїni [On licensing of economic activities: Law of Ukraine]. (2015). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> [in Ukrainian].

10. Buryachok, A. A., Docenko P. P. (Ed.). (1973). *Slovník ukraїns'koї movi [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vols. 1-11). Kiїв: Nauk. dumka [in Ukrainian].

11. Kravcova, T. M., Kalinichenko, G. V. (2011) Doslidzhennya vidiv funkcij derzhavnogo upravlinnya ta ih znachennya u procesi derzhavno-upravlins'koї diyal'nosti [Research of types of functions of public administration and their significance in the process of public administratio]. *Forum prava – Law Forum*, 1, 522–527 [in Ukrainian].

12. Neugodnikov, A. O. (2019) Kontrol' yak funkciya publichnogo administruvannya: ponyattya ta principi realizacii [Control as a function of public administration: concepts and principles of implementation]. *Visnik CHernivec'kogo fakul'tetu Nacional'nogo universitetu «Odes'ka yuridichna akademiya» – Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University “Odessa Law Academy”*, 4, 58–69 [in Ukrainian].

Тур Ірина Юріївна,

*ст. викладач кафедри публічного управління та підприємництва, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», м. Харків, вул. Чкалова, 17, 61070, Україна
тел.: (057)-788-46-01, e-mail.: Iryna.Tur@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1630-7878>*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ ОСІБ НЕПРАЦЕЗДАТНОГО ВІКУ

Анотація. Сучасний стан економіки України, на формування якого впливають кризові явища соціально-економічного та політичного характеру, у свою чергу, негативно впливає на реалізацію основних принципів соціальної політики. Адже відомо, що її головною складовою є гарантування прав громадян на соціальний захист. Тому на перший план постає питання визначення напрямів і засад реалізації основних положень механізму системи соціального захисту населення. Державна політика у сфері соціального захисту є одним із головних напрямів цілісної державної політики та важливим чинником забезпечення життєвих потреб населення. Ця категорія міцно закріпилась у науковому світі фахівців галузей суспільних наук та існує поряд із такими видами політики держави, як державна молодіжна політика, державна політика інформатизації, державна економічна політика тощо. Водночас сучасний процес трансформації суспільного устрою зумовлює необхідність дослідження низки актуальних теоретичних та практичних питань щодо державного управління у сфері соціального захисту, зокрема, осіб непрацездатного віку.

У проведеному у статті дослідженні, за допомогою таксономічного аналізу було запропоновано інтегральний показник, який характеризує наявний потенціал держави у сфері соціального захисту осіб непрацездатного віку, та дозволяє виявити зміни показників в їх динаміці та «вузькі місця», які мають найбільший вплив на зміну показника рівня якості соціального захисту таких осіб. Використання таксономічного аналізу при дослідженні якості соціального захисту населення має ряд переваг, таких як: можливість агрегувати різнопланову інформацію в один результативний показник; застосувувати велику кількість показників, навіть якщо вони мають різні одиниці виміру; включати додаткові показники. Також, обґрунтовано, що запропонований методичний підхід щодо оцінювання рівня якості соціального захисту осіб, які мають непрацездатний вік, може стати базисом для підвищення ефективності регулювання соціальної політики держави.

За результатами проведеного дослідження доведено необхідність удосконалення державної політики стосовно соціального захисту населення та пошуку додаткових резервів для виплати допомоги соціально незахищеним верстам населення.

Ключові слова: державне управління, соціальна політика, таксономічний показник, соціальний захист, якість життя, особи непрацездатного віку.

Tur Iryna Yuriyivna,

*Senior Lecturer of the Department of Public Administration and Entrepreneurship, National Aerospace University named after M. E. Zhukovsky «KhAI», Kharkiv, st. Chkalova, 17, 61070, Ukraine
tel.: (057) -788-46-01, e-mail.: Iryna.Tur@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1630-7878>*

STATE REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF DISABLED PEOPLE

1.

Abstract. The current state of Ukraine's economy, which influences the crisis of socio-economic and political nature, in turn, negatively impacts on the implementation of the social policy' basic principles. It is considered that its main component is to guarantee the social protection for people. Therefore, the issue of determining the directions and principles of implementation of the main provisions of the mechanism of the social protection system comes to the fore. State policy in the field of social protection is one of the main directions of integral state policy and an important factor in ensuring the vital needs of the population. This category firmly consolidated in the scientific world of specialists in social sciences and exists along with such types of policy of the state as state youth politics, state-owned informatization policy, state economic policy, etc. At the same time, the modern process of transforming the social system determines the need to study a number of topical theoretical and practical issues regarding public administration in the field of social protection, in particular disadvantaged people.

In the article, using a taxonomic analysis, an integral indicator was proposed that characterizes the existing state potential in the field of social protection of disabled people, and allows you to identify changes in indicators in their dynamics and weaknesses that have the biggest impact on the change in quality level indicator Social protection of such persons. The use of taxonomic analysis in the study of the quality of social protection of the population has a number of advantages such as: the ability to aggregate diverse information into one effective indicator; to apply a large number of indicators, even if they have different measurement units; to include additional indicators. It is concluded that the proposed methodological approach to assessing the level of social protection of persons who have an inoperable age may become a basis for improving the effectiveness of the state policy.

According to the results of the conducted research, the need to improve the state policy on social protection of the population and the search for additional reserves for the payment of assistance to socially vulnerable layers of the population is proved.

Keywords: public administration, social policy, taxonomic indicator, social protection, quality of life, persons of disabled age.

Постановка проблеми. Формування адекватної моделі соціальної політики держави, як динамічного об'єкту дослідження, з урахуванням системи пріоритетів, що різняться за своєю структурою в залежності від конкретних рівнів розвитку країни в цілому та її структурних складових окремо, вимагає застосування системного підходу. Державне управління соціальною політикою повинно підвищити ефективність її заходів та забезпечувати соціально-політичну стабільність, конкурентоспроможність країни та інтеграцію суспільства до світового господарства в умовах глобалізації.

В умовах ринкової трансформації в економіці відбуваються процеси, завдяки яким на перший план виходить проблема соціального захисту та соціального забезпечення населення. Це обумовлює удосконалення державного регулювання соціального захисту та актуалізує важливість його дослідження. Підвищення ефективності системи соціального захисту передбачає досягнення оптимального співвідношення між економічними і соціальними складовими суспільного розвитку, які дозволили б уникнути конфлікту між пріоритетами економічного розвитку і принципами соціальної справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Дослідження проблем державного управління соціальним захистом знайшло своє відображення в наукових працях таких вчених, як: С. Бандур, С. Біла, В. Близнюк, К. Денісенко [1], Т. Ковальчук, Г. Задорожний [2], О. Осауленко, І. Калачова, О. Новікова [3], О. Макарова, Е. Лібанова, В. Скуратівський, [4] та інших.

Важливість теми зумовила наявність великої кількості наукових досліджень, присвячених проблемі соціального захисту та розвитку соціальної системи в державі. Серед іноземних

вчених можна виділити роботи А. Аткінсона, Г. Еспіг-Андерсена.

Метою статті є розробка інтегрального показника, який характеризує рівень якості соціального захисту для осіб непрацездатного віку.

Виклад основного матеріалу Різноманітність та цілеспрямованість окремих соціальних програм та отриманих від них ефектів створює ускладнення при оцінюванні загальної ефективності соціальної політики держави в цілому. Розробку інтегрального показника вітчизняними науковцями (Новікова О.Ф., Осауленко О.Г. [3] та ін.) було здійснено за різними критеріями диференціації: територіальний розподіл, статус соціально-економічної активності; статево-вікова структура населення та ін. [2]. На нашу думку, слід також проводити оцінку ефективності в розрізі кожної конкретної соціальної програми або в розрізі конкретної категорії населення.

Під час проведення емпіричних досліджень економічних та соціальних явищ виникають труднощі при використанні статистичних методів, які спираються на розподіл багатомірної випадкової величини. Це обумовлено обмеженістю кількості доступних спостережень, які містяться в сукупності даних. Для вирішення проблеми впорядкування багатомірних об'єктів або процесів щодо заданого нормативного вектора-еталона ряд науковців пропонують використовувати метод таксономічного аналізу [5-8].

На основі методу таксономії можливою є побудова узагальнюючої оцінки складного об'єкта або процесу, у зв'язку з чим актуальності набуває застосування методу таксономії для проведення аналізу якості соціального захисту для осіб непрацездатного віку.

Таксономічний показник розраховується за класичним алгоритмом таксономічного аналізу, який містить наступні етапи [5-8]:

- обґрунтування показників, які характеризують якість соціального захисту для осіб непрацездатного віку і формування матриці спостережень;

- стандартизація значень елементів матриці спостережень та диференціація прізнаков матриці спостережень на стимулятори і дестимулятори;

- ідентифікація вектора-еталона;
- визначення відстані між окремими спостереженнями і вектором-еталоном;

- розрахунок таксономічного коефіцієнту якості соціального захисту для осіб непрацездатного віку.

Базуючись на дослідженнях науковців [4], даних Державної служби статистики України, [9] та Мінфіну [10] було виділено 17 показників, які характеризують якість соціального захисту для осіб непрацездатного віку (табл. 1). Показники X1-X6 виступають дестимуляторами, тобто мають деструктивний вплив на якість соціального захисту для непрацездатних осіб, усі інші є стимуляторами, та впливають позитивно на таксономічний показник.

На основі статистичних даних було розраховано матрицю спостережень (табл. 2.).

Таблиця 1

Показники для оцінювання рівня якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні

Показник	Стимулятор/ Дестимулятор
X1 – кількість пенсіонерів, тис. осіб	Дестимулятор
X2 – частка пенсіонерів за віком у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X3 – частка пенсіонерів по інвалідності у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X4 – частка пенсіонерів у разі втрати годувальника у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X5 – частка пенсіонерів за вислугою років у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X6 – частка пенсіонерів, які отримують соціальні пенсії, у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X7 – середній розмір призначеної місячної пенсії, грн	Стимулятор
X8 – середній розмір призначеної місячної пенсії за віком, грн	Стимулятор
X9 – середній розмір призначеної місячної пенсії по інвалідності, грн	Стимулятор
X10 – середній розмір призначеної місячної пенсії у разі втрати годувальника, грн	Стимулятор
X11 – середній розмір призначеної місячної пенсії за вислугу років, грн	Стимулятор
X12 – середній розмір призначеної соціальні пенсії, грн	Стимулятор
X13 – розмір допомоги соціального захисту, млн. грн	Стимулятор
X14 – державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у відсотках до загальних видатків (%)	Стимулятор
X15 – державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у відсотках до ВВП (%)	Стимулятор
X16 – розмір мінімальної заробітної плати, грн	Стимулятор
X17 – розмір прожиткового мінімуму на 1 особу, грн	Стимулятор

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Матриця спостережень для оцінювання рівня якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні

Період	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
2017	11956	76,25	11,67	5,80	5,47	0,79	1828,3	1808,9	1705,9
2018	11725	76,09	11,95	5,65	5,51	0,77	2479,2	2556,7	2000,9
2019	11470	75,78	12,34	5,63	5,48	0,73	2645,7	2648,2	2118,6
Період	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	
2017	1803	2384,9	1268,6	281083,5	27	9,6	3200	1373	
2018	2368	2595,2	1450,6	343336	24,7	8,7	3723	1497	
2019	2491,4	3970,6	1499,6	218628,6	20,38	5,5	4173	1638	

Джерело: розроблено автором за даними [9; 10]

Формування матриці стандартизованих значень проводять за формулою (1) [5; 6]:

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_{cp,j}} \quad (1)$$

де Z_{ij} - стандартизоване значення елемента X_{ij} , тобто це елемент матриці стандартизованих значень (Z).

Матрицю стандартизованих показників наведено в табл. 3. Стандартизація дозволяє позбутися від одиниці виміру – як вартісної, так і натуральної.

Таблиця 3

Матриця стандартизованих показників для оцінювання рівня якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні

Період	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
2017	1,02	1,003	0,97	1,019	0,997	1,04	0,79	0,77	0,88
2018	1,00	1,001	1,00	0,993	1,004	1,00	1,07	1,09	1,03
2019	0,98	0,997	1,03	0,989	0,999	0,96	1,14	1,13	1,09
Період	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	
2017	0,81	0,80	0,90	1,00	1,12	1,21	0,87	0,91	
2018	1,07	0,87	1,03	1,22	1,03	1,10	1,01	1,00	
2019	1,12	1,33	1,07	0,78	0,85	0,69	1,13	1,09	

Джерело: розраховано автором за даними [9; 10]

Диференціацію ознак матриці спостережень проводять за формулою:

$$\begin{cases} Z_{oi} = \max X_{ij} - \text{стимулятор} \\ Z_{oi} = \min X_{ij} - \text{дестимулятор} \end{cases} \quad (2)$$

Наступним етапом у таксономічному аналізі є визначення вектора еталону, для побудови якого необхідно зі значень матриці вибрати найбільше значен-

ня стимуляторів і найменше значення дестимуляторів за весь досліджуваний період, відповідно.

Розрахунок відстані між окремими спостереженнями (період) і вектором-еталоном оцінюють за формулою (3):

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Z_{ij} - Z_{0j})^2} \quad (3)$$

де Z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника в період часу i ;

Z_{0j} – стандартизоване значення j -го показника в ідеалі.

Середня відстань між спостереженнями розраховується за наступною формулою:

$$\bar{C}_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{i0} \quad (4)$$

Розрахунок стандартного відхилення (S_0), максимально можливого відхилення від зведеного еталона (C_0), зведеного динамічного показника рівня розвитку (d_i):

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (C_{i0} - \bar{C}_0)^2} \quad (5)$$

$$C_0 = \bar{C}_0 + 2S_0 \quad (6)$$

$$d_i = \frac{C_{i0}}{C_0} \quad (7)$$

Таксономічний показник якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні визначають за формулою (2.9):

$$K_i = 1 - d_i \quad (8)$$

Значення таксономічного показника знаходиться в інтервалі $[0; 1]$. Пропонується наступна інтерпретація отриманих значень показника таксономії:

- від 0 до 0,19 – дуже низький рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку;
- від 0,2 до 0,39 – низький рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку;
- від 0,4 до 0,59 – середній рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку;
- від 0,6 до 0,79 – високий рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку;

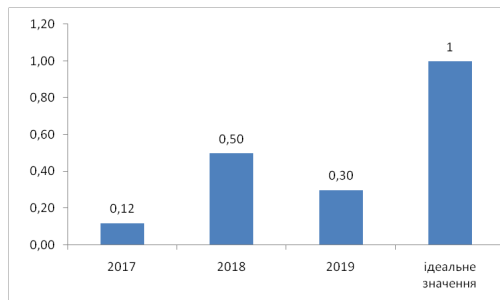

Рис. 1 – Показник таксономії рівня якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні в 2017-2019 рр.

Джерело: розраховано автором

Отримані результати дослідження свідчать про нерівномірний рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні за аналізований період. У 2017 році показник таксономії був найменшим (0,12), що свідчить про дуже низьку якість соціального захисту в Україні стосовно осіб непрацездатного віку. У 2018 році ситуація покращилась, та рівень якості соціального захисту населення непрацездатного віку знаходився на середньому рівні. Але у 2019 році показник таксономії скоротився до 0,3, що означає зниження якості соціального захи-

сту до низького рівня. Ключовою причиною погіршення якості соціального захисту даної категорії населення у 2019 р., незважаючи на зниження кількості пенсіонерів, стало суттєве скорочення розміру державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення. Це обумовлює необхідність удосконалення державної політики стосовно соціального захисту населення та пошуку додаткових резервів для виплати допомоги соціально незахищеним верстам населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

За результатами проведеного дослідження, за допомогою методу таксономічного аналізу було запропоновано інтегральний показник, який характеризує наявний потенціал держави у сфері соціального захисту осіб непрацездатного віку, та дозволяє виявити зміни показників в їх динаміці та «вузькі місця», які мають найбільший вплив на зміну показника рівня якості соціального захисту таких осіб. Використання таксономічного аналізу при дослідженні якості соціального захисту населення має ряд переваг, таких як: можливість агрегувати різнопланову інформацію в один результативний показник; можливість застосувати велику кількість показників, навіть якщо вони мають різні одиниці виміру; можливість включити додаткові показники. Запропонований методичний підхід щодо оцінювання рівня якості соціального захисту осіб, які мають непрацездатний вік, може стати базисом для підвищення ефективності регулювання соціальної політики держави, спрямованої на покращення соціального забезпечення незахищеного населення. Перспективами подальших досліджень є дослідження державного управління у системі соціального захисту для інших категорій громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисенко К. Державна політика у сфері соціального захисту: аналіз понятійно-категоріального апарату. [Електронний ресурс] / К. Денисенко // Ефективність державного управління – 2017. – ВИП. 2 (51). Ч. 1 – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_51/fail/13.pdf
2. Задорожний Г.В., Діденко Ю.Ю. Методи оцінки ефективності соціальної політики непрацездатного населення на основі інтегрального показника якості життя / Г. В Задорожний, Ю. Ю. Діденко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Серія «Економічна» №1068. – 2013, С. 54-61.
3. Соціально-економічна захищеність населення України / О.Ф. Новікова, О.Г. Осауленко, І.В. Калачова та ін. – Донецьк; Київ: ІЕП НАН України, Держкомстат України, 2001. – 360 с.
4. Скуратівський В. Соціальна політика. / Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.
5. Дубров А. М. Многомерные статистические методы: учебник / А. М. Дубров, В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 352 с.
6. Gorzelak, G. Statistical Comparative Analysis-Theory and Practice (Statystyczna analiza porównawcza – Teoria a praktyka). *Wiadomości Stat.* 1981. 8. PP.16–19.
7. Саблина Н.В. Использование метода таксономии для анализа ресурсов предприятия / Н.В. Саблина, В.А. Теличко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/porta1/Soc_Gum/Bi/2009_3/78-82.pdf.
8. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: [навч. посіб.] / А.М. Єріна. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
9. Соціальний захист. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm

10. Мінімальна зарплата в Україні. Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>

REFERENCES:

1. Denysenko, K. (2017). Derzhavna polityka u sferi sotsialnoho zakhystu: analiz poniatiino-katehorialnoho aparatu. [State Policy in Social Protection: Analysis of the Conventional-categorical apparatus]. *Efektivnist Derzhavnogo Upravlinnia – Efficiency of Public Administration*, 2(51), 1, 95-101. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_51/fail/13.pdf [in Ukrainian].

2. Zadorozhnyi, H. V., Didenko, Yu. Yu. (2013). Metody otsinky efektyvnosti sotsialnoi polityky nepratsездatnoho naselennia na osnovi intehralnoho pokaznyka yakosti zhyttia [Methods of assessing the effectiveness of social policy of disabled population based on the integral quality of life]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina – Bulletin of VN Kharkiv National University Karazina. Series "Economic"*, 1068, 54-61 [in Ukrainian].

3. Novikova, O. F., Osaulenko, O. H., Kalachova, I. V. et al. (2001). *Sotsialno-ekonomichna zakhyshchenist naselennia Ukrainy [Socio-economic protection of the population of Ukraine]*. Donetsk; Kyiv: IEP

NAN Ukrainy, Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].

4. Skurativskiy, V. Palii, O. Libanova, E. (2003). *Sotsialna polityka [Social politics]*. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].

5. Dubrov, A. M. Mhitarjan, V. S. Troshin L. I. (2000). *Mnogomernye statisticheskie metody [Multi-dimensional statistical methods]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

6. Gorzelak, G. (1981). *Statistical Comparative Analysis-Theory and Practice (Statystyczna analiza porównawcza–Teoria a praktyka)*. *Wiadomo´sci Stat*, 8, 16–19 [in English].

7. Sablina, N.V., Telichko, V.A. (n.d.). Ispolzovanie metoda taksonomii dlya analiza resursov predpriyatiya [Using a taxonomy method for an analysis of enterprise resources]. www.nbu.gov.ua. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/rorta1/Sos-_Gum/BI/2009_3/78-82.pdf [in Russian].

8. Ierina, A. M. (2001). *Statystychne modeliuвання ta prohnozuvannia [Statistical modeling and forecasting]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

9. Sotsialnyi zakhyst. Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy [Social protection. State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm [in Ukrainian].

10. Minimalna zarплата v Ukraini [Minimum wages in Ukraine]. [index.minfin.com.ua](https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/). Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> [in Ukrainian].

Чень Сюй,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Міжрегіональної Академії управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: + 86(15)373-560-285, email: xingshangyoudao@163.com, <https://orcid.org/0000-0002-1759-9940>

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИНЕНИХ ДЕРЖАВ СВІТУ

Анотація. У публікації здійснено аналіз основних напрямів розвитку державної екологічної політики розвинених держав світу. Аргументовано, що Політика Європейського співтовариства щодо екологічного середовища включає такі елементи: сучасні та майбутні екологічні проблеми, теорії безпеки, дискурси сучасної екологічної політики тощо.

Зазначено, що орієнтири розвитку державної екологічної політики розвинених держав світу походять від цілей екологічної політики ЄС. До них, зокрема, варто віднести: захист навколишнього середовища; охорона здоров'я людей; раціональне використання природних ресурсів; сприяння міжнародному екологічному співробітництву.

Доведено, що до ключових викликів екобезпеки 21 сторіччя віднесено такі фактори, як: зростання населення світу, конкуренція за природні ресурси, вплив на безпеку НС тощо. У 2019 році було проведено Мюнхенську конференцію з питань безпеки, де дану загрозу було визнано де-факто. Пізніше, аналогічні дані були висвітлені на конференції з питань планетарної безпеки в місті Гаага.

Обґрунтовано, що проактивне налаштування держав-членів ЄС на боротьбу із екологічними викликами виявляється в успішній боротьбі деяких країн із змінами клімату (Нідерланди, Німеччина, Швейцарія). Зміни у кліматі та НС зазначені держави пов'язують із глобальним порядком денним в області природної безпеки. До того ж, Інтерпол у 2017 році опублікував Стратегію забезпечення безпеки НС на 2017-2020 рр. Документом було наголошено на необхідності контролю за змінами екосистем, ландшафтів та суспільства. Поміж тим, потрібним для Європейського співтовариства у перспективі є недопущення «катастрофічних» змін нахшталт підсилення засух та підвищення рівня моря. Іншими аспектами моніторингу НС, на які варто звертати увагу, Інтерпол називає перевірку засобів для існування, ресурсної доступності та продовольчої безпеки.

Ключові слова: державна екологічна політика, Європейське співтовариство, деградація екосистеми, Європейський зелений курс, стратегічне прогнозування кліматичних змін.

Chen Xu,

higher education seeker of th Doctor of Philosophy of the Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, st. Frometivska, 2, tel .: + 86 (15) 373-560-285, email: xingshangyoudao@163.com, <https://orcid.org/0000-0002-1759-9940>

ANALYSIS OF THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE STATE ENVIRONMENTAL POLICY OF THE DEVELOPED COUNTRIES OF THE WORLD

Abstract. The publication analyzes the main directions of development of state environmental policy of developed countries. It is argued that the European Community's policy on the environment includes the following elements: current and future environmental problems, security theories, discourses of modern environmental policy and more.

It is noted that the guidelines for the development of state environmental policy of developed countries come from the goals of EU environmental policy. These include, in particular: environmental protection; human health; rational use of natural resources; promotion of international environmental cooperation.

It is proved that the key challenges of ecological security of the 21st century include such factors as: world population growth, competition for natural resources, impact on emergency safety, etc. In 2019, the Munich Security Conference was held, where the threat was recognized *de facto*. Later, similar data were covered at a conference on planetary security in The Hague.

It is substantiated that the proactive attitude of EU member states to combat environmental challenges is reflected in the successful fight against climate change in some countries (Netherlands, Germany, Switzerland). These countries associate climate change and emergencies with the global natural security agenda. In addition, in 2017, Interpol published the Emergency Security Strategy for 2017-2020. The document stressed the need to monitor changes in ecosystems, landscapes and society. Meanwhile, what is needed for the European Community in the long run is to prevent «catastrophic» changes such as increasing droughts and rising sea levels. Other aspects of emergency monitoring that Interpol calls attention to are the verification of livelihoods, resource availability and food security.

Key words: state ecological policy, European community, ecosystem degradation, European.

Постановка проблеми. Людство ніколи не зупиняється в своєму розвитку, воно постійно піддається впливу новітніх технологій, досягнень науки та нових відкриттів. Проте, часто це стає початком зародження різних регресивних процесів, які несуть масштабний руйнівний вплив на екологію та людство загалом. На сьогодні ЄС як співтовариство розуміє кліматичну загрозу та гостру необхідність колективного реагування для боротьби з майбутніми негативними наслідками екологічних змін. У Висновках з питань безпеки та оборони (Conclusions on Security and Defence) від 17.06.2020 року Рада ЄС запропонувала Високому представникові ЄС з із закордонних справ та безпекової політики Ж. Борелю створити передумови для тісного діалогу із Єврокомісією та Європейським оборонним агентством (EDA). Мета – втілення масиву короткострокових, середньострокових та довгострокових програм для нівелювання негативних кліматичних змін та екологічної безпеки. Участь усіх держав-членів ЄС у даному процесі – обов'язкова [1]. Саме тому, у розрізі здійснення комплексного аналізу основних напрямів розвитку державної екологічної політики розвинених держав світу доцільним є зупинитися на аналізі базових концепцій екологічної політики, що застосовується у країнах-членах Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження розвитку державної екологічної політики у Європейському співтоваристві було використано праці зарубіжних та українських вчених, серед яких Девіс Н., Домбровська А., Килимник І., Кучарський А., Нодірхонова Н., Прем К., Рассел Т. та ін. На основі їх публікацій та законодавчих положень було зроблено відповідні висновки щодо рекомендацій ЄС з питань підвищення ефективного використання природних ресурсів

за рахунок переходу до «чистої» економіки замкненого циклу та зупинення негативних екокліматичних змін, зменшення відсотку забруднення НС та відновлення аспектів біорозмаїття.

Мета статті. Метою цієї статті є здійснення аналізу основних напрямів розвитку державної екологічної політики розвинених держав світу.

Виклад основного матеріалу.

Політика Європейського співтовариства щодо екологічного середовища зазвичай включає такі елементи: сучасні та майбутні екологічні проблеми, теорії безпеки, дискурси сучасної екологічної політики тощо.

Потрібно зазначити, що орієнтири розвитку державної екологічної політики розвинених держав світу походять від цілей екологічної політики ЄС. До них, зокрема, варто віднести: захист навколишнього середовища; охорона здоров'я людей; раціональне використання природних ресурсів; сприяння міжнародному екологічному співробітництву.

Важливим елементом державної політики Європейського Союзу в екологічній галузі стало включення зміни клімату до стратегічного рівня безпеки у 2008 році. Першим представником ЄС із зовнішньої політики, який запровадив подібні зміни став Х. Солана [2].

Після цього у еколого-політичному влаштуванні Європейського співтовариства почали відбуватися управлінсько-стратегічні зміни. Наприклад, особливості діяльності Європейського співтовариства у сфері захисту навколишнього середовища почали проявлятися через: сумісні екологічні ініціативи ЄС та держав-членів; нерозривний зв'язок екологічної діяльності ЄС з іншими напрямками інтеграції; «дуалізм компетенції», за допомогою якого досягаються цілі екологічної політики ЄС та окремо – цілі підтримки функціонування внутрішнього ринку.

Необхідно зауважити, що розвиток державної екологічної політики у Європейському співтоваристві ґрунтується на загальній підтримці таких ідеологій як: забезпечення права на сприятливе навколишнє природне середовище (як фундаментальне екологічне право); екологічні права щодо гарантій реалізації та захисту фундаментального екологічного права; конституційні та інші права, що поєднуються із екологічними. Зазначені ініціативи координуються, контролюються та спрямовуються Радою Європи [3].

Окрім того, досить застосовним та логічним буде звернути увагу на політичний досвід Сполучених Штатів Америки щодо розвитку державної екологічної політики. За часів президентства Б. Клінтона було запроваджено декілька «політик» екологічної безпеки. Перша з них – фінансування для вирішення питань екологічної безпеки, друга – затвердження посади «замісник міністра оборони з питань екологічної безпеки». За ініціативою президента США також було створено Раду євроатлантичного партнерства (РЕАП). Продовження подібної політики Європейським Союзом відбулося відносно нещодавно – на це вплинула ініціатива Х. Солани [4].

Нещодавно, у 2016 році, Радою ЄС було анонсовано розробку нового інструменту безпеки та захисту – Стратегічного компасу. Окрім цього, на виконання даної Стратегії створено Глобальну стратегію ЄС 2016 року. Зазначеним документом пропонується забезпечити належне політичне керівництво екологічної безпеки на території Союзу, а, також, підвищення її операційної ефективності, стійкості та можливостей [5].

На продовження розвитку державної екологічної політики, у 2020 році Центром розвідки та ситуацій ЄС було підготовано аналіз екологічних за-

гроз. У якості ідеологічного підтвердження даної ініціативи, у 2021 році Європейська служба зовнішніх зв'язків створила оглядовий документ щодо стану екологічної безпеки. На переконання Ради Європи, два зазначених документи повинні здійснити вклад у стратегічний діалог між країнами-членами ЄС [6].

Необхідно зазначити, що, відповідно до даних Інституту досліджень безпеки ЄС, опублікованих у 2019 році, зміна клімату – найбільш ймовірна тенденція, котра визначатиме подальшу еволюцію місій та операцій ЄС щодо Загальної державної політики безпеки та оборони (CSDP) на найближче десятиріччя. Дипломати та офіційні представники (науковці, дослідники) Європейського Союзу, що опікуються проблемами кліматичної безпеки (так зване «Епістемологічне співтовариство з питань кліматичної безпеки»), докладають зусиль для втілення екологічної політики Європейського співтовариства у дійсність [7].

Науковий світ схиляється до думки, що головною перевагою Європейського Союзу щодо втілення орієнтирів розвитку державної екологічної безпеки є його політико-правовий інструментарій. Це означає, що перспектива контролю за виконанням нормативів НС у Європі повинна базуватися на таких принципах: моніторинг питань екологічної безпеки агентствами ЄС та державами-членами; пропагування культури екологічної безпеки; виявлення загроз та підвалин покращення екологічних нормативів на території держав-членів Європейського співтовариства тощо.

Потрібно наголосити, що Радою Європи та Європейським парламентом на часі висувається так звана «тріада екологічної стабільності», що включає у себе такі елементи як: сумісне стратегічне бачення країн-членів ЄС по відношенню до екологічних загроз (подібний підхід має призвести до точ-

ного політико-стратегічного керівництва, що може бути перепрофільовано у операційно-опційні можливості безпеки Союзу); формування більш чітких рамок безпеки ЄС щодо кіберпростору, тероризму та космосу; формування загального розуміння екологічних загроз на національному, європейському та міжнародному рівнях тощо [8].

Іншим органом, що є відповідальним за розвиток державної екологічної політики у країнах-членах Європейського Союзу, є Агенція екологічної безпеки, що складається із екологічних аналітиків та вчених у області екологічної безпеки. Відтак, створення профільних установ у даній галузі свідчить про майбутнє (гіпотетичне) акцентування уваги на екологічних аспектах безпеки ЄС [9].

Доцільним буде також згадати Рішення Ради ЄС 10048/19 від 06.2019 р., у якому підкреслювалось значення екологічних проблем та змін клімату для безпеки та оборони. Крім цього, державам-членам Єврокомісії, Європейській службі зовнішніх зв'язків та Європейському оборонному агентству було запропоновано розробити конкретні оборонні рішення щодо гіпотетичних кліматичних змін у майбутньому. Через це, Європейське співтовариство активно форсує проведення дослідницьких програм у даній області: це допоможе зрозуміти, яким чином Єврокомісія, Європарламент та Рада ЄС вирішуватимуть проблему екобезпеки у перспективі. Відтак, фінансування зазначених програм – виховий підхід, який допоможе прискорити процеси економіко-політичного сприйняття подібної проблематики [10].

Відмічу, що в жовтні 2020 року Верховний Представник Союзу з питань Зовнішніх Справ та Політики Безпеки та одночасно Віце-Президент Єврокомісії, Ж. Борель зазначив, що «ЄС повинна вивчити мову влади (управ-

ління)». Це означає, що майбутні звершення у владно-урядовому апараті країн-членів Європейського Союзу повинні відзначатися ліберальним прагматизмом. Єдина поправка – подібна концепція повинна стосуватися усіх сфер політично-управлінського життя. До останніх належить процес розвитку екологічних орієнтирів у Європі [11].

Іншим нормативом, на який звертає увагу Європейське співтовариство у контексті розвитку політики екобезпеки, є розвиток потенціалу енергоефективності технологій. Окрім цього, відбувається акцент на зниженні попиту на енергію та підвищенні енергетичної сталості збройних сил та інфраструктури на території Європи. Знову-таки, наголошується на необхідності реалізації Загальної політики безпеки та оборони (CSDP) задля зменшення рівня згубного впливу вуглецевого та екологічного сліду оборонного сектору на екологічний статус Союзу загалом.

У таблиці 1 систематизовані вихові концепти розвитку державної екологічної політики у ЄС.

Висновки. Враховуючи вищевикладені результати дослідження можна стверджувати, що розбудова екологічної політики та її відновлення – не просто необхідність, а потреба часу для Європейського співтовариства. Науковий світ у період 2010-2020 рр. неодноразово відзначав, що екорєформи Союзу знаходились у стагнації: «піонери» НС втратили лідерство та не бажають його повертати; екологічна дипломатія ЄС більше не є актуальною; є ознаки призупинення екологічних амбіцій або навіть їх обернення до вихідної точки. Через це, формування стратегії впливу та боротьби із екологічними загрозами – питання номер один для Єврокомісії, Ради Європи та Європарламенту. Таким чином відбувається індикація профпридатності урядово-управлінського апарату [12].

Віхові концепти розвитку державної екологічної політики у ЄС

Положення екологічної політики держав ЄС	Концептуальне втілення приписів на практиці
Визначення цілей екологічної політики Союзу на нормативно-виконавчому рівні	Реалізація концепту через призму захисту навколишнього середовища; охорони здоров'я людей; раціонального використання природних ресурсів; сприяння міжнародному екологічному співробітництву
Ідеологічні основи екологічної політики країн-членів ЄС	Засадниче слідування: забезпеченню права на сприятливе навколишнє природне середовище; екологічним правам щодо гарантій реалізації та захисту фундаментального екологічного права; конституційним правам, що походять від екологічних тощо
Стратегічне планування екобезпеки країнами Союзу	Впровадження Стратегічного компасу та Глобальної стратегії ЄС 2016 р. Забезпечення політичного керівництва, підвищення операційної ефективності, стійкості та можливостей екологічної безпеки на території країн Європи
«Триада екологічної стабільності» від Ради Європи та Європарламенту	Сумісне стратегічне бачення країн-членів ЄС по відношенню до екологічних загроз; встановлення рамок безпеки ЄС щодо кіберпростору, тероризму та космосу; загальне розуміння екологічних загроз на національному, європейському та міжнародному рівнях тощо
Функціонування Агенції екологічної безпеки як превентивного державно-управлінського органу	Формування державної екологічної політики ЄС, застосування напрацювань екологічних аналітиків та вчених у зазначеній області

Іншим владним питанням, що розглядається ЄС у якості обов'язковості усунення, є недосконалість нормативного проектування. Колізійність законодавства, поєднана із політичною кризою 2009 року, створила передумови для «кризового ефекту», що виявився у зменшенні кількості висунутих ЄС екологічних законів та бажанні реновації законодавства Союзу. Як наслідок, Європейським співтовариством було створено такі ініціативи, як преференції з питань дерегулюван-

ня екологічних ситуацій; збільшення різноманіття членів ЄС; зрілість *acquis communautaire* (Acquis Співтовариства – Надбаня товариства) тощо. Мета – комплексне сприяння безпеці у галузі екології на території Європи [13; 14; 15].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Council Conclusions on Security and Defence : GS of the Council, 17.06. 2020 // Council of the EU // Режим доступу : <https://www.consilium.europa.eu/media/44521/st08910-en20.pdf>

2. Environmental Security and the EU Strategic Compass : realizing Solana`s Vision // by D. Kantemnidis (Friends of Europe), 2021 // Режим доступу : <https://www.friendsofeurope.org/insights/environmental-security-and-the-eu-strategic-compass-realizing-solanas-vision/>

3. Linking Europe`s Environmental and Security Agendas : What next for the new European Commission // Institute for European Environmental Policy, 2019 // Режим доступу : <https://ieep.eu/news/linking-europe-s-environmental-and-security-agendas-what-next-for-the-new-european-commission>

4. The U. S. Government Approach to Environmental Security (Focus on Campaign Activities) // by G. E. Katsos, 2018 // Режим доступу : https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/Interorganizational_Documents/jfq89_usg_environmental_security.pdf?ver=2019-03-25-162412-933

5. The EU`s Strategic Compass and Its Four Baskets : DGAP Report, 11.11.2020 // Режим доступу : <https://dgap.org/en/research/publications/eus-strategic-compass-and-its-four-baskets>

6. From Self-Doubt to Self-Assurance : The European External Action Service as the indispensable support for a geopolitical EU // Friedrich Ebert Stiftung, 2021 // Режим доступу : https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/01/TFR_EEAS-2_0-From-self-doubt-to-self-assurance.pdf

7. European Union Institute for Security Studies : Annual Report, 2019 // Режим доступу : https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/AR_2019_online_0.pdf

8. The EU and Climate Security : Toward Ecological Diplomacy // by Carnegie

Europe, 12. 07.2021 // Режим доступу : <https://carnegieeurope.eu/2021/07/12/eu-and-climate-security-toward-ecological-diplomacy-pub-84873>

9. What you want to know: Climate and environmental protection in the EU, 29.09.2020 // by EU2020 // Режим доступу : <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/climate-and-environmental-protection-in-the-european-union/2398642>

10. Council Conclusions on Security and Defence in the context of the EU Global Strategy -- Coherence / Decision 10048/19 from 2019 // Режим доступу : [http://europeanmemoranda.cabinetoffice.gov.uk/files/2019/07/Explanatory_Memorandum_for_EU_Legislation_001_\(1\).pdf](http://europeanmemoranda.cabinetoffice.gov.uk/files/2019/07/Explanatory_Memorandum_for_EU_Legislation_001_(1).pdf)

11. Towards a climate-proof security and defence policy : a roadmap for EU action, 11.12. 2020 // EU External Action Service // Режим доступу : https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/90320/towards-climate-proof-security-and-defence-policy-roadmap-eu-action_en

12. EU environmental policy in times of crisis : by C. Burns, from 11.01. 2019 // Режим доступу : <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13501763.2018.1561741>

13. The EU in International Climate Change Politics : Still taking a lead? : by R. Wurzel, J. Connelly and D. Liefferink // Routledge (London & NY), 2017. -- 336 p. -- p. 72-73.

14. Chaplai I. PUBLIC-CIVIL COMMUNICATION – IMPORTANT PART OF PREPARATION AND ADOPTION OF GOVERNMENT-MANAGERIAL DECISIONS // Публічне урядування. – 2017. – №5 (10) – грудень 2017. – С. 268-274.

15. Zhukova I.V., Romanenko E. Peculiarities of cooperation of the European Union in the framework of partnership civil society development programs *Public management* . 2020. -№ 2 (22) – March 2020. – pp. 191-201.

REFERENCES:

1. Council Conclusions on Security and Defence : GS of the Council, 17.06. 2020 // Council of the EU // Режим доступу : <https://www.consilium.europa.eu/media/44521/st08910-en20.pdf>

2. Environmental Security and the EU Strategic Compass : realizing Solana`s Vision // by D. Kantemnidis (Friends of Europe), 2021 // Режим доступу : <https://www.friendsofeurope.org/insights/environmental-security-and-the-eu-strategic-compass-realizing-solanas-vision/>

3. Linking Europe`s Environmental and Security Agendas : What next for the new European Commission // Institute for European Environmental Policy, 2019 // Режим доступу : <https://ieep.eu/news/linking-europe-s-environmental-and-security-agendas-what-next-for-the-new-european-commission>

4. The U. S. Government Approach to Environmental Security (Focus on Campaign Activities) // by G. E. Katsos, 2018 // Режим доступу : https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/Interorganizational_Documents/jfq89_usg_environmental_security.pdf?ver=2019-03-25-162412-933

5. The EU`s Strategic Compass and Its Four Baskets : DGAP Report, 11.11.2020 // Режим доступу : <https://dgap.org/en/research/publications/eus-strategic-compass-and-its-four-baskets>

6. From Self-Doubt to Self-Assurance : The European External Action Service as the indispensable support for a geopolitical EU // Friedrich Ebert Stiftung, 2021 // Режим доступу : https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/01/TFR_EEAS-2_0-From-self-doubt-to-self-assurance.pdf

7. European Union Institute for Security Studies : Annual Report, 2019 // Режим доступу : https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/AR_2019_online_0.pdf

8. The EU and Climate Security : Toward Ecological Diplomacy // by Carnegie Europe, 12. 07.2021 // Режим доступу :

<https://carnegieeurope.eu/2021/07/12/eu-and-climate-security-toward-ecological-diplomacy-pub-84873>

9. What you want to know: Climate and environmental protection in the EU, 29.09.2020 // by EU2020 // Режим доступу : <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/climate-and-environmental-protection-in-the-european-union/2398642>

10. Council Conclusions on Security and Defence in the context of the EU Global Strategy -- Coherence / Decision 10048/19 from 2019 // Режим доступу : [http://europeanmemoranda.cabinetoffice.gov.uk/files/2019/07/Explanatory_Memorandum_for_EU_Legislation_001_\(1\).pdf](http://europeanmemoranda.cabinetoffice.gov.uk/files/2019/07/Explanatory_Memorandum_for_EU_Legislation_001_(1).pdf)

11. Towards a climate-proof security and defence policy : a roadmap for EU action, 11.12. 2020 // EU External Action Service // Режим доступу : https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/90320/towards-climate-proof-security-and-defence-policy-roadmap-eu-action_en

12. EU environmental policy in times of crisis : by C. Burns, from 11.01. 2019 // Режим доступу : <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13501763.2018.1561741>

13. The EU in International Climate Change Politics : Still taking a lead? : by R. Wurzel, J. Connelly and D. Liefnerink // Routledge (London & NY), 2017. -- 336 p. -- p. 72-73.

14. Chaplai I. PUBLIC-CIVIL COMMUNICATION – IMPORTANT PART OF PREPARATION AND ADOPTION OF GOVERNMENT-MANAGERIAL DECISIONS // Публічне урядування. – 2017. – №5 (10) – грудень 2017. – С. 268-274.

15. Zhukova I.V., Romanenko E. Peculiarities of cooperation of the European Union in the framework of partnership civil society development programs *Public management*. 2020. -№ 2 (22) – March 2020. – pp. 191-201.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, із 2004 року – єдина у світі державна спеціалізована установа, яка здійснює науково-дослідну діяльність і судово-експертну діяльність з питань інтелектуальної власності на всій території України.

ЦЕНТР ПРОВОДИТЬ (30 атестованих судових експертів):

- СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ;
- КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНІ ЕКСПЕРТИЗУ;
- ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІ ЕКСПЕРТИЗИ;
- СУДОВО-ЕКОНОМІЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ;
- ТОВАРОНАВЧІ ЕКСПЕРТИЗИ.

ЦЕНТР Є СУБ'ЄКТОМ ОЦІНОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (СОД), ПРОВОДИТЬ ОЦІНКУ МАЙНОВИХ ПРАВ, А ТАКОЖ РЕЦЕНЗУВАННЯ ЗВІТІВ ПРО ТАКУ ОЦІНКУ.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ. ДОСВІД. АВТОРИТЕТ.

КОНТАКТИ ЦЕНТРУ:

<http://www.intelect.org.ua/>

01133, м. Київ, бульвар Лесі Українки, 26, оф. 501.

М. «Печерська» (100 м)

тел.: (044) 221 12 45; (044) 221 12 46

e-mail: intelect.ndc@gmail.com

СТАЖУВАННЯ

«Scientific perspectives and innovations in education: experience of the Czech Republic»

на базі міжнародного економічного інституту (дистанційно, Чехія)

Тривалість - 180 год., 6 кредитів ЄКТС

Програма стажування:

- ✓ модуль 1: академічна мобільність в освіті;
- ✓ модуль 2: інноваційні напрями розвитку галузей науки: досвід Чехії;
- ✓ модуль 3: освіта та наукові дослідження в умовах сучасного розвитку економіки. Інноватика та методи навчання.

**ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
СТАЖУВАННЯ СЛУХАЧАМ
БУДУТЬ ВИДАНІ СЕРТИФІКАТИ!**

CONTACT US

Стажування - для педагогічних і науково-педагогічних працівників на базі Міжнародного економічного інституту у місті Есеніце, Чехія (дистанційно).

з 19.10.2021 по 07.12.2021

Організовано в рамках налагодження міжнародної наукової співпраці
ВИДАВНИЧОЮ ГРУПОЮ "Наукові перспективи"

NAUKOVI.PERSPECTUVU@UKR.NET

Наукові перспективи
Видавнича група

Presents

XVI international scientific-practical CONFERENCE

Date
**December
7st, 2021**
(7 грудня 2021 року)

Venue
**Tampere (Finland)
remotely**
(м. Тампере (Фінляндія) дистанційно)

XVI МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

ABSTRACTS ARE ACCEPTED BY E-MAIL

(Тези приймаються на електронну пошту)

UNTIL DECEMBER 1, 2021
(до 1 грудня 2021 року)

Registration naukovi.perspectuvu@ukr.net

Visit Our Website:
<http://perspectives.pp.ua>

More Info:
38 (063) 951-78-55

Наукові
перспективи

*Потрібно підтвердити знання
англійської мови?*

Пропонуємо Вам отримати
Сертифікат B2 міжнародного
зразка, який свідчить про
успішну здачу іспиту на знання
англійської мови!

European Socio-Technical University (м.
Варшава, Польща) акредитовано як тестовий
центр організації ліцензійних курсів та
складання міжнародного мовного іспиту з
англійської мови ESOL (рівень B2)

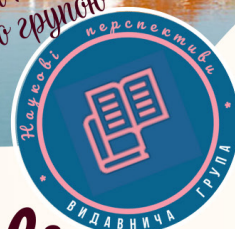
Здобувач отримує міжнародний
номерний сертифікат,
справжність якого
перевіряється в загальній
електронній системі Cambridge
English за номером сертифіката,
який визнається як за кордоном,
так і Міністерством освіти і
науки України.

ЗВЕРТАЙТЕСЬ НА ЕЛЕКТРОННУ ПОШТУ:
NAUKOVI.PERSPECTUVU@UKR.NET

запрошуємо до публікації
у міжнародному
мультидисциплінарному журналі

Журнал вдається за партнерства з
Видавничою групою

«Věda a perspektivy»

Журнал засновано з метою налагодження міжнародного співробітництва
науковців у різних напрямках світової науки

Прійом матеріалів до 20.11.2021

Для публікації у нашому журналі
надсилайте статті на електронну
адресу

✉ naukovi.perspectuvu@ukr.net

Детальну інформацію про умови
публікації статті можна
дізнатись на сайті видавництва

📄 <http://perspectives.pp.ua>

[HTTP://PERSPECTIVES.PP.UA](http://perspectives.pp.ua)

Журнал видається в рамках
роботи Видавничої групи
«Наукові перспективи»

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ НАУКИ

Категорії "Б" із Психології та Педагогіки

**ЖУРНАЛ СТВОРЕНИЙ
ЛЮДЬМИ, ДЛЯ ЛЮДЕЙ,
ПРО ЛЮДЕЙ...**

- всім статтям присвоюється унікальний номер DOI;
- журнал виходить щомісячно;
- журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible, до міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Для публікації у нашому журналі
надсилайте статті на електронну
адресу до 15 числа кожного місяця

NAUKOVI.PERSPECTUVU@UKR.NET

+ 38 (063) 951-78-55

Наукові перспективи
Видавнича група

ДРУКОВАНЕ ВИДАННЯ

"Наукові перспективи"

журналу присвоєно категорію "Б" із галузей наук:
державне управління, право, економіка та психологія

Ми готові розмістити ваш науковий здобуток у нашому друкованому фаховому журналі

ПЕРЕВАГИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ:

виданню присвоєний міжнародний стандартний серійний номер ISSN

всім статтям присвоюється унікальний номер DOI

журнал виходить щомісячно

видання включено до пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible

Матеріали приймаються на електронну пошту до 25.11.2021

✉ NAUKOVI.PERSPECTUVU@UKR.NET

🌐 [HTTP://PERSPECTIVES.PP.UA](http://PERSPECTIVES.PP.UA)

☎ 38 (063) 951-78-55

Наукові перспективи
Видавнича група

Запрошуємо взяти участь у підготовці

XIII-го тому міжнародної колективної монографії

ПРИЙОМ МАТЕРІАЛІВ ДО
07.11.2021

Надсилайте
матеріали на
електронну адресу:
NAUKOVI.PERSPECTUVU@UKR.NET

<http://perspectives.pp.ua>

**«ЛІРА-К»
ВИДАВНИЦТВО**

lira-k.com.ua

**Видавничі проєкти
видавництва
«Ліра-К»**

- Видаємо наукову, навчальну, художню літературу;
- Комплектування бібліотек художньою, навчальною, програмною літературою всіх видавництв України;
- Бібтехніка власного виробництва;
- Бланкова продукція;
- Поліграфічні послуги.

ТОВ «Видавництво Ліра-К»
у співпраці з ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова» та провідними фахівцями галузі, пропонує книги з бібліотечної справи та Універсальну десяткову класифікацію.

Повна версія УДК

УНІВЕРСАЛЬНА ДЕСЯТКОВА КЛАСИФІКАЦІЯ

Для малих бібліотек та бібліотек з обмеженим фінансуванням пропонуємо скорочену але повнофункціональну версію УДК

Оскільки для функціонування бібліотек потрібна якісна сучасна «бібліотечна техніка» видавництвом «Ліра-К» відповідно до стандартів бібліотечної справи, було розроблено та впроваджено у виробництво продукцію найкращої якості. Наша «бібтехніка» виробляється з найкращих матеріалів та має найбільший серед аналогів термін використання без втрати якості (підтримувани, роздільники.)

Видавництво Ліра-К презентує художні та науково-популярні видання. Особливістю даного проєкту в тому, що ми видаємо маловідомі твори, твори молодих та талановитих авторів та твори, що раніше не видавалися. Завдяки чому читачі завжди отримують нові та цікаві книги. Наш проєкт надає можливість видати свою першу книгу авторам початківцям. Усі книги видаються швидко та за рахунок видавництва.

Видавництво запрошує усіх авторів до співпраці – це можливість презентувати ваші твори.

Видавництво пропонує навчальну, наукову, нормативну та довідкову літературу з усіх галузей знань.

Оскільки майбутнє творять освічені та всебічно розвинені громадяни, наш колектив докладає максимум зусиль для видання наукової літератури, що використовується в навчальному процесі закладів вищої освіти та буде корисною всім хто прагне до засвоєння нових знань у професійній діяльності. Оскільки книги видаються без затримок та постійно оновлюються, читачі отримують актуальні знання.

Усім авторам якісних посібників ми пропонуємо видання за рахунок видавництва та взаємовигідні умови співпраці.

Власна сучасна друкарня забезпечує швидке та якісне видання книг для вчасного виконання усіх замовлень. Тісно пов'язаний процес додрукарської підготовки та безпосереднього виготовлення книги дає можливість досягти оптимальної якості та вартості. Концентрація усіх видавничих процесів у одному місці дає можливість оперативно реагувати на потреби ринку та замовників пропонуючи індивідуальний підхід до кожного замовлення. Відповідно до вимог сучасного ринку ми пропонуємо з незмінною якістю будь-які тиражі. Це дає нам змогу оперативно друкувати книги, журнали, збірники конференцій, сертифікати, дипломи та багато іншого. Вам точно сподобається наш сервіс, враховуючи повний додрукарський цикл з присвоєнням УДК, ISBN, розсилком обов'язкових примірників та рекламного підтримкою ваших видань.

Чекаємо Ваших замовлень.

НАШІ КОНТАКТИ:
«Видавництво Ліра-К»
03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1
Тел.: (044) 450-00-55, 247-93-37, 228-81-12
Моб.: (050) 462-93-48, (063) 247-93-37, (067) 820-84-77
Факс: (044) 450-00-55
Ел. пошта: lira-k@ukr.net (відділ збуту);
zv_lira@ukr.net (редакція)
Інтернет книгарня: <http://lira-k.com.ua/>

Електронне наукове видання

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

EXPERT: PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION

№ 5 (17) – жовтень 2021

Формат 70x100¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 16,9,63. Обл.-вид. арк. 14,48.